

JELENKOR

IRODALMI ÉS MŰVÉSZETI FOLYÓIRAT — 1972

A TARTALOMBÓL

ARATÓ KÁROLY
CSORDÁS GÁBOR
GYURKOVICS TIBOR
ZELK ZOLTÁN
VERSEI

*

KAMPIS PÉTER
KOLOZSVÁRI
GRANDPIERRE EMIL
LAZÁR ERVIN
SZÉPPRÓZÁJA

*

BERTHA BULCSU:
BALATON

INTERJÚ
ZELK ZOLTÁNNAL

KÁROLYI AMY:
AZ ISMERETLEN
IMRE FARKAS

TUSKÉS TIBOR:
MAI KÖLTŐK
PÁLYAKEZDÉSE

5

SZÁMUNK SZERZŐI:

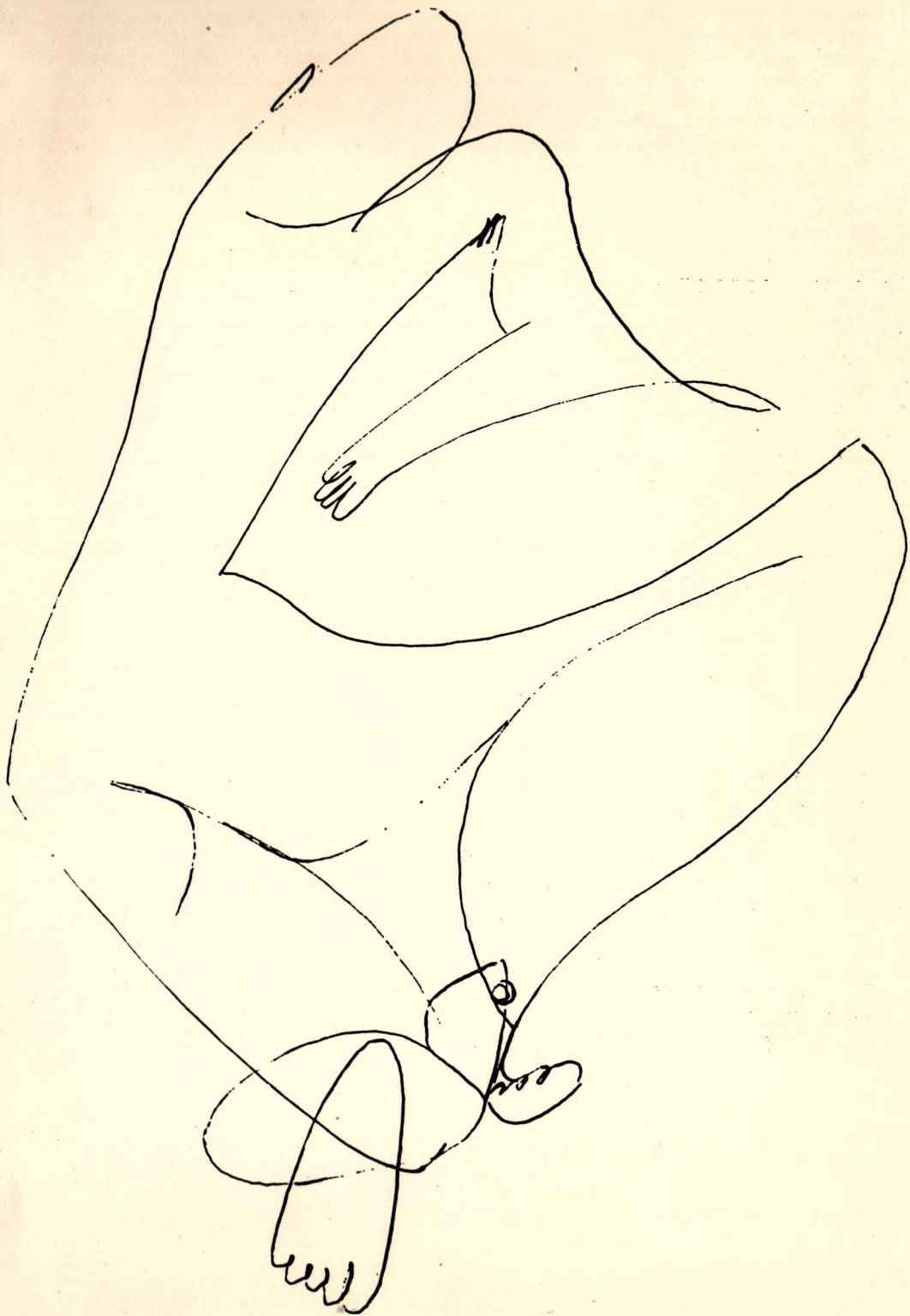
ARATÓ KÁROLY
BERTHA BULCSU
BÉCSY TAMÁS
CSORDÁS GÁBOR
CSULÁK MIHÁLY
FUTAKY HAJNA
GYURKOVICS TIBOR
ISZLAI ZOLTÁN
KAMOCSSAY ILDIKÓ
KAMPIS PÉTER
KÁROLYI AMY
KEMSEI ISTVÁN
KISS DÉNES
KOLOZSVÁRI
 GRANDPIERRE EMIL
LÁZÁR ERVIN
MARAFKÓ LÁSZLÓ
MÁTYÁS ISTVÁN
MELIORISZ BÉLA
SIMON ZOÁRD
SZEPESI ATTILA
TAXNER ERNŐ
TUSKÉS TIBOR
ZELK ZOLTÁN

KÉPEK:

FORGÁCS HANN ERZSÉBET
MARTYN FERENC
MÓSER ZOLTÁN

JELENKOR

IRODALMI ÉS MŰVÉSZETI FOLYÓIRAT

XV. ÉVFOLYAM 5. SZÁM

1972. MÁJUS

TARTALOM

ZELK ZOLTÁN versei: Emléktelen falak, Fehér – – – –	387
BERTHA BULCSU: Interjú Zelk Zoltánnal – – – –	388
GYURKOVICS TIBOR: Méreg (vers) – – – –	399
LÁZAR ERVIN: Öt szentimentális történet – – – –	402
KAMPIS PÉTER: Közületi nyúl (elbeszélés) – – – –	414
KOLOZSVÁRI GRANDPIERRE EMIL: Az utolsó hullám (regény, VIII. rész) – – – –	421
ARATÓ KÁROLY versei: Azok a maroknyi kis nők . . . , Ren- geteg, Összefeni fényeit október . . . – – – –	429
BERTHA BULCSU: Balaton (<i>A Georgikon örökösei</i>) – – –	431
CSORDÁS GÁBOR versei: Fuga, Lemminkejnen – – –	440
SIMON ZOÁRD: Scott Fitzgeraldot olvasva (vers) – – –	441
TAXNER ERNŐ: Színházi levél Budapestről (<i>Tamási Aron: Énekes madár – Illyés Gyula: Bál a pusztán – Páskándi Géza: Vendégség – Galambos Lajos: Fegyverletétel</i>) –	442
FUTAKY HAJNA: Pécsi színházi esték (<i>Obaldia: Vadnyugati szél – Gorkij: Az utolsók – Hernádi Gyula: Falanszter</i>)	448
KEMSEI ISTVÁN: Nulla regula (vers) – – – –	453
ISZLAI ZOLTÁN versei: A szépet még egészben, Háborúnk története – – – –	454
TÜSKÉS TIBOR: Mai költők pályakezdése – – – –	455
KÁROLYI AMY: Az ismeretlen Imre Farkas – – – –	463
MELIORISZ BÉLA: Makárhegyi versek – – – –	471
BÉCSY TAMÁS: Baróti Dezső: Írók, érzelmek, stílusok – –	472
KAMOCSEY ILDIKÓ: Mezei András: Csillagok tábora – –	473

KISS DÉNES: Stetka Ęva: A kert - - - - -	475
SZEPESI ATILA: Czakó Gábor: Emberkert - - - - -	477
MARAFKÓ LÁSZLÓ: Munkácsi Miklós: Saint-John hullái -	478
CSULAK MIHÁLY: Mocsár Gábor: Ki vágta fejbe Hudák elvtársat? - - - - -	479
MÁTYÁS ISTVÁN: Bárdos Pál: Négyszáz forint - - - -	480

KÉPEK

FORGÁCS HANN ERZSÉBET rajzai - - - - -	420, 428, 447
MARTYN FERENC rajza - - - - -	462

Műmellékleten

Zelk Zoltán-portrék
(MÓSER ZOLTÁN fotói)

A borítón

FORGÁCS HANN ERZSÉBET rajzai

J E L E N K O R

A Magyar Írók Szövetsége Dél-dunántúli Csoportjának lapja

Megjelenik havonta

Főszerkesztő: SZEDERKÉNYI ERVIN

Szerkesztő: PÁKOLITZ ISTVÁN

Kiadja a Baranya megyei Lapkiadó V. Pécs, Hunyadi János út 11. Telefon: 15-32, 50-00. F. k.: Braun Károly

Szerkesztőség: Pécs, Széchenyi tér 17. I. emelet. Telefon: 13-05.

Kéziratot nem őrzünk meg és nem küldünk vissza.

Terjeszti a Magyar Posta, Előfizethető bármely postahivatalnál és a Posta Központi Hírlapirodájánál. (Budapest, V., József Nádor tér 1.) Evi előfizetési díj 72,- Ft. Egyéni előfizetési csekkszámra száma 60 068. Készlet előfizetési csekkszámra: 61 066, vagy átutalással az MNB 8. fióknál vezetett egyezsámlára.

72-1294 Pécsi Szikra Nyomda — F. v.: Melles Rezső

Index: 25.906

Emléktelen falak

*Tévéantennák sirkeresztek
emléktelen falak
egyformaság sivár sivár
sivár egyformaság.
A patak föld alatt vonaglik
a hontalan parti fák szétfutottak
és szájba szembe csapó téglapor
városod tompán is fénylő tere
s a kapualjak boltíveinek
nemes vonulata.
Mire emlékszel még
mikor az a spárgával átkötött
rongylabda a tengerekig gurult
s a lelakatolt égbolttal fődött
börtönudvar falain átröpült
hogyan világított az a hógolyó!
Hát menj haza aludj
este van tévéantennák keresztek
emléktelen sivár
kopár egyformaság
de várnak rád az ablakon
kihajol már tudod.*

Fehér

*Csukott szájnál némább városok.
Robaj nélkül beomló hegyek.
Vinnyog a szél, szűköl az eső –:
ázott szemű, látod az eget,
látod csontváz varjak fehér vonulását?*

Interjú Zelk Zoltánnal

Ha én lennék Velazquez, és Austriai Maria Teresia infánsnő helyett Zelk Zoltán képét kellene az udvar és az egyház számára megfestenem, azt hiszem, nem egy függöny és az ómárium előterében ábrázolnám, nem is lovon, nem is a kertjében kedvenc kopói között, hanem egy ajtó keretében, ahogy belép valahová, s jobb kezében még tartja a kilincset, baljában pedig lapos aktatáskáját szorongatja. A képen jól látszana a féligtárt ajtó, s nyomasztó bizonytalanságot keltene a színével. A képen természetesen hétfő lenne. Az ajtó nagyon fontos... Úgy kellene megformálnom, hogy mindenki érezze, hogy nem lakásajtó, de valamilyen átmenetet képezzen a repedezett festésű szerkesztőségi ajtók, a kávéházak, eszpresszók és bukméker irodák ajtaja között. Zelket én több mint egy évtizede a feltárló ajtók örvényében pillantom meg. Szomorúan mosolyog, megáll, elmond egy viccet, hirt, kérdez valamit, aztán tovább megy Egész nap vándorol, szerkesztőségről szerkesztőségre, presszóról presszóra. Autóbuszra száll, szorong a tömegben, pislog mint a béka, utazik valahová, de soha nem érkezik meg. Úgy tűnik, az utcán, a villamosokon, autóbuszokon, a szerkesztőségek előszobáiban, a lóversenypálya tribünjén s a kávéházban él. Hatvanöt éves, de nem képes megöregedni. Kortársai, a hatvanöt éves írók alig-alig mutatkoznak a nyilvánosság előtt. Ülnek a kertjükben, tágas szobáikban, memoárjaikat írják. Zelk pedig, mint a húsz éves költők, az utcán kószál napestig, a telefonfülkék drótján csimpaszkodik, s beszél, beszél... A drót túlsó végén csend, félszavak, csend... Zelk nagy játékos, de nem úgy, mint Szemere Miklós volt. Ha a bécsi Jockey Clubban Zelk ült volna Potocki gróffal szemben, a történelmi kártyacsatában Potocki a döntő pillanatban nem „áll meg”, hanem „bevág”, s Zelk akkor 2 200 000 koronát veszített volna. Szemere ennyit nyert. Persze ez abszurdum, Zelk a mágna-sok klubjában... S akkor... De ez nem fontos most. Zelk nagy játékos, de veszítő... Tehát igazi játékos... Zelk játszmájában nem korona, pengő, vagy forint a tét, hanem a saját élete. S az a különös, Zelk úgy veszít, hogy nyer. Elveszít ezer forintot a lóversenyen, buszra sem marad pénze, gyalog vándorog hazafelé az Albertirsai útról, és közben szavak, mondatok telítődnek fénnel, s este megír valamit. De nemcsak pénzt, éveket, egészséget is veszített a nagy játszmában, s közben a nyereség oldalon olyan versek kristályosodtak ki, mint a „Sirály”, az „És és”, vagy a „Mikrofonnál”. Zelk sokat veszített, s ez által nyert.

Most, hogy interjút készítek vele, szerettem volna látni a tárgyait, az ágyát, a poharát, de csak Sinka Erzsébet ágyát, tárgyait és poharát sikerült megpillantanom. Sinka Erzsébet lakásán fogadott, mivel Sinka másfél éve a felesége. De Zelk nem lakik Sinkánál, csak ott alszik mostanában. Első felesége, Bátori Irén 1958-ban meghalt, azóta vándorol. Másodszor is megnősült, majd harmadszor is, s most két picurka lakás között lebeg a semmiben. Sinka Erzsébet lakása egy korszerűen berendezett pesterzsébeti garzon. Egyetlen szoba, sárga bojtos elegáns szőnyeg, piros szélű fekete heverők, könyvespolc,

a falon festmények, falióra, tányérok. Negyedik emelet, az ablakon bedübörög a gyorsvasút, s a csapból nem folyik a víz. Félig nyitva a konyhaajtó, s teljesen nyitva a csap. Ha szörcsög a cső, valamennyien felugrunk, hogy legalább egyetlen fazék vizet összegyűjtsünk. Mit mondjak? Atomkorszak, a technikai civilizáció diadala, holdraszállás. Zelk fáradt. Reggel érkezett vissza Sinkával Jászberényből. Sinka bort tesz az asztalra, vörös bort, Móser Zoltán csattogtatja a fényképezőgépét, Zelk pedig hanyatt dől a fekete szőnygon és cigarettázik. Nagy színész. Állatian tud szerepelni. Fekve dumál hozzánk, s a következőket mondja:

– Jászberény közelében megálltunk egy autós csárdánál, odajárnak a környék agronómusai, téesz-elnökei . . . Az udvaron van egy kis állatkert, egy fekete holló pedig szabadon sétál és beszél. Ha a főpincér megjelenik az udvaron, elkiáltja magát a holló: „Gyere, Robi . . . Gyere, Robi . . .” Ha nekem lenne egy hollóm, megtanítanám a Poe-vers refrénjére. Meghívnám magamhoz Vas Istvánt, Juhász Ferencet, s még költőket, és elszavalnám nekik a Poe-verset. A refrént a holló mondaná: „Soha már . . . Soha már . . .” – így Zelk. Mindhármunkat megbabonáz. De most azért, ha megengedik, ismertetem a nacionáléját.

Zelk Zoltán Érmihályfalván született 1906. december 18-án. Apja falusi kántor. Magyarországon és a Romániához csatolt Szatmárnémetiben inaskodott. Korán bekapcsolódott az ifjúmunkás mozgalomba, 1925-től az MSZMP-nek is tagja. Első verse Kassák 365 című lapjában jelent meg. Később a Magyar Csillag, a Nyugat, a Válasz és a Szép Szó közölte rendszeresen írásait. A felszabadulás után a Szabadság rovatvezetője, a Népszava munkatársa, majd az általa alapított Kisdobos című gyermeklap főszerkesztője lett. 1948-ban Kagylóban tenger című kötetéért Baumgarten-díjjal tüntették ki. S aztán következtek az újabb díjak. 1949–1954 között, tehát öt év alatt kétszer kapott Kossuth-díjat és egyszer József Attila-díjat. Zelk Zoltán a Rákosi-korszak ünnepeit költője volt. A kiábrándulása 1955 táján következik be, s ez lírájában pontosan nyomon követhető. A sematikus ábrázolási módot ledobja magáról, mint egy kopott ruhát, és továbblép. De a politikai átalakulások nagyon megviselik, s talán ezzel magyarázható, hogy 1957-ben kormányellenes szervezkedésbe keveredik, letartóztatják, s hároméves börtönbüntetésre ítélik. 1958. október 15-én szabadlábra helyezik, s 1962-től ismét tagja az Írószövetségnek. Azóta legsikeresebb alkotói korszakát éli. Művei: Csuklódón kibuggyan a vér (versek, 1930); Ül az asztalomhoz (versek, 1932); Kifosztott táj (versek, 1936); A lélek panaszaiból (versek, 1942); Teremtés tanúja (versek, 1945); Kagylóban tenger (versek, 1947); Gyermekbárat (gyermekversek, 1947); Ezen a földön (versek, 1948); A hűség és hála éneke (versek, 1949); A pártos éneke (versek, 1950); A nép szívében (versek, 1952); Mint égő lelkiismeret (válogatott versek, 1954); Tilinkó (válogatott mesék és gyermekversek, 1955); Alkonyi halászat (versek, 1956); Tüzből mentett hegedű (versek, 1963); Zuzmara a rózsafán (válogatott versek, 1964); Tegnap (visszaemlékezések, 1966); Fölforr az ég (versek, 1967); Békabárat (gyermekversek, 1970); Bekerített csönd (versek, 1971).

Vörösbort iszunk. Főleg én és Sinka Erzsébet. Zelk csak belekortyol a pohárba. Azt mondja, kivették a fél gyomrát, s ha egy kortyot iszik, mámoros lesz. Ha így van, jobb ha nem iszik, legalábbis ma délután. Előkészítem a tolatmat, füzetemet és Zelkre meredek:

– *Zelk Zoltán . . . Alliterál a neved. Ez véletlen, vagy . . . ?*
– Mindig alliterált, de eredetileg Zeltkovics Zoltán volt a nevem. Sokat gondolkodtam az új, költői nevemen, aztán rájöttem, hogy elég az „ovics” elhagyása.

– *Milyen volt Erőmihályfalva, a szülői ház, mire emlékszel?*

– Semmire . . . Ott születtem, de aztán Szilágysomlyóra költöztünk. Egyik sorsdöntő emlékem is innen származik: Palánkos kapuban állok, édesanyám szoknyáját fogom. Az úton egy temetési menet halad, bóbítás lovak húzzák a halottas kocsit. Lehet, hogy ekkor szerettem meg a lovakat. – Kétéves koromban kerültem Miskolcra. Nagy élményem maradt a templomudvar, a falak színe, az árnyékok és a félelem. Kilépni a nyílt, tágas utcára mindig megrázkódtatást jelentett számomra, s jó volt hazamenni a félelembe. Apám hitközségi kántor volt, de az volt az álma, hogy urat nevel belőlem. Matrózblúzom volt, frufrum, és nem jártam külön héber iskolába. Ha vendégek jártak nálunk, apám azt szokta mondani, hogy Zoliból attasé lesz vagy csendőrtiszt. Falusi viszonyok között a csendőr látszott a legnagyobb embernek . . . Paraszt napszámos volt a nagyapám, ami zsidóknál elég ritka dolog . . . Az apám sem írni, sem olvasni nem tanult, nem járt iskolába, de nagyon szépen írt és sokat olvasott. A Nick Carter füzeteket édesapám minden héten elolvasta. Este olvasott az ágyban, aztán ledobta maga mellé a földre. Másnap délelőtt én föl-szedtem, s olvastam tovább. A költészetembe is belejátszik az ő mestersége . . . Ahogy temetésre vagy esküvőre készült és gyakorolta az éneket . . . Egyszer a katonakórházba ment temetni. Emlékszem, hogyan szállt a temetőben az apám hangja . . . – Az udvaron a hitközségi jegyző volt a legmódosabb ember. Egyik első emlékem, hogy állok az ablakuk alatt, s hallgatom, hogy Brá-ver Irma hogyan zongorázik. Odajön apám, azt mondja: Gyere, mutatok neked egy Tibit. Bementünk a szobába, s az anyám ágyából felemelt egy csecsemőt, az öcsémet. – Az apám zsidó kántor létére vöröskatoná lett 1919-ben. Ennek a következménye volt aztán, hogy felmondtak neki Miskolcon, a lakásból is el kellett jönnünk. Elkezdődött a család kálváriája. Erzsébetfalván kerestek akkor kántort. Így költöztünk ide egy egyszoba-konyhás lakásba. Ez Miskolchoz képest nagy zuhanás volt az apámnak, mert Miskolc volt a monarchia legnagyobb ortodox hitközsége. Balszerencsés ember volt, például negyvenegy éves korában meghalt . . . Az anyám talált egy tizennégy-tizenöt éves síró kislányt az utcán, aki az árvaházból megszökött. Félig cseléd lány, félig családtag volt nálunk. Amikor felköltöztünk Erzsébetre, a Marit is hoztuk magunkkal a szoba-konyhás lakásba. 1920-ban meghalt édesapám. Édesanyám, akinek egyetlen foglalkozása az volt, hogy feleség, a hitközségtől kapott valamilyen nagyobb összeget. Egy szélhámós aztán beleugratta egy kávézóba, amiről később megtudtuk, hogy előzőleg is mindenki belebukott. Én 1921-ben már az Anker-közből a Vermes és Fischer-féle posztónagykereskedésben voltam inas. Mindkettő erzsébeti ember volt. A Vermes apám barátja, így hát odavettek inasnak. – Anyám 1921-ben repatriálást kért, mivel az ő rokonsága Szatmár Romániához csatolt részében lakott. Így kerültem én 1921 decemberében Szatmárnémetibe, ahol tovább tanultam a posztókereskedést. Három év volt az inasidő, de a főnököm két év után felszabadított, hogy megszabaduljon tőlem. Igaza volt. Sem felgöngyölni a posztót, sem a szerdai hetipiac parasztjait becsapni nem tudtam. Szatmárnémetiben abból éltek a posztókereskedők, hogy az árut nyolc-tízszerez áron sózták rá a parasztokra.

Zelk elhallgat, cigarettájával szipákol. Nézi a mennyezetet.

– *Mondj még valamit Szatmárnémetiről... Az emberek milyenek voltak?*

– Ott kerültem be az ifjúsági mozgalomba, és egyik vezetője lettem. De érdekes módon nem a munkás- és parasztlányok tetszettek, hanem a polgárlányok... Emlékszem, megyek Grünfeldné mögött a piacra és viszem a kosarát... Jönnek ki a polgárista lányok az iskolából, és a lábamat nézik, nevetnek. A zoknim egy színes szalaggal volt felkötve, a szalag kibomlott, kigyózott utánam a porban... Sorsdöntő volt az életemben, hogy szegény rokonként nagybátyánkhoz költöztünk, akinek kocsmája volt és fűszerüzlete. Zsidó vendéglős létére az üzletének jellemző módon a következő volt a neve: „Kocsmá az 1848-as szabadságharchoz”. Volt ott még két kocsmá, az egyiket Nyakigszaros-nak, a másikat Három csőrű kacsá-nak nevezték. – Amikor a románok egy vagongyárat létesítettek ott, a parasztlakta városrész egyik óráról a másikra jelleget változtatott. A munkanélküli budapesti és Pest környéki munkások százával jöttek oda. Parasztházakban laktak. A munkások és a helybeli parasztlányok között heves harc kezdődött. A munkások győztek. A parasztlányok inasnak adták a gyermekeiket a gyárba. Hogy így alakult az életem, a Pestről lejött munkásoknak köszönhetem. Volt köztük egy Friedmann nevű kárpitos, aki odaadta nekem Ady egyik verseskötetét. Rögtön Adyval kezdtem...

– *Az öcséddel mi történt? Él?*

– Itt él Budapesten, osztályvezető valamelyik autós vállalatnál.

– *Mikor jártál utoljára Szatmárnémetiben?*

– 1952-ben Sarkadi Imrével, amikor a román írószövetség vendégei voltunk. Kértem a vendéglátóinkat, hogy ellátogathassak Szatmárnémetibe és Nagybányára. Sajnos, az életbenmaradt kevés rokonnal nem sikerült találkoznom.

– *Hogyan kerültél ismét Magyarországra?*

– 1925 őszén Kassáktól levelet kaptam, hogy elfogadott egy versemet. Ekkor Budapestre utaztam. Először az Európa kávéházban telefonos fiú, majd a Lovrana kávéházban ruhatári kisegítő voltam. De akkor nem úgy nézett ki a kávéház, mint manapság. Az üzlet valakié volt, aki kiadta bérbe a ruhatárat ismét valakinek. Délután kettőtől hajnalig dolgoztunk. Akkoriban Kassák édesanyjánál laktam a Sziget utcában mint ágyrajáró. Aztán bejött a tavasz, és megszűnt a ruhatárosság. Munkanélküli lettem, majd az Angolparkban dodgemkocsi-tologató három pengőért. Izgalmas élet volt, a Ligetben aludtam. Éjjel kettőig dolgoztunk, aztán beültünk a kocsmába a verklisekkel, bohócokkal, kikiáltókkal. Ebben az időben én már tagja voltam az MSZMP-nek. Így történt, hogy 1926-ban ötödmagammal letartóztattak. Majd 1927-ben újra. Lementem az utcára, vettem egy Nemzeti Sportot és öt cigarettát. Visszamentem anyám lakására, beültem az ágyba, a francia–magyar meccs tudósítását olvastam. Egyszer csak némán kinyílt az ajtó, belépett egy detektív, aztán magával vitt. Átdobtak a határon, mivel román útlevéllel éltem Budapesten. 1928 augusztusában visszaszöktem Magyarországra. Álnéven jelentettem be magamat. Az a rettenetes dolog történt, hogy a budapesti albérleti szobában együtt laktam az anyámmal, aki Zelkovics volt, én pedig Zichermann Zoltán néven éltem. Azt hitték, hogy az anyám pasasa vagyok. Ha együtt elmentünk hazulról, mindig éreztem a hátamban a házmester és a lakók pillantását. Álnéven éltem, s közben a Munkába és a Nyugatba dolgoztam. Találkoztam

Irénnel, akit el akartam venni feleségül. Közben újra toloncházba kerültem harminchat órára. Illyés telefonált az érdekemben, mint a PEN Club elnöke, pedig tagja sem volt akkor. Babits és Schöpflin is megmozdult. Állampolgárságom megszerzése ügyében aztán Ries István ügyvéd adott tanácsokat, aki a felszabadulás után miniszter lett. Ugron Gábor és Bajcsy-Zsilinszky is segítettek.

– *Ha azt mondom, hogy szülőföld, haza, akkor melyik tájra gondolsz?*

– Azelőtt azt mondtam, hogy Szatmárnémeti és Zugló. Most öregkoromban azt mondom, hogy Miskolc, Szatmárnémeti és Zugló.

– *Van olyan szó, íz, illat, ami nosztalgiát kelt benned?*

– Ha szó nem is, egyéb igen. Legutóbb Görögdinnye kenyérrel című versemben is megírtam. Több mint negyven éve, talán húsz éves lehettem, bementem az Oktogon kávéházba, akkor láttam életemben először Mórícz Zsigmondot, és görögdinnyét evett kenyérrel. Boldog lettem, mert gyermekkoromban mi is kenyérrel ettük a görögdinnyét. – Az is megtörténik, hogy elmegyek egy fűszerüzlet előtt, és az orromba csapó szag a szatmári nagybátyám fűszerüzletét idézi, s máris térdig gázolok az emlékekben. Emlékező alkat vagyok egyébként is. Kevés az új élményem, de még mindig nem fogyasztottam el a régieket. Érzelmi költőnek tartanak, de neked megmondom, minden érzelmi költészetben legalább annyi a tudatos, mint az intellektuálisban az érzelem. Fából vaskarikának tartom a személytelen lírát, ebben én nem hiszek. Aki nagy költőt eddig ismertem, akár személyesen vagy olvasva – Petőfi, Babits, Ady, Apollinaire – az volt a jellemző rájuk, hogy nagyon személyes költészetet csináltak, olyan költészetet, ami dalolni is tud.

– *Hány helyen laktál életedben?*

– Nem tudnám összeszámolni, mert nagyon sok helyen voltam ifjúkoromban ágyrajáró és albérlő. De jellegzetes emlékeim vannak. A legrosszabb helyem egy Hársfa utcai szoba volt, ahol a főbérlő öregasszonnyal együtt kilencen laktunk. A legjobb az első főbérlői lakásom volt Zuglóban, ahova 1934-ben költöztünk Irénnel. Heteken át képes voltam a konyhában állni és nézni, hogy milyen szép fehérek a csempék... És ezek a szép csempék az én konyhámban voltak.

– *Másokkal összevetve, milyennek találod a magyar népet?*

– Nem vagyok világjáró, de három évig voltam munkaszolgálatos, s ebből két évet Oroszországban töltöttem. Találkoztam a keretlegényekkel, akiknek a többsége paraszt volt. Furcsa szituáció... A keretlegényeken át tudom megérteni a parasztot, ott jöttem rá, hogy ami akkor történt, azért soha nem a keretlegény volt a felelős, hanem a főhadnagy, a százados, aki viszont soha nem volt aktív tiszt, hanem tartalékos, mindig városi kispolgár, vagy falusi értelmiségi civilben. Sajnos 1945-ben még népbíróági tárgyaláson is tapasztaltam azt, hogy a tömeggyilkosságért felelős őrnaggyal emberibb módon beszéltek, mint egy altiszttel, őrmesterrel. Oroszországi munkaszolgálatból hazakerülve, 1944-ben megint munkaszolgálatos lettem. Mátraderecskén dolgoztam a téglagyárban, és Recskén az ércbányában. Soha több, igazabb emberiséget nem tapasztaltam és kaptam, mint azokban a hónapokban a mátraderecskei parasztoktól és recski bányászoktól. Nemcsak az én személyes véleményem ez, hanem az egész századé. Az igazi próba ilyenkor adódik, és a mátraderecskei és recski parasztok és bányászok kiállták a próbát, nem rosszabbul, mint más népek bányászai és parasztjai.

– *Ha nem itt élnél, hol tudnál még élni a földön?*

– Nosztalgiaák... Egész ifjúkoromat padon és ágyrajáróként töltöttem Budapesten... Hajdan Irénnel sétálgatva Zuglóban vagy Gödön, megálltunk egy-egy földszintes ház előtt... Köztudott, hogy kávéházi ember vagyok, de szeretnék Budapesten egy lakást és egy kertes házat is. Nem hiszek abban, hogy csend nélkül dolgozni lehet. Ha nem tudnak csendszigeteket teremteni a művészeknek, akkor a világon megszűnik az irodalom. Azt a tizennyolc éves fiút vagy lányt, aki az autóbuszban a füléhez teszi a zsebrádiót, megértem, mert ők ezt kapták a bölcsőben, de ha egy negyven-ötven éves nőt, férfit látok így, azt barbárnak tartom. Ez szinte olyan, mint amikor valaki villanyborotvával borotválkozik.

– *A versek születését mindig megelőzi valamilyen döntő élmény, talán még a gyermekkorban. Emlékszel ilyenre?*

– Igen. A félelemérzet... Ha a templomudvarról kimentem a világosabb, tágasabb utcára, jó volt visszatérni a félelembe. Az alkonyati árnyak a templomfalán olyan igaziak, valóságosak voltak, mint tizenöt éves koromban a fű, patak vagy az ugató kutya.

– *Mikor írsz? Hol?*

– Most már évek óta csak délelőtt. Röstellek panaszkodni, de minden reggel azzal indulok el hazulról, hogy talállok egy csendes presszót, ahol dolgozhatom. Angyalföldön nem lehet. Papírvékony falak, áthallatszik a gépzene. Rettenetes csend-igényem van. Itt Erzsébeten is, ha kinyitom az ablakot, a helyiérdekű s a kamionok zaja tör be a szobába. Ifjúkoromban leginkább éjszaka dolgoztam. Most már tiz-tizenöt év óta egyetlen napszak van, amikor dolgozni tudok.

– *Könnyen írsz, vagy nehezen?*

– Azt hiszem, nehezen. Erre most megint rájöttem. Sorra megjelennek fiatalabb kortársaim válogatott és összegyűjtött versei. Én csak most jutottam el oda, hogy átadom a kiadónak összegyűjtött verseim kéziratát. Oka a kényyszerhelyzet, tolónház, börtön, de az utókor semmiféle mentséget nem fogad el. Igaza van. Nem olyan igénnyel mint verset, de a legtöbb esetben igényesen, lírai publicisztikát is írtam a Tükörbe és az És-be. Úgy éreztem, hogy ez könnyebben ment, mint a versírás. De lehet, hogy azért húzódik az önéletrajzom megírása, mert a lélek érzi, hogy prózát sem könnyebb írni mint verset.

– *Hány órát dolgozol egyfolytában?*

– Nemrég olvastam, talán éppen az Új Írásban Weöres Sándor nyilatkozatát, hogy a nap huszonötödik órájában írja a verset... Ez a nyilatkozata éppen olyan zseniális mint a versei. A költő huszonnégy órán át ír. Épp mert a legcsöndigényesebb műfaj, a legtöbb szabadidőt és gondtalanságot igénylő műfaj. Ne tévesszen meg senkit, hogy a fiatal költők nyomorogtak. Nyomorogva öreg költő már nem tud jó verset írni.

– *Min dolgozol most?*

– Én soha nem dolgozom semmin. Mindig verset szeretnék írni. Most rendhagyóan megpróbálok egy hangjátékot is írni. A címét leírtam már: Az emlékezés napszaka.

– *Mit tartasz, mint költő, a legfontosabb feladatodnak, mi az életcélod?*

– Volt olyan korszakom, amikor erre könnyen tudtam volna felelni. Félek, hogy ez nem volt szerencsés korszak. A század leghaladóbb magyar költője, Ady Endre fejezi be egyik versét így: „Volt egy szent szándékunk:

gyönyörüket írni." Én, aki meguntam harcos költő lenni, hadd legyen ez a szándékom: gyönyörüket írni.

– *Véleményed szerint a költő betolyásolhatja a világ eseményeit?*

– Közvetlenül és azonnal nem, de abban hiszek, hogy közvetve igen. A Nyugat, köztudomású, hogy átfordította az egész magyar szellemi életet, de az nem köztudomású, hogy milyen kis példányszámban jelent meg. Jó lenne azon elgondolkodni, hogy a tizenötezer példány most nem olyan tudatformáló, mint annakidején a nyolcszáz példány volt. Sem Ady, sem Babits Mihály nem ért el olyan példányszámot, mint ma egy fiatal költő, és mégis mennyivel jobban benne voltak a szellemi életben, s jelen vannak ma is. Akármilyen fáradt vagyok is, az irodalomnak ebben a fajta csodatételében változatlanul hiszek.

Móser Zoltán már rég elment. Sinka Erzsébet is nyugtalankodik. Nem csoda, sötétség borult Erzsébetfalvára. Este van.

– Nem ennének valamit? – kérdi.

Nem, én nem ennék. Zelk sem akar enni. Csak fekszik a fekete díványon és szívja a cigarettáit. Kossuthot szív.

– *Az író közéleti szerepléséről mi a véleményed?* – fordulok hozzá ernyedten, szomjasan, mert a házban minden ital elfogyott.

– Személyes tapasztalatom is, és később a kívülről szemlélő tapasztalata is az, hogy nagyon kell vigyázni az írónak, hogy ne ártson meg neki. Nemcsak a tehetségnek, a jellemnek is igen nagy próbája. Több tehetséget tett tönk-re, mint amennyit felemelt.

– *Most utólag hogyan értékeled a Rákosi-korszakot, s a szereplésedet azokban az években?*

– Tudom ugyan, hogy a költészetemnek nagy kárt okoztam az alkalmi lelkesedéssel, de nem történhetett másként, mert ahogy Vas István remek önéletrajzában megírja rólam, huszonhárom éves koromban nagyon szerettem a Szovjetuniót és szerettem Sztálint. Nem akarom mentegetni magamat, mert ennek semmi szükségét nem érzem. A század egyik legnagyobb költője, Éluard éppen úgy megírta a maga Sztálin-versét a hetvenedik születésnapra, mint nálunk néhányan. Gondolom, azért írta meg Éluard a versét, mert olyan lelkesen hitt az ügyben, mint Magyarországon is sokan. Pedig talán Párizs hegycsúcsáról messzebbre lehetett látni, mint a magyar dombokról. Sem megbánni, sem szégyellni valóm nincs, ami bajt és kárt okoztam, magamnak okoztam és nem másoknak.

– *Az író társadalmi helyzetét milyennek látod, s helyét a közéletben?*

– Nemcsak látszólag rangosabb mint a múltban, fölülről is érezhető az a szándék, hogy az író rangos alakja legyen a társadalomnak. Mégis akármilyen szigorúan próbálok visszaemlékezni, tudom, író olyan igazi társadalmi rangot nem tud ma teremteni magának, mint Móricz, Babits, Kosztolányi Dezső, s azok, akik hivatalból kapták a rangot, jó esetben Herczeg Ferenc, rossz esetben Pekár Gyula . . . Mint nekik, olyan rangja ma egyetlen írónak sincs.

– *Milyennek érzed a generációd helyzetét?*

– Ha magamat nem is tartom szerencsés sorsú embernek, a nemzedékemet szerencsésebb sorsúnak tartom, mint a fiatalokat. Akkor is, ha mi saját kiadású kötetekben jelentünk meg, ők pedig nagypéldányszámú jól fizető könyvekben. Valamit mi kaptunk, amit ők nem. Azt, hogy mi Osvát Ernőnek, Babits Mihálynak küldtük el a kéziratot. Hogy mit jelent az ilyenfajta személyi kapcsolat, 1948 januárjában, a Baumgarten-díj átvételekor éreztem, amikor a már nagyon öreg Schöpflin Aladár kézfogása volt a díjnál is nagyobb

jutalom. Nem szeretném, ha félreértenél... A magyar irodalomnak nagyon nagy egyéniségei vannak ma is, elég ha egyet említek, Illyés Gyulát, de a sors úgy hozta, hogy közte és a fiatalok között nem alakulhatott olyan kapcsolat, mint Osvát és Illyés, vagy később Babits és Illyés között.

– *Ha nem írsz, mit csinálsz? Van valamilyen kedvenc tevékenységed?*

– Nincs hobbim... Volt. Például a labdarúgás. Hét vagy nyolc éves korom óta el sem tudtam az életemet képzelni, hogy ne szurkoljak valamelyik futballcsapatnak. Sajnos, ma már ebből csak annyi maradt, ha izgalmasabb mérkőzés van, a Fészekben, vagy az öcsémnél megnézem a tévében. Volt másik hobbim is, szerettem kávéházban üldögélni, verset írni, olvasni, kibámulni az ablakon. Az eszpresszó tenyérnyi asztala mellől, ha kilátok is, nem látok semmit. Nagyon szeretek kártyázni... Szerencse, hogy ritkán van alkalmam. Rájöttem, ezt is csak a legnagyobb szenvedéllyel tudom csinálni. Nyugodtan mondhatom, hogy nem vagyok kártyás, mert évente egyszer, vagy egyszer sem játszom. De ha igen, akkor két napig egyfolytában tudom csinálni. Félek tőle, ugyanakkor sajnálom, hogy nem vagyok kártyás ember.

– *Életednek volt valamilyen nagy fordulata?*

– Sajnos, túl sok. Több mint amennyit egy magyar költő megengedhet magának, vagy hogy másként fogalmazzam, több mint amennyit egy magyar költőnek megengednek.

– *Szenvedélyeid vannak?*

– Úgy tudják rólam, hogy szenvedélyes löversenyjátékos vagyok. Ha rólam valami hír röpül, én soha nem próbálom a hír röptét megakadályozni. Ezért nem tudják rólam, hogy csak ez év augusztusában jubilálok, akkor lesz kilenc éve, hogy először kimentem egyik legkedvesebb írómmal, az akkor még jaj de nagyon fiatal Csurka Istvánnal az ügétőre. Bár ő egy megjelent írásában lelkiismeretfurdalást érez miattam, hadd igazítsam ki egy kicsit az ő emlékezőtehetségét. Ő ártatlan az én elzúllásomban. Nem ő csábított ki a löversenyre. Én kértem őt, hogy mutassa meg nekem az addig ismeretlen világot. Másnap még egy kalauzt kaptam, Kellér Andor hívott fel telefonon, megtudta, hogy kint voltam az ügétőn, amitől óva intett, mert csak a galopp az igazi löverseny. Hívott, hogy délben menjek be a Brazil eszpresszóba. Azt mondta, Dezsővel majd kivisznek engem a galoppra. Az utolsó mondatára pontosan emlékszem: „Embert csinálunk belőled, Zoltán”. – Néhány héttel a halála előtt ígérte. Gondolom, tanulságos szeretettel nézi azt, amit élő ismerősei közül olyan sokan szeretet és megértés nélkül néznek, hogy valóban gyakran látogatója vagyok a budapesti löversenynek, de gondolom, a túlvilágon Kellér Andor első dolga volt Krúdy Gyula asztalát megkeresni, s Krúdy Gyula is megértően nézi az én vasárnapi óráimat: lépcsőről le a pénztárba, majd lépcsőről vissza a tribünre... A futamokat nézni, hogyan viszik el vagy hozzák a pénzt a lovacsákák. Hiszen ha a lovacsákákon múlna, mivel zsokékon és idomárokon múlik, meg azon is, csak ne vegyék politikai véleménynek, se hazafiatlanságnak, hogy a hazai löversenyek a mostani feltételek között nem lehetnek olyan sportszerűek, mint amilyenek az angol vagy a francia löversenyek. Az anyagi ösztönző befolyásoló szerepe a zsokékra is éppen úgy érvényes, mint mondjuk a labdarúgóra. Most egy amatőr magyar labdarúgó százszor olyan profi, mint egy hivatásos magyar zsoké, vagy ügétő hajtó. Azon a pályán, ahol nem a gól, hanem a pénz a főszereplő, legkedvesebb anyagi juttatás az ösztökélője a sportágnak. Beszéljünk magyarul, ha nem is kénytelenek rá, a rosszul javadalmazott embert megkísértik azzal, hogy

nem tiszta erkölccsel több pénzhez lehet jutni. Esetleg többhöz, mint tiszta munkával... Természetesen mint minden lóversenyjátékos, én is vesztő vagyok. Néha nyerő is, de hadd mondjam meg, soha azt a jó nagy örömet nem éreztem egy viszonylag nagyobb összeg átvételénél, mint amikor a kedvenc csapatom labdája beletalált az ellenfél hálójába. Széchenyi, Krúdy Gyula, Hunyady Sándor hazájában senkinek nincs joga lenézni azt, aki szeret lóversenyre járni, még akkor sem, ha szenvedélyévé válik. Azt hiszem, soha senkinek nem felelnék ilyen jellegű kérdésre, ha újságíró volnál és nem író társam, neked sem. Neked megmondom, életem legutóbbi tizenöt éve tette, hogy ebbe is belekóstoltam, ezt is megpróbáltam, majdnem azt mondom, hogy önhibámon kívül.

– *Mi a kedvenc ételed és italod?*

– Kedvenc ételém a káposztáskocka borssal, de majdnem egyenértékű ezzel a tejsavas habart hideg bableves. Kedvenc italom, tudom, hogy megvetsz érte, a feketekávé és a sötét tea.

– *Valamilyen tulajdonod, vagyonod van?*

– Szégyellem, de nincs.

– *Mondj egy pénzüsszeget, annyit, amennyit te összegnek tartasz?*

– Azért nem tudok erre kapásból felelni, mert szükségem lenne egy olyan lakásra, ahol a feleségem is, én is dolgozhatok, és igenis szükségem volna egy olyan kertes házra, ahol tavasztól őszig dolgozhatok és pihenhetek... Ezért túl nagy összeget kellene mondanom.

– *A nappalokat szereted jobban vagy az éjszakákat?*

– Dolgozni csak délelőtt tudok, de akár milyen is vagyok délután, este mindig feltámadok. Ha úgy adódik, tudok még éjszakázni.

– *Almodni szoktál? Vannak visszatérő álmaid?*

– Sok visszatérő álmom van. Húsz éve visszatérő álmom, hogy Babits Mihály nagyon öreg, itt él a városban és tovább szerkeszti a Nyugatot, csak éppen a nyilvánosság kizárásával. Álmomban mindig szorongva készülök kéziratot vinni ebbe a most megjelenő Nyugatba. Ezekből az álmokból tudtam meg, hogy milyen kimondhatatlanul szerettem és szeretem Babits Mihályt.

– *Mikor sirtál utoljára?*

– Remélem, nem a lélek befagyását jelenti, hogy régebben többet sírtam mint mostanában, inkább azt, hogy Irén halála után olyan sokat sírtam, hogy az sem lenne csoda, ha örökre elfogytak volna könnyeim. De nem így történt. 1971 kora nyarán is sírtam, mikor a műtét utáni percekben megláttam a feleségemet a kórházi ágyon, és néhány hete sincs, hogy Arany János versét olvasva zokogni kezdtem.

– *Milyen a közérzeted?*

– Jobb, mint ahogy az egy olyan költőhöz illene, aki ebben az évben befordult a hatvanadik esztendejébe, de mégis rosszabb mint amilyen lehetne, ha igazi otthonom volna. Akkor kiderülne, hogy tényleg munkaképes vagyok még, vagy csak áltatom magamat.

– *Van valami, amit nem sikerült elérned?*

– Nem sikerült okosan megöregednem, ezt azzal bizonyíthatom, hogy még sohasem aludtam karosszékekben, ahogy ebéd után koromhoz illene. De hát nálam nincs is ebéd után, mert eszpresszóból eszpresszóba csavargó nomád vagyok, aki csak aludni jár haza. Nem sikerült megírni az önéletrajzomat. Nem sikerült annyi pénzt gyűjtenem, hogy segíteni tudjak azokon is, akiket szeretek. Nem sikerült annyi olyan verset írni, amelyet írni vágnék, hogy

egy kötet megteljen velük. Nehogy álszerénységnek vedd ezt, tudom hogy a Sirály jó vers, azt is elhiszem a bírálóimnak hogy nagy vers, s ha kiadhatnám azt a könyvem, melynek a címe lehetne: „Ezt vállalom”, a Sirály mellé találnék még tizenöt-húsz verset. Ennyi sikerült, és sikerült még valami, amire büszke vagyok. A legtöbb barátom fiatalember, sok köztük olyan, aki nemcsak fiam, lányom, hanem unokám lehetne. Büszke vagyok arra, hogy szeretnek engem, még büszkébb arra, hogy én szeretni tudom őket. Semmi más nem sikerült. Szeretnék egyszer szubjektív lenni. Irén halála után évekig úgy jártam a temetőbe, mint egy öreg parasztasszony, amikor később meguntam a temetőbe járást, úgy éreztem, hogy megcsalom Irént. Ez a rossz érzés csak azóta szűnt meg, amióta nem élek egyedül. Amióta egy olyan asszony a társam, akire rámondhatom nyelvünk gyönyörű jelentésű szavát: feleség.

– *Tudod mi a halálfélelem?*

– Amióta az eszemet tudom, halálfélelem gyötör, amióta Irén halálát megtudtam, elhittem a halált. Nem sokkal utána megszűnt a halálfélelmem. Most hogy tizennégy hónapja olyan társam van, akinek értem való aggodását szüntelenül érzem, föltámadt szívemben a halálfélelem. – Tudom, hogy szomorú oka van rá, mégis nagyon jólesett, amikor Juhász Ferenc azt mondta nekem, nagyon gyakran mondogatja egy ifjúkori versem kezdősorait: „Akit az Isten nem szeret, nagyon megbünteti, a szívébe a szeretet bokrárt elülteti.” Úgy látszik, ez mindnyájunkra igaz.

– *Mondj egy ünnepet, olyant, ami számodra a legkedvesebb?*

– Nagyon régen nem tartok ünnepet. Nekem a legszebb a zsidók húsvéti vacsorája, az úgynevezett széder este. Ennek az estének a szépségét két magyar vers is őrzi, egyiket, a tragikusabbat Füst Milán, a játékosabbat Vas István írta, s Keszi Imre igazán kitűnő regénye is őrzi ezt az emléket.

– *Ismered a magányt?*

– Berda Józsefről írtam nemrég, hogy magányos társaslény. Ha nem is olyan értelemben mint rá, rám is igaz. Szeretek egyedül lenni baráti társaságban, de a teljes magányt nem tudom vállalni. Mint a legtöbb rossz idegzetű ember, nem viselem el a magányt, de nem értem meg az öregembereket sem, akik mindenkivel szöbalegyednek. Az elidegenedés ronda szó, szebb a magyar magány. Sajnálni azt a magányost kell, aki egyedül marad, de aki kitölti a magányt, azt nem.

– *Hiszel a barátságban?*

– Igen, bár két-három nagy megrázkódtatás ért. De hiszek benne, mert van olyan barátom, akivel több mint negyven éves a barátságunk, szakmabeli, és nem mindig gondolkodtunk egyformán a világról, volt amikor neki, volt amikor nekem tette nehezen elviselhetővé a létet, mégis frissebb ez a barátság mint kezdetben volt. Hacsak egy ilyen barátság kiállta az évtizedek próbáját, akkor hiszek. Valami szomorút is látok, amit nem lehet csak a kávéházak hiányával magyarázni: írók, akik becsülik egymást, megtörténik, hogy évekig nem találkoznak. Történt valami? Régen, ha megírt valaki egy verset vagy novellát, sietett az író társakhoz a kéziratot megmutatni. A maiak nem mutatják meg... Nem a barátságok lazulását jelenti ez?

– *Ellenségeid vannak?*

– Bizonyára, de sajnálom őket, mert senkinek nem adtam igazán nagy okot arra, hogy ellenségem legyen.

– *Gyűlöltél már valaha valakit?*

– Igen, bár más szót használnék a gyűlölet helyett, de elfogadom ezt is. Elhamvadtt minden esetben. Ritkán változott megbocsátássá, inkább közömbösséggé. Erre egy kifejezés van a magyarban: Le van szarva.

– *Mit csináltál a háború alatt?*

– Elvittek munkaszolgálatosnak. 1942 februárjától 1944 márciusáig munkaszolgálatos voltam, ebből két évet fronton töltöttem. Hazatérésem után egy hónappal megint be kellett vonulnom, ezúttal megúsztam hazai munkaszolgálatot. Mátraderesken és Recskén voltam. A Szálasi puccs előtt egy nappal megszöktem a munkaszolgálatból. A Szálasi puccs utáni első menedémem Németh László otthona volt. Ő bújdosott ugyan azokban az időkben, de a felesége, az ő tudtával persze, amíg erre módja volt, rejtegetett. Később amikor ez számukra lehetetlenné, mert veszélyessé vált, az akkor fiatal költő Hegedűs Zoltán lakásán kaptam menedéket, majd a felszabadulás előtti kéthárom hetet néhány lakó tudtával annak a háznak a szuterinjában rejtőztem át, amelyikben Irénnel laktunk.

– *Mi történt azokkal, akik nem szöktek meg Mátradereskéről?*

– Javarészüket elhurcolták a német koncentrációs táborokba, és csak nagyon kevesen tértek vissza.

– *Gondolsz néha a harmadik világháború lehetőségére?*

– Rettegek ennek a lehetőségétől, de olyan iszonyú volna, hogy képtelen vagyok elhinni, minden érzésem azt mondja, hogy nem. Nem is biztos, hogy ez az emberiség öngyilkossága volna, mint ahogy mondják, lehet hogy csak öncsonkítása, de akkor is azt mondom, hogy nem.

– *Eltudod képzelni, hogy más bolygókon is élnek emberek?*

– Föltétlenül. Nemcsak élőlények, hanem tudatos élőlények is. Az én képzeletemben a más bolygókon létező élet valahogyan a túlvilág. De ezt olyan komolyan gondolom, hogy hiszek abban is, hogy valamilyen formában ott élnek a kedves halottaim, és én odamegyek hozzájuk. Egy dolog elképzelhetetlen a számomra, az értelmetlenség, és a legértelmetlenebb dolog az elmúlás. Olyan nagyon félek tőle, hogy nem hiszek benne. Sem a magaméban, sem a másokéban.

– *Hiszel az emberiség haladásában, abban hogy jobb lesz az ember?*

– Az emberiség eddigi útja pesszimistává tett, de maradjunk szűkebb körben, a művészetnél. Másfajta verseket írhat valaki, mint Arany János, de jobbakat nem. Másféle képeket festhet valaki, mint Rembrandt, de jobbakat nem. Másfajta zenét csinálhat valaki, mint Bach, de jobbat nem. A mi szűkebb körünkben érvényét veszti az a szó, hogy fejlődés. Érvényes ez a szó a közlekedésre, gyógyszergyártásra, az atlétikai versenyekre, de a repülőgépen utazó ember jelleme nem különbözik a szekéren, bricskán utazó emberétől. Az a tudat, hogy az orbánc már évtizedek óta nem halálos betegség, senkit nem tett jobbá.

Zelk felül, elnyomja a cigarettáját, nézi az arcomat. Csoda, hogy lát. Este tíz óra van. Köszönök, lebotorkálok az utcára. Fogok egy taxit, rohan velem. Talán majd megáll... Valahol megáll...

Méreg

(New York-i aranymise)

Nyavalyás civilizáció.
 Nyavalyás átalakulás.
 Nyavalyás zöldségboltok,
 termelés, kirakodás. Ládák, üvegtelepek, géz-szalagok a nyakon,
 nyavalyás betlehemi jászol,
 gyerekkor, amiben játszol,
 nyavalyás vásárcsarnokok, halak levágva vastagon,
 egymáson-hallgatagon,
 szépen-keményen, üresfeketén, sárga-karika-szemmel, halhideg leheletekkel,
 nyavalyás kirakodás.
 Halkések, halszállkák, halszilánkok, hal-halál, haltársadalom, hal-állat,
 keserősége a halálnak,
 lemosott vágódeszkák, üveglemezek,
 melyeken a halak oldalt tekszenek,
 halul, halva hal-halállal –
 nyavalyás halvacsorák.

Félméteres gombaátmérők, szervezett tanácsadás,
 mérgezett nagy kalapok, esernyőlebernyégek, esernyőhuzalok,
 eldőlve vastag gombák, szervezett sampinyonok,
 jó, aki maga veszi, jó, aki maga mozog,
 jó, akinek van egyedül
 egy nagy háza, benne a pince,
 hogy a gombákat lenn a sötétben
 maga nemesítse.
 Ehető gombákat termel,
 a földet is maga veszi,
 este meleg vacsoráját
 sötétben maga eszi,
 nincs gondja-társadalomja,
 nincs idegene,
 gombája, bolondja,
 nincs senkije.
 Egyedül eszik a széken,
 az asztal lapja sötét,
 nem nézi a partot, a vad nap
 nem éri soha a kezét,
 pincében motoz, ezerszer

*igazítja meg a gombatörzseket,
hogy ha megnőnek,
ehetők legyenek.*

*

*Nyavalyás társadalom.
Evőszak, erőszak, jólszervezett
belsőkabátok, zsebek a felületen, tele ceruzával,
írószerszámmal, a házak tele irodával,
az iskolák tele diákkal,
a katedrák irkával,
az irkák tele firkával,
a helyek tele híjával,
a templomok ministránssal,
s Jézus áldozata elmarad,
mert nem jött be a pap,
a pap, aki bemutassa,
otthon maradt, fekszik az ágyon,
pók mászik a reverendákon,
ő meg a paplanon fekve
olvas egy régi regényt,
melyben dudorodómellű nő
esik áldozatul a bűnösöknek, vagy a detektívnek.
Ártatlanul.
Nincs hová futnia, áll.
A folyosó elkanyarul,
nincs hova mennie, vár.
A falakon zárva az ajtók.
Az ajtókon csukva a zár.*

*

*Nyavalyás társadalom.
Épít budikockáit, jégszakadásig
növeli folyói területét,
nap-palotáit, toronyhotelekbe
feketepadlójú páternosztereket,
almaarcú kiszolgálókisasszonyai
áruknak elhibázott selyemkendőket,
melyekkel letakarják a végén
az áldozat arcát.*

*Gyerekkötényben dolgoznak nagy gépek előtt a zizegő szálak között
porosfejű nők,
száll a por a teremben, kiabál a gépmester, az iroda fala zeng,
gyerekkötényben esznek ebédet, kanalazva a műhelypadon,
leveszik a kendőjüket, térdükre fektetik, szabadon,
gyerekköténybe törlik kézfejük, felállnak, vizet isznak,*

*jobbja a raktárba surran, ponyvák, zsákok közé,
mások fölírják a nevüket.
Nyavalyás gyerekkötény
lóg az oldalukon,
búg a sziréna, kezdődik a délután, nap süt be
a nyavalyás ablakokon.*

*

*Kinn nézik a művezetők
a lányok lófarát,
azután utánuk erednek –
nem bírják tovább,
később összefonódva
New York-i nagy padokon
alszik a művezetővel
mindegyik hajadon,
nincs mondanivalója
csak teste üres melegét
akarja megosztani az egyik
cseléddel a másik cseléd.*

*

*Nyavalyás társadalom
javítóintézete.
Elhibázott alagutakban
az elhagyatott gyermekek menhelye.
Már nincs, aki enne – magában,
egyhelyen, asztal előtt,
ülve, fogyasztva a gombát,
a halat, az ehetőt,
nincs egy ember a földön,
csak három, vagy háromezer,
akiket akarva-akaratlan
ki kell javítani valamivel.
Eszmék, elméletek, jólét,
megjavított világ –
mindegyik detektívtörténet
megköveteli az áldozatát.*

Öt szentimentális történet

TULIPÁN

A pasas az egykori szeméttelp beléndekkel benőtt hepehupáin lopakodott a templom felé. Valamit a zakója alá rejtett, a szövet dudoráról ítélve egy futball labdánál alig nagyobb, de sokkal kényesebb holmi lehetett; a pasas lágy ívben meghajtott bal keze óvón emelkedett a dudor elé.

A beléndek tenger szélén, a szemét lerakását tiltó táblánál megállt. Innen már jól láthatta a templom kerítésén belül álló Mária szobrot. Az utcai lámpa fénye éppen Máriára esett, a gyér fényben hótisztán fehérlett nappali világításban már meglehetősen kopottnak tűnő, agyonázott ruhája és válláról leomló palástja is teltebb kék volt, mint nappal.

A pasas bal kézzel leemelte a sapkáját. Átment az úttesten, arcát a templomkerítés rozsdás vasának szorította. Nézte Máriát. A szobor – repedéseiről ítélve – fából lehetett. Hosszanti szakadások csíkozták a palástot és a ruhát, a Mária talpa alatt tátogó kígyó szája is tovább repedt. A pasas látta, hogy a réseket pókok és százlábúak lakják s bizonyára fészkeltek ott sok másfajta ízeltlábú is. Ez megnyugvással töltötte el. Sapkáját az aszfaltra dobta s zakója alól előhúzta amit eddig rejtegetett. Egy csokor virágot. Nem akármilyen csokor volt, ezt a pasas is tudta, mert elmosolyodott, amikor a virágokat oda-mutatta Máriának. A szarkalábak közt pipacsok virítottak, szende fehérségű violák, csomorika is volt benne és lila kígyószisz-sudár, néhány pici, kék tyúkhúr, s mint a hőscincér bajsza, kihajlott a virágok közül két illatos rozmaring vessző.

A pasas tanakodott, hogyan tegye a csokrot Mária elé. Ahhoz, hogy a rácson benyújtsa, túl messze volt a szobor, meg amúgy is sajnálta volna a csokor szép, borzas fejét áterőltetni két rozsdás vasrúd között. Dobni nem akarta, mert a tyúkhúr meg a csomorika kihullott volna a többi közül. Úgy gondolta, átmászik a kerítésen. Félkézzel elég bajos volt – a másikkal a virágot kellett szorongatnia –, de azért hamar fent volt a tetején. A lándzsahegyek bökték a fenekét. Már leugrott volna, de ekkor Mária mögül egy ember ugrott elő. Fekete talárt viselt, a talár alatt rézgombos dolmányt. Villogtak a rézgombjai.

– Vissza! – kiáltotta.

– Ezt a virágot... Máriának – motyogta a pasas és igyekezett megtartani az egyensúlyát.

– Takarodjék! – ordította a taláros s ettől a pasas dühös lett.

– Azért is Máriáé – kiáltotta és beugrott a templomkertbe.

Ekkor azonban még egy alak ugrott elő a szobor mögül, kezében perselyrúddal, a rúd végén ott fityegett az üres bársonyszákocska, az aljára szerelt csöngettyű vékonykán csilingelt.

– Takarodjék! – mondta a perselyrudas is, és birkózó állásba helyezkedett Mária előtt.

A pókok és a százlábúak menekültek a repedésekbe.

– Azért is – mondta elszántan –, azért is Máriáé!

A csokrot úgy tartotta, mint egy Vécsey-kézigránátot.

A sekrestyés-féle meglóbálta a perselyrudat és a pasas felé sújtott. Finom mozdulattal tért ki az ütés elől s abban a pillanatban észrevette, hogy a taláros lehajol egy köért. Előreugrott és a kezébe rúgott. A perselyrúd most talált, a pasas a vállán hallotta csilingelni a csengettyút, hallotta a kettétörő bot reccsenését is, a bársonyszákocská a törött botvéggel a gazba zuhant. A csengettyű elhallgatott.

Valaki dobogva futott az utcán, átvette magát a kerítésen. Mostmár hárman voltak, de a pasas keményen harcolt, pedig közben elszántan óvta a virágokat, csak félkézzel ütött, de meg kell hagyni a rúgásai se voltak kutyák. A környező házakban sorra felfénylettek az ablakok, futó lábak döbögtek, árnyak szökelltek át a kerítésen.

– A mi Máriánkat akarja! A mi Máriánkat! – zúgták.

Bunkók, kábelek, gumibotok, homokzsákok csattogtak a pasas fején.

– Ne engedjük testvéreim! – kiáltotta valaki.

És nem engedték. A pasas vérbeborult fejjel küzdött, egyre csak Máriához akart közelférközni, észre sem vette, hogy virágcsokra már a múlté, egy kocsányokból, szárazból álló, lecsupaszított vesszőseprőt szorongatott. De nem adta fel.

Egy védő fegyvert keresve megrántotta a kerítés egyik vasrúdját. A kezében maradt. Rikkantott örömében és a pasas fejére húzott vele. Mint a letaglózott ló, úgy esett össze. Jobb keze előre vágódott és a vesszőseprű-csokor-maradvány odaesett Mária lába elé, a tátozó kigyó méregfogaihoz.

A csapat megrettent, báván nézték a földön kinyúlt pasast. Valamelyikük ijedségtől elvékonyodó hangon elsóhajtotta:

– Meghalt.

Mintha vezényszó lenne, hátatfordítottak, majomügyességgel másztak át a kerítésen, a harcmező pillanatok alatt elcsendesült. A pasas békésen feküdt a földbetaposott pipacs, viola, csomorika meg tyúkhúr szirmai között, a rozmaringszálak meg a kigyószisz olyanok voltak, mint egy-egy felibül-harmadából lerágott halcsontváz.

A hívők – vagyishát ki tudja, hívők voltak-e, mindenesetre azok, akik megvédték Máriát a virágtól – sokáig ébren lapultak házaikban. Végül aztán, hajnal felé, egyikük mégiscsak feltárcsázta a rendőrséget. Egy hullá fekszik a templomkertben, a Mária szobor előtt.

Az URH-s kocsi sivitva érkezett a templomkerthez. A két marcona törzsőrmester fogta a rácsot és bebámult a szobor elé.

– Átvágtak bennünket – mondta egyikük.

– Át – toldotta meg a másik és káromkodni akart, de Máriára való tekintettel visszatartotta.

A szobor előtt vadvirágok nőttek – az egyik rendőrnek úgy tűnt, hogy az az apró kék: tyúkhúr, és felismerni vélte a csomorikát is.

A virágtenger közepén egy tulipán virított. Akkora mint egy tejesköcsög.

A pasast soha többé nem látta senki. Talán nem is létezett.

HÁROM PIROS RÓZSA AZ IFJÚ GRÓF MELLÉN

Hogy honnan támadt az ifjú gróf balsejtelme, senki sem tudta. Talán egy gyermekkori álom idézte fel. Az ifjú gróf egy elhagyott város macskakövein futott. Léptei, mint a dobszóló: dömm, dömm, dömm. És senki, csak talán a fegyverek csöve, ablakokban, rejtett zugokban, vaskerítések belső oldala mellett ácsorgó ezüstoffenyők mögött. Az ifjú gróf futott, lába lármája már-már elviselhetetlenné erősödött s akkor szemben meglátott egy magas kőkerítést. Felkolompolt a szíve: ott a menekülés. Minden erejét összeszedve elrugaszkodott a földtől, szép lassan, libegve repült a kőkerítés tetejéig, jobb kezével rátámaszkodott, lendítette a lábát, hogy ugyanolyan könnyedén lehuppanjon a park bokrainak védelmébe. S ekkor három tompa ütés a mellén. Érezte, ahogy a felszaggatott erekből a jó meleg vér szétárad mellkasában. Szárnyaszegetten, lendületeit odahagyva hullott a fal tövébe, s még látta mellén a három, szép, cakkos szegélyű rózsát.

Másnap eszébe sem jutott az álma, csak nagysokára bukkant újra elő, talán egy másik álmotól, a templomkert kőkerítésétől vagy három rózsától. De az is lehet, hogy a cigányasszony miatt. A cigányasszonyt elűzték a birtokról, már nem is rémlik az arca, az emlékezet alkotott a valódi helyett egy egyre csúnyább, egyre ráncosabb, krétából és földből kikevert arcot, csenevész, lógómellű testet, sosemvolt rongyokat aggatott rá, elfakult virágminták barna alapon, a ruha alól kikandikáló karvalykörmű, sárfoltos láb is az emlékezet műve, lehet, hogy cipő volt a cigányasszonyon.

Az ifjú gróf kimerítő vágta után, tagjaiban kellemesen bizsergő fáradtsággal lovagolt a kastély felé, a habkönnyű, tavaszi zöldek között, amikor szembe találta magát az elűzött cigányasszonnyal. Lova meghökölt, az ifjú gróftól szájalom és félelem öntötte el, a cigányasszony könnyörtelen, görbe mutatoujja megcélozta őt.

– A huszonegyedik születésnapodon három piros rózsza ékesíti a melled – mondta és buzogva fölnevetett, a vágára váltó ifjú gróf után még sokáig futott a hullámzóan erősödő, gyengülő kacaj, talán még akkor is hallotta, amikor a cigányasszony már abbahagyta a nevetést.

Három piros rózsza az ifjú gróf mellén.

Egy időre a cigányasszonyról is megfeledkezett, de akkor már tudata alján ott fészkelte a három piros rózsza, tétovább, melább lett, a kezébe vett tárgyakat gyakran elejtette, ritkábban lovagolt, s kerülte a vadászatokat. Az öreg gróf szelid kérdései váltak mégis végzetévé, kint a repkénnyel befuttatott filagóriában, ő, bár soha ne mondta volna ki a rettentő szavakat, el ne gyengült volna, csak soha ne készítették volna igaz válaszra a völgyi patak szelidségével csobogó kérdések.

De kimondta, kibuggyant belőle, a sejtelem egyszerre alakot öltött, sötét, fenyegető gnómmá szilárdult a képzelgések ellebegő, fekete fátylaiból. A kimondott szavak vértetében formái véglegesültek, torz vigyora vastag ajkára merevült.

Az öreg gróf hahotázott.

– Anyád, az volt ilyen – mondta –, ó, ti ködlovagok, rémgyártók, szellemidézők.

De nevetése, bármily szívből fakadónak indult is, feleúton megfulladt, az ifjú gróf lisztfehér arca, a mozdulatlan elszánt kéz a nyugágy karfáján, az esett tartás, a nyak finom félrebillenése mellbe ütötte az öreg gróft.

– Bolond vagy, fiam – mondta csendesen s fia vállára téve kezét, szótlanul ballagta végig a kastélyhoz vezető kavicsos utat.

A szellem befészkelte magát a kastély falai közé, lobogtatta fekete fátylait. Az öreg gróf szerette volna elűzni a kísértetet, vándorszínészeket, énekeket, örömlányokat, bohócokat, artistákat hozatott a kastélyba, a csendhez szokott ősi park eleinte méltatlankodva figyelte a zenebonát, a helytelenkedést, az elszórt szemetet, de aztán maga is megifjodott, hozzáidomult az új élethez, csínytevő lett és cinkos. De a lárma, a harsogó énekszó, a dobok és cintányérok buffogása, a bőgők és hegedűk eszeveszett riadói, a táncoló lábak dobaja, a lányok röpke nevetése, a tarkabarka harisnyás bohócok idétlen tréfái, a kötél-táncosok és légtornászok nyaktörő lendülései nem űzték el az árnyat, ott gubbasztott folyvást a kastély kéménye tövében, elrejtőzött a park bokrai között, belengte a komor boltíves termeket, a visszhangos folyosókat, megbújt a pincelejáratok zegzugaiban, tornyok ódon ívű ablakaiban, a falra futó repkényben s a szökőkút fáradtan visszahulló vízsugarában. A csepürágók kedvüket vesztették, a zenészek szomorú, halk melódiákra zendítettek, az artisták elvették az ugrást, az örömlányok imára kulcsolt kézzel bámultak ki az ablakon, részeg matrózok és fényreklámok közé vágytak.

A kastély elnéptelenedett, a személyzet is fogyatkozott, régi, megpróbált, hű cselédek szöktek el éjszakánként, járandóságukat, kis motyójukat odahagyva.

Azon a napon már csak ketten maradtak a kastélyban; az öreg gróf s az ifjú, reszketve bámulták egymást, az öreg keblére vonta fiát.

– Nem lehet semmi bajod! Semmi!

A kastély egy ablaktalan szobájába rejtette a fiút. A nehéz tölgyfaajtót négy kulccsal zárta be, s nem mozdult az ajtó elől. A néma kastély, mint egy kriptá vette őket körül, egy-egy sarokban apró zaj ébredt, végigsercegett a nyújtózkodó folyosókon, neki-nekikoccant a hallgatag falaknak. A percek – mind-mind egy elpattanó hegedűhúr – kinnal-keservvel múltak, de azután megjött az este, az öreg gróf torkában dobogó szíve csillapodott. Félóránként be-beszólt a fiának s a fiú suttogva válaszolt.

– Mindjárt vége, fiam, – mondta a gróf, megtörölgette verejtékező homlokát. – Ó, Uram, múltjon el a rontás.

Már percek voltak csak éjfélig, már ott álltak a győzelem kapujában. Egy óra elzengedezte a háromnegyedét, a percek pattogása felerősödött, s ekkor... s ekkor bentről iszonyú zaj hallatszott, bútorok recsegése, lábdöndülések, egy földre zuhanó test húspuha puffanása, az öreg gróf feltépte az ajtót, berontott, előreszegzett fegyverével háromszor belelőtt a zengő hangzavarba.

A lövések után késcsendesség.

– Fiam – suttogta.

Remegő kézzel kapcsolta fel a villanyt, a szobát sárgás gyenge fény öntötte el. A szemközti falnak vetve hátát, félrebillent fejével feküdt az ifjú gróf.

Három piros rózsa a mellén.

Az arcán mindig éjszaka volt. Csillagtalán, holdtalan.

Még emlékeztek a nehéz, langyos éjszakára, amikor a mént hazahozták Szabatonra. Tizenkét igás fogat nyekergett a hepehupás erdei úton, a baljós nyikkanások, a kerekek, löcsők száraz reccsenése egy idegennek kísértetiesnek tünnek volna, de a kocsisoknak meg talán a lovaknak is a békével kecsegtető hazatérés muzsikája volt ez a lassan szívárgó, ritmustalan zaj. A mént az első kocsi saroglyájához kötötték, egyszerűen csak kötőfékkal, szelídnek látszott ez a ló, bárányszelídek.

Miféle csődör az ilyen – kérdezték az emberek, amikor először szemügyre vették –, birkákat nem ez, nem csikókat. A mén kezes volt, egyszeriben engedelmeskedett a parancsszavaknak, szelídségéből még egy véletlenül ráhullott ostorcsapás sem tudta kibillenteni. Talán csak akkor változott meg egy pillanatra, amikor kötőfékét a saroglyához bogozták, ingerülten hátrálépett, a fejét fölkapta, a csodálkozó kocsis látta kivillanni szeme fehérjét.

A csillagtalán arcú ember messzire eléjük jött, még jó óra járásra lehettek a pusztától, amikor a bárányszelíd mén nyugtalanzkodni kezdett. „Hé, te!” szólt rá a kocsis, az éles kiáltás, mint az ostor csattant a bóbiskoló kocsisor fölött, innen is onnan is hangok érkeztek, az éjszaka megváltoztatta a hangszíneket és a távolságokat is, az első kocsis úgy érezte, valamennyien közvetlenül a füle mellett dűnnyögnek, megrémült s akkor már észrevette az út világosabb sávjában előtte sötétlő árnyat. Egy ember. Megállította a lovakat, a karaván azonnal mozdulatlanná dermedt, a hirtelen rájuk zuhanó csend félelmet ébresztett bennük, nem hallatszott semmi, csak néha-néha egy-egy tompa dobbanás, az idegesebb lovak gyors patacsapásai.

– Hé, ki az? – kérdezte az első kocsis és már el is szégyellte magát, ugyan miféle félsz fogta el egy éjszakai járókelőtől?

– En vagyok – mondta halkan a csillagtalán arcú ember, ja, a földesúr, ismerte meg a kocsis és a sötétben önkéntelenül leemelte a kalapját. A mén meg, mint akit ostorcsapás ért, táncolni, hörögni kezdett, táguló orrlukai, mint a rekedt trombiták, a kocsis látni vélte világító szemefehérjét és kivillanó fogsorát.

A földesúr közelebb lépett a tomboló Jóhoz, az első kocsis már-már ráakart szólni, de nem jött hang a torkára, még a mént csillapító szavak is a tüdejében szorultak.

A nyugtalanság szétáradt a levegőben, a szelíd, fáradt igáslovak is kapkodni kezdték a fejüket, némelyik ficánkolt, a meg-megránduló kocsik, sutytyanó farkok, döndülő paták kísértetzajai előntötték az erdőt.

S ekkor a csillagtalán ember fölnevetett, közvetlenül a tomboló mén feléje csapkodó patái előtt, éles, száraz nevetés volt, gonosz, diadalmas nevetés, állatok emberek lecsendesültek, a csillagtalán arcút még soha nem hallották nevetni, mosolyogni se, reszkető csend lett s akkor a földesúr szó nélkül megfordult, beváltott az erdőbe, egy gyalogösvényre, hangtalanul, macskaleptekkel indult haza.

A kocsisor nekilendült, a mén most már egész úton nyugtalanul kapkodta a fejét, de otthon szelíden követte az első kocsist az istállóba, a vizet és az abrakot azonban nem fogadta el.

Másnap a csillagtalán arcú már kora hajnalban talpon volt, a puszta népe nem tudta mire vélni ezt a sietséget, hiszen hétalvónak tartották a fekete

embert, jószerivel átaludta azt a hónapot, amit a pusztán töltött, egy hónapja már, hogy megvette a birtokot, de levegőn is alig volt azóta, aludt meg guny-nyasztott bent a kastélyban, az eget nézte az ablakon át, mintha valami csodás jelre várna, hogy végre futhasson, ugorhasson, robbanhasson.

Nem érdekelte az új birtok se, nem járta végig a földeket, nem kocszizott ki az erdőből kihasított ezer holdra, az istállók se érdekelték, nem sétált végig a tisztára söpört placcon az esti fejés szivvidító idején, nem hallgatta a zabot őrlő lófogak monoton, békéltető zenéjét.

De most ezen a reggelen már kora hajnalban lovaglóruhát öltött, fűrgén mozgott, mint a sokrahivatottak, csak éjarcza maradt a régi mozdulatlan, csillagtalan, holdtalan.

Az istálló felé sietett, és már léptei rémisztőek voltak, elfordulásra kész-
tők, a cselédasszonyok eltakarták arcukat.

Még be sem lépett az ajtón, a mén már nyihogott és kapált, fantom-táncot lejtett a strájfák között, felsírtak az oldalához ütődő gerendák láncai.

Ember, állat mozdulatlanra dermedve figyelt, csak ők mozogtak, a vad-ságában megvaskosodó mén és az éjfelete ember.

Úgy nyergelte meg a toporzékoló lovat, hogy minden pillanatban attól lehetett tartani, meghal, a mén agyonrúgja vagy nekilapítja a jászolnak.

Még bent az istállóban nyeregbe ugrott, a ló vágtában vette célba az ajtót s amikor az ember a szemöldökfa alatt a mén nyakához simult, abban volt valami megejtően szeretetteli.

De kint már újra gyűlöltek egymást, nagy fekete gomolygás, a ló ágas-kodva forgott körbe, meg akart szabadulni a lovasától, vad, rövid vágtába fogott, a végén előre feszített első lábaival fékezett, tomporát földobva, a lovas megemelkedett a nyeregben, de sosem zuhant le, lába biztosan feszült a kenyelbe, s bár egy hangot sem hallatott, a kocsisok hallani vélték éjszakai nevetését.

Délig tartott az iszonytató lovaglás, gőzölgött a ló, gőzölgött az ember, fehér tajték kente össze mindkettőjüket. A kastély elé kormányozta a fekete ember a lovat, leugrott róla, a mén vágtázott az istálló felé, az ember meg lassú, fáradt lépésekkel beballagott a buxusokkal körülbástyázott vaskapun.

Az eszelős lovaglás azután mindennap megismétlődött. A két gyűlölködő test végigviharzott a pusztán, a mén gonosz fortélyokat eszelt ki, mintha emberi értelemmel ruházta volna fel a harag, a kútba akarta belehajítani lovasát, nekidöntötte a rozoga faszerkezetnek, néha már-már mindketten belezuhantak, ócska vasak ekék, lókapák közt vágta magát földhöz, saját testi épségét is kockáztatva, de a fekete ember mindig idejében lépett le róla – könnyed, szinte balett mozdulattal – s fel is, a ló nem tudott olyan gyorsan felpattanni, hogy lovasa közben ne ugrott volna a hátára.

A szabatonai lovas híre elterjedt a környéken, az örült ló és az örült ember, de megnézni senkinek sem volt mersze, csak a pusztá népe látta a szabatonai lovaglásokat. Meg akarják egymást ölni – mondták –, s alig-alig mertek közeledni az emberhez is, a lóhoz is, pedig az ember soha egy rossz szót nem szólt senkihez, s a mén kezesbárány szelíd maradt mindenki más-
hoz.

Egy téli lovaglás szerencsétlenül végződött. A ló földhöz vágta magát és egy ekevas fölszakította a hasát, alig-alig tudott felállni, a vasszakította sebből rózsaszínűen dudorodtak ki a belei. A csillagtalan arcú hófehérlött, lóhalálában rohantak az állatorvosért, az csak a fejét csóválta – nem, alig

van rá esély, hogy megmaradjon. A fekete ember naphosszat az istálló előtt gunnyasztott, hóesés, csipős hideg nem zavarta, tízpercenként kellett neki jelenteni, mit csinál a ló.

Mégis megmaradt. Tavasszal már újra toporzékolt, élettelen nyertett, a fekete ember arcán, mintha egy pillanatra felragyogtak volna a csillagok.

Márciusban újra kezdődtek az öldöklő lovaglások, a csúszós, sáros talajon rohantak, dübörgött a föld, keresztet kellett vetni, uramisten, micsoda sátáni pár ez.

Talán a csúszós talaj volt az oka, talán nem is akarta a mén hanyatt-vágni magát. A lovas alászorult, egy fojtott, elhaló kiáltás, a ló fölugrott, erőtlenül táncolt a földön fekvő rongycsomó test körül.

Levetett kalappal vitték a holttestet a kastélyba, akkor látták csak, hogy ez az ember a ház egyetlen szobáját lakta, fapriccsen aludt és egy szekrény, egy ikszlábú asztal meg egy csuhéfonatos szék volt a szoba összes berendezése.

Ott ravatalozták fel a priccsen.

A temetésre csak egyetlen ember érkezett, egy lefátyolozott arcú, merev tartású nő, hangtalanul nézte végig, ahogy a park fái közt elhantolták a csillagtalan arcút, nem sirt, a válla se rándult. A temetés után bement az istállóba, megállt a ló mögött. Mereven nézte, a mén felemelte a fejét, hátrafordult, ideges rángások futkoztak a bőre alatt.

A ló attól a naptól kezdve nem ivott, nem evett. Minden hajnalon mereven bámulta az ajtót. Várta a csillagtalan arcú embert. Egyre nyugtalanabb lett, már senki sem merte megközelíteni. Egy világos, tavaszi éjszakán elszakította kötőfékét, nekiment a bezárt ajtónak – a két lomha, vasalt ajtószárny kitárlt –, kirohant az éjszakába. Az éjjeliőr felébresztette a férfiakat, de senki egy lépést nem tett a ló után, döbbenet bámulták a fantomlovat, ugyanúgy rúgkapált, ágaskodott, mintha hátán ülne halott lovasa.

Még világosodás előtt bevágatott az erdőbe. Sohasem kereste senki, nem is látták többé. De azóta viharos éjszakákon hallani vélik, hogy a mén verseny száguld a széllel, házakat, erdőrészeket ugrik át, patája könnyed érintésével megcsörrenti a háztetők cserepeit. Nagyon sokáig azt hitték, hogy a szellemlő egyedül száguldozik az éjszakában, de aztán egyszer meglátta valaki. Megesküdött rá, hogy egy fekete ember ült a lovon, arcán csillagok és holdak ragyogtak.

HILDÁCSKA KACAG

– Mint a varjú. Brrr – rázkódott össze az erdei tanító felesége –, olyan ez a vénasszony, mint a varjú.

– Ugyan kedves – mondta a férje –, öreg, ennyi az egész. Majd ki-alussza magát és elmegy. Hadd aludjon.

– Mint a varjú hajtogatta az asszony.

Tényleg volt benne valami varjúszerű. Már délután, amikor észrevették – összehúzódkodva bandukolt az öregasszony a keményre taposott havú erdei úton, furcsa volt, hisz sosem járt erre idegen, különösen télen, most meg a karácsonyi szünet derekán jártak, még a pirosra csipett arcú gyerekek csizmás karavánja sem tűnt fel reggelente a hóval lepett fák közt – felkiáltott az asszony nézd, éppen olyan, mint egy madár.

– Mint egy agyongyötört, fáradt madár – mondta a férje.

Az öregasszony alakja nőtt-nődögélt, madárszerűsége behúzódott a szoknyája ráncai közé, emberi alakot öltött, madárszerűségével félelmetessége is odalett, csak szánalmassága maradt vele kitartóan, s mikor már a kopogására ajtót nyitottak neki, láthatták, hogy a szánalmasság az arcába is beette magát, mint a rozsdá, tekintetét is megtépázta, örökidőre szólón meggörbesztette vállát, megrongálta dereka ívét és térde hajlatát.

Mégis volt benne valami varjúszerű. Mintha a lesütött szem bármelyik pillanatban gyors feketerigó-röppenéssel megmérhette volna őket, a házat, istenhátamögötti, magányos lakásuk csendjét, homlokuk pajzsa mögött ágaszkodó gondolataikat.

– Fáradt vagyok – mondta az öregasszony, szürke, ázott veréb volt a tekintete, nem feketerigó-röppenés, szinte nem is érintette a tanítóék arcát.

Enni adtak neki meg vörösbort. A tanítóné kérdezősködni akart, de férje egy gyors pillantással leintette, csendben evett hát az öregasszony reszkető kézfejjel törölte meg a száját, fölegyenesedett, a hátralökött hokkedli sikkantott mögötte a kövön.

Az isten áldja meg magukat – mondta s a hangja, tekintete megkeményedett, olyan volt ez a köszönet, mint egy átok vagy legalábbis az erdei tanítókat kivéve mindenkinek az elátkozása.

A vendégszobában bontottak neki ágyat; az erdei tanítóné, miközben a hosszú, nyirkos folyosón a tiszta huzatot cipelte, arra gondolt, ezt holnap valamennyit eldobja, elégeti, és undorral fogta a ropogós, fehér ágyneműt, pedig akkor még nem is érintette az öregasszony teste.

– Ne haragudjanak – mondta az öregasszony –, az ajtót magamra zárom.

Megremegett, a szeme megvillant, vagy talán nem is ez a helyes kifejezés, hogy villant, csak parányi időre kitágult, de sugarai nem kifele lobbantak, inkább be, a koponya belseje felé, mint egy puszkacsőbe fulladt lövés, olyan volt ez a szemtágulás.

– Csak zárja – mondta lassan a tanító, igyekezett könnyed és vidám hangon beszélni, mintha mi sem lett volna természetesebb, mint hogy az amúgy is zárt lakásban a vendég még külön bezárkózik.

– Mint a varjú – hajtogatta ottbent a felesége, a tűzhely torkában lobogó ágyneműkre gondolt, a kis Hilda ágyát közelebbhúzta a magáéhoz s rögtön lefekvés után fölpattant s kulcsra zárta a hálószoa ajtaját.

– Ugyan, ugyan – mondta zavartan a férje, de a kulcscsikordulástól ő is megnyugodott.

Mánap reggel kicsit megszegyenülten néztek egymásra, már nem értették, mitől riadtak meg olyan ostobán előző este, az éjszaka eltakarodott, belőlük is elvitte a homályos zugokat.

Az öregasszony is felébredt, a reggel mintha neki is békességet hozott volna; arca mint egy szép, sokat tudó fatörzs. Úgy tett, mintha évek óta ott lakna, egy sámlira kuporodott a konyhában, szelíden nézte a tevő-vevő tanítónét, később kivette kezéből a szakajtó krumplit és maga látott a hámozáshoz.

Hildácska is kitotyogott a konyhába, félelem nélkül közelítette meg a varjú-vénasszonyt, az meg hirtelen letette a szakajtót, a krumplihéjat az öléből a földre söpörte, ráejtette a kést és gyökérkarjait a kislány felé tárta, mintha legkedvesebb rokonát akarná keblére ölelni.

A gyermek mosolyogva röppent az ölébe, a tanítóné hökkenten nézte, ahogy a görbe karvalyujjak a kislány hátára tapadnak. Mintha nem ölelni akarná, hanem összeroppantani.

A köszönete átok is, az ölelése fojtogatás is. Ó, csak menne el – gondolta a tanítóné.

De a vénasszony nem ment el. Soha nem kérdezte maradhat-e, a tanítóék meg nem szóltak semmit, úgy maradt ott az istenhátamögötti házban, mint ahogy szeliden, magátólértetődően megjön a nyár után az ősz.

Pár hét múlva már hiányzott volna, ha elmegy, nemcsak azért, mert sokat segített a ház körül, s mert a kis Hildával imádták egymást. Másért is. Talán az ódon, töredezett kövű folyosó is bánatosan felsóhajt, ha egy este nem hallja lassú, csoszsanó lépteit, ahogy szobája felé igyekszik, kezében a magasra tartott petróleumlámpával.

Soha nem beszélt arról, kicsoda, micsoda, mit csinált eddigi életében. A tanítóék meg nem kérdezték. A bánat miatt, csupa bánat volt ez az öregasszony, szenvedéssel teleírt, még hátulról is lehetett látni rajta, hogy nagyon sokat szenvedett.

Nem kérdezték hát. Csak egyszer fordult hozzá a tanítóné, hónapok múltán: „Hát nincs magának senkije?”

– Csak maguk – kiáltott az öregasszony –, csak maguk!

Visszanyelte a feltörni készülő sirást s napokig szavát sem lehetett venni.

Lassan-lassan az öregasszony lett a ház belső minisztere, a konyhába a tanítóné akár be se kellett tegye a lábát. Áldás lett neki az öregasszony, ünnepeken, iskolai szünetek alatt napokra elmehettek hazulról, ráhagyhatták Hildácskát, hiszen az anyja kezében sem volt jobb helyen.

Csak az a rákövetkező tél ne jött volna, csak az a férfi ne jött volna!

A férfit a faluban látták, tíz kilométerre erdei házuktól, a presszóban. Ősz haja volt, baljós tekintete, mereven bámulta roppant markába rejtett poharát. Arcát lassan – mintha fájna nyaka elfordítása – a pult mögött álló lány felé emelte.

– Itt kell neki lenni – mondta –, itt az erdőségekben.

A lány nem válaszolt, látszott rajta, hogy fél.

– Semmiféle idegen öregasszony nem él erre – mondta egy férfi. – Mi aztán tudnánk, ha itt élne.

Az idegen, mintha nem is hallotta volna a közbeszólót, ugyanolyan csigalassúsággal mint az imént, a pult mögött álló lány felé fordult.

– Le kell számolnom vele – mondta – rendezni kell a számlát.

Marka veszett erővel ölelte körül a vastagfalu pálinkás poharat, ökle büttykein megfihéredett a bőr.

Az erdei tanító feleségében oktan félélem ébredt, akaratlan csúszott ki a száján a kérdés.

– De hát mit vétett magának szegény?

Az ember most vadul kapta fel a fejét. súlyos pillantással mérte végig az asszonyt, mintha azt latolgatná, megéri-e, hogy fölugorjon és szétmorzsolja a kérdezőt.

– Szegény! – mondta megvetően, aztán elfordult, újra maga elé bámult és beszélni kezdett.

– A bizalmamba férközött ez a némbor. Ó, pokol... még szerettem is. Rábíztam a kislányom. Érti!? A kislányomat! Még most is hallom a nevetését. Minden éjszaka hallom a kislányom nevetését, amikor tiszta csendes idő van.

Elhallgatott.

A tanítóné torkában ott feszült a kérdés, de nem merte kimondani, nem mert megszólalni, lélegzetet venni sem mert.

Az idegen fölállt. A poharat csörrenve az asztalra dobta.
 – És megölte, értik! Megölte a lányomat! Három éves volt. Nem hallják? Nevet. Most is nevet.
 Feszülten figyelt, az arca szinte gyengéd lett, mutatóujját magasba emelte. A tanítóné akkor már roppanó ujjpercekkel szorította a férje karját.
 – Menjünk suttopta.
 – Ha el nem viszi a rendőrség előlem, ezzel a két kezemmel tépem szét – mondta az ember s maga elé tartotta roppant kezeit, mindkettőt külön, külön hosszasan nézte, mint kedves, nagy feladatra hivatott gyermekeit. – És csak tizenöt évet kapott. Tizenöt évet! Holott ezer évig kellett volna forró szurokba főzni, szöges korbáccsal ostorozni, miszlikbe vágni! Tizenöt év! Ott a bíróságon megmondtam, ez az ítélet nekem nem elég. Az én lányom fehér koporsójáért sem elég, a lányom kisujjáért, egyetlen haja száláért nem elég! Egy éve szabadult azóta keresem.
 Megint maga elé emelte iszonyatos markát s hosszasan nézte.
 – Megtaláljuk, biztos, hogy megtaláljuk – mondta nekik s vicsorgatva elmosolyodott.
 A tanítóné felugrott, kirohant az ajtón, a férje alig győzött utána menni.
 – Úristen – jajongott a nő –, úristen, már négy napja egyedül van vele.
 – Ugyan – mondta a férj –, rémmese az egész. – Bolond ez a férfi. Nyugodj meg.
 Rohant velük a terepjáró a sötét erdőn keresztül s óráknak tűnt, míg megálltak az erdei ház előtt.
 Égett odabent a lámpa. A tanítóné hanyatt-homlok rohant a házba, feltépte az ajtókat, mellében már meggyűlt a sikolyra kész levegő.
 A szobában a kályha mellett ült az öregasszony, ölében Hildácska. Mind a ketten nevettek, fénylett a szemük.
 A tanítóné sírvafakadt, odatérdelt melléjük, egyszerre ölelte át az öregasszonyt és a gyermeket. Sokáig nem tudott szóhoz jutni a görcsös zokogástól.
 Az öregasszony hamuszürke arccal állt fel.
 – De hát mi baj van, az istenért?
 – Semmi, semmi – mondta a tanító. – Kellemtelenségeink voltak, ne törődjön vele.
 A tanítóné átkulcsolta az öregasszony nyakát.
 – Ne haragudjon rám, drága, ne haragudjon.
 – De hát miért? – kérdezte sírósan az öregasszony. – Dehogyan haragszom, miért haragudnék.
 – Nincs semmi baj mondta a férfi. – Egy bolondság megriasztott bennünket. Aludjunk rá egyet. Aludjunk ki.
 És éjfélkor éles zörrenések az ablakon.
 A tanító hangja tétován bukdácsolt a sötétségben.
 – Ki az?
 – Gyere ki, vén szipirtyó! Megjöttem – hallatszott odakintről.
 A tanító köpenyt kapott magára, az ajtóhoz rohant.
 – Mit akar?
 – A vénasszonyt.
 A téli éjszakában kísértetiesen világított az ős haj és a megszállott szem kútja.

– Ez egy másik öregasszony – magyarázta a tanító –, rossz helyre küldték, uram. Régről ismerjük és ...

A férfi előrelépett.

– Magát is szétlapítom. Érti!

A tanító ekkor könnyed érintést érzett a könyökén, lepkekönnyűt.

– Engedjen ki – mondta az öregasszony.

– De hát nem magát keresi – üvöltötte a tanító. Nem a dühtől ordított, a félelemtől.

– De igen – mondta az öregasszony –, engem keres.

Kilépett, becsukta maga után az ajtót. A tanító verejtékezve lapult a fal és a becsukott ajtó szögletébe, mozdulni sem tudott. Tompa puffanást hallott kintről ... s ahogy egy liszteszsák a hóra dől. Aztán csend lett. Csillagok csendje.

K Ó C E M B E R K Ó C S Z E R E L M E

– Hát nem érted?! Szeretlek – a szavak gőzölögve buktak ki a száján és sisteregve hültek ki, amíg a néhány méteres utat megtették az elhagyott, poros kirakat mélyén ülő lányig.

– Tavasz óta idejárom – folytatta Simf –, minden áldott este itt papolok neked, s te meg se mozdulsz, csak a szemedet forgatod. Értsd már meg, hogy szeretlek!

A szavak megragyogtatták a kirakatot, a gyenge villanykörte fényében siváran gubbasztó, poros papírok, rongydarabok önálló fényt kaptak, hogy aztán a beszéd elhaltával még szürkébbek, még visszataszítóbbak legyenek.

A lány nem szólalt meg most sem, kezét térdén nyugtatva egykedvűen ült a rozoga széken, csak világoskék szeme sétált lassan, megfontoltan szemüregében jobbra-balra, megállás nélkül, azonos ütemben, mintha egy gépezet mozgatná, soha meg nem állapodott a tekintete Simfen, csak megérintette, s a szem soha nem csillant, az ajak zárt vonalai is csak nagyritkán lazultak, valami mosolyféle derengett fel a lány arcán, Simf néha azt hitte, gunyoros, néha meg azt, hogy örömteli.

– Megint a kedvenc ruhám van rajtad – mondta Simf és homlokát a pizskos üvegnek nyomta. – Hallod, meghalok ezért a ruháért is!

Fehér, rövidujjú, nyersvászon ruha volt a lányon, egy könnyű kis szandál, kicsit vékonyka, kamaszos karja s megejtően kedves formájú lába feltüzeltelte Simfet, el nem tudta képzelni, hogy ebben a ragacsosan koszos kirakatban, hogy tud ez a lány ilyen tiszta lenni.

– Szólalj már meg – kiáltotta –, mondj valamit! Amíg nem válaszolsz, nem megyek el innét.

A lány szeme abbahagyta az ingázó mozgást, tekintete megállapodott Simfen, mereven nézte egy darabig, egyre szomorúbb lett, a szeméből áradó szomorúság egy kerek, világos foltot égetett a kirakatüvegre, mint amikor deres ablakra lehelünk, Simf megbűvölve nézte, a lány megemelte térdén nyugtatott kezét s öt ujját széttárva Simf felé mutatta.

A férfi elszörnyülködve hátraugrott.

A lány ujjai hegyén fölfeslett a bőr s kunkorodó kócszálak, vékonyka, szakadt drótvégek kandikáltak ki alóla.

– Kóclány – üvöltött Simf –, egy kóclányba szerettem.

A lány visszahelyezte kezét térdére, szeme újramezgte az ingamozgást. Simf megfordult, tántorogva indult hazafelé, mellkasát forró kő feszítette. Hasravágta magát az ágyán, bánata súlyától olyan lett, mint egy forma mellé csurrantott nyersvas tömb.

Nem bírta sokáig, egy barátja lett volna szüksége, egy jóbarátja. Fölpattant hát és kitalált magának egy barátot. Egy széket húzott a szoba közepére, arra találta ki, de valahogy nem sikerült ez a barát, szeme aszimmetrikusan ült az arcában, egyik a szemöldök fölé húzódott, a másik lecsúszott az orra tövébe, haja elszórt pamatokban fedte a fejét, füle a nyakszirtjén.

– Te! – kiáltott dühösen Simf, s akkor vette észre, hogy a barát izületei nem kapcsolódnak, a darabokból álló testet csak a ruha tartja össze, a barát elnyaklott a széken, Simfnek oda kellett ugrania, mindkét kezével elkapta, hogy le ne essen a földre.

De a barát élt, lélegzett, Simf rettegve nézte a szörnyarcra gyűrődő vigyort, hátraugrott, a sikerületlen barát, mint egy bábfigura, megemelte a kezét, Simfre mutatott.

Izgatottan nézett végig magán, tekintete a kezére tévedt és fölördített. Kezén fölfeslett a bőr, jól láthatta az ujjhegyeken és az ujjközökből kiálló kunkori kócszálakat, töredezett drótvégeket.

Megbűvölten bámulta a kezét, a barátjára akart pillantani, de az akkor már eltűnt, a megrettent szék árván állt a szoba közepén. Simf föltépte az ajtót. Kőcember kőcszerelme, zakatolt benne, amíg a kirakat felé rohant. Nem lehet, nem lehet – döngték a léptei.

Félt, hogy kőccal tömött keze nem lesz elég súlyos a kirakat bezúzásához, de már az első ütésre reccsenve szétnyílt az üveg, a lány megbabonázva bámult rá, fölállt, Simf benyomakodott a csipkés szélű törés üvegkarmai között, magához szorította a lányt és teljes erejéből a vállába harapott.

A lány fölsikoltott a fájdalomtól, de nem húzódott el. Simf nyakára kulcsolta karjait, egyre szorosabban fogta, vinnyogott az örömtől és Simf akkor már látta, hogy harapása helyén vércseppek szivárognak a lány húsából, megérezte a saját mellében is a meleg, selymes szívet, a kezére nézett, csupa vér volt a keze a kirakatüveg tépte sebeitől.

– Ó, drága kőcszerelmem – mondta boldogan –, hús-vér szerelmem.

Ragyogott körülöttük a kirakat, vércseppjeik, mint a gyöngyök.

Közületi nyúl

„A nyúl– nem ásványi anyag. Testét nem toll borítja. Nem vízben él. Harapása nem mérges. Biciklizni nem tud. Mindebből világos, hogy a nyúl milyen – nem lehet. A nyúl tehát mindennek ellenkezője. Élőlény. Színe kék. Türkizkék, mint a tenger. Szeme piros, tekintete kissé riadt, de barátságos. Amúgy csinoska. Hatalmas, lompos farka van, hat lába, csökött tüle. Magassága egy méter, csüdje vékony, a nyeret, hámat szívesen tűri. Ugatása szaggatott. Pénzt nem fogad el.”

(Szent Brehm levele a rómaiakhoz, II. fejezet, 25. bek. 87. §. 17/6783. Korm. sz. rend. 17 869–BCFQ/793. Min. Ut. post. Hárshegyi Idegszan. kettő bé 11. emelet öt.)

*

A nyulak, a nyulak, a nyulak... Altmann Zoltán a tányérba meredt. Elgondolkodva kavargatta a levest. Dél volt. A sárga folyadék tetején sötétbarna szigetek uszáltak: a zsír. Utálta a zsírt.

A nyulak.

A terem boltívei alatt százharminc gyerek ebédelt. A bejárati ajtó felett latin felirat töredéke látszott: „... o sum ver as e .. vita.” Egyszer végigkérdezte a kollégáit, tudják-e, miféle mondás lehet az ottan? Senki nem tudta, viszont Altmann Zoltán azután közutálatnak örvendett. Ego sum via, veritas et vita.

Végignézett a termen. A százharminc kanál egyre zajosabban kotort a pléhtányérok alján. Gyerekfejek emelkedtek fel. A terem fala fehéren virított Altmann Zoltánnal szemben, akár egy mozivászon. Odakint süttött a Nap, mégis úgy érezte: elsötétül a terem, s a mozivászonon megjelenik egy csomó nyúl.

A nyulak.

*

Áprilisban jött rá, hogy tennie kell valamit. Délutáni foglalkozáson egyszer csak rábámult a gyerekekre és hangosan azt mondta:

– Na, ez tovább nem megy.

Meglehetősen szoros programokat dolgoztak ki a Minisztériumban, a Tanácsokon, az Internátusban a szakemberek. Altmann Zoltán hétfőn papírt tépetett, kedden hajtogattatott, szerdán ragasztatott, csütörtökön kezdte elől.

És áprilisban, pénteken délután felállt az asztaltól és azt mondta:

– Na, ez tovább nem megy.

A csoportból hét gyerek szökött meg aznap. Hajtogatási nap volt. Reggeli után léptek le. A tizenhatalmas létszám erősen leapadt. Délutánra néhá-

nyan kitalálták, hogy segítenek az igazgató bácsi építkezésénél, ketten a mosodába mentek – négy szempár sugara irányult méla undorral a színes papírlapokra, amikből – hű, de érdekes – sőtartót kellett hajtogatni, a szakemberek instrukciói szerint.

Altmann Zoltán aznap délután csoportjával együtt eltűnt az intézetből.

„Kedves anyu” írta másnap a kötelező levelet a hatodikos Sallai, „tegnap frankó volt, mert sokan meglógtak és Jugoszláviába akartak menni, én nem, megfogták őket a rendőrök és az igazgató bácsihoz se akartam menni segíteni mert a múltkor is este nyolcig ott voltunk és lekéstük a vacsorát és öt forintot kaptunk a malterkeverésért és bent maradtunk a Zoli bácsival és frankó volt mert nem kellett hajtogatni mert elmentünk Szamártetőre Zoli bácsi egyik barátjához és meglátogattuk a nyulakat. Kedves anyu a nyulak nagyon frankók voltak folyton mozgatták az orrukat, sokan voltak a ketrecekben és voltak kisnyulak is nagyon frankó volt. Szedtünk fűvet zsákba, Zoli bácsi is meg a barátja is segített és kitakarítottuk a ketrecekkel meg vizet adtunk a nyulaknak. A Sacc Zsiga telerakta a Zoli bácsi kabátzsebét boggyóval. Képzeld, anyu, pettyes nyúl is volt, meg tiszta fehér meg voltak nagyon nagyok is. Bakok is voltak. Zoli bácsi azt mondta hazafelé, hogy ha akarjuk, nekünk is lehet nyúl, csak gondozni kell őket. A konyháról mindig el kellene hozni a krumplihejat, répahulladékot, káposztalevelet meg fűvet kellene szedni nekik. Négyen voltunk, mi kértünk nyulát, Zoli bácsi meg is ígerte. Úgy, hogy kedves anyu, húsvétra viszek nyulát ha hazamehetek neked is meg a kis Gyurinak is. Apu hogy van? Ha lehet a börtönbe nyulát vinni, neki is viszek egyet. És pénzünk is lesz mert el lehet adni vagy megenni is lehet. Sokszor csókolak, Gyurikát is meg a Csóri néni a szomszédból. Megvan még a kecskéje? Én jól vagyok, a koszt jó és bőséges, a tanulmányi eredményem nem romlott.

Sallai István
VI. o. tan.”

– Mennyi idő alatt jött össze neked ez a tenyészet?

Szamártetőről jó kilátás nyílt a városra. A kis ház előtt ültek egy padon. Ott volt, persze, a pintesüveg is. Altmann Zoltán egyre gyakrabban látogatott ide, egyre izgatottabban kérdezősködött. Fajtákról, szaporaságról, húsnyúlról, költségekről, eleven munkáról, tiszta nyereségről...

Könnyű felhők lebegtek az égen. A bor is könnyű volt, tiszta és kicsit resz.

– Hamar – mondta barátja és vizsgálgatta a poharat – hamar. Kevés-sel kezdtem, csak megpróbáltam. Ennek két éve. Az idén ezer darabot adok le.

Ezer nyúl! Altmann Zoltán hirtelen kiivott két pohár bort. Ezer nyúl! És Ferenc teljesen egyedül van. Neki tizennyolc munkása lenne, tizennyolc gyerek! Brigádokat szervezhet fűért, lucernáért, konyhai hulladékért, takarításhoz, etetéshez...

Ezer nyúl!

Száz gyerek lakik az intézetben. Ha csak akkora tenyészeté volna, mint

Ferencé, minden hónapban egyszer nyúlpecsenyét ehetnének. De lehet nagyobb is. Hely van. Ketreceket tudnának csinálni. Egyelőre persze, piacra vinnék a nyulat. A pénzen vásárolhatnának önetetöt, önitatot, új ketreceket, aztán saját ellátásra tenyésztenenek...

Ezer nyúl!

•

A főposta fél hatkor nagyon zsvajog. Három telefonfülke, itt, mindjárt a sarokban. Fentről homályos, szürke fény árad, mintha köd lenne. Középpütt pultok, kibelezett íróollak, századeleji kalamárisok. Görnyedő, szomorúarcú, havi törlesztéseket feladó emberek. Körben kisablakok: pénzbefizetés, táviratfeladás, információ, értékcikk, hivatalvezető, takarékszolgálat – és a kör végén, a bal sarokban egy tarka folt a sok postaszürkében és postabarnában: a hírlapok. Színesek, izgalmasak, rendhagyók.

A csapóajtók örökké lengenek, a telefonok örökké csörögnek, a postapecsétek örökké döngenek. Hosszú sorok: hatkor zárnak, s akkor már csak kint, az ügyeleten fogadnak.

Két lengés között a csapóajtó beengedi Altmann Zoltánt, aki körül néz. Arca felderül: balfelé veszi útját, a hírlapokhoz.

– Kéremszépen – mondja a kisasszonynak –, szeretnék egy lapot előfizetni. Szakfolyóirat.

Kis blankettát tolnak elé.

– Melyiket?

– A nyúltenyésztés...

•

A leves végefelé jártak. Egyre többen tették le a kanalat. Altmann Zoltán pedagógus felállt és csöndben támasztotta a hatalmas, hűvös cserépkályha élet.

Az ajtó kinyílt. Szórakozott pillantást vetett a már sokszorosan lemeszelt, mégis áttűnő falbavéssett felíratra. Ego sum via, veritas et vita.

A konyhások jöttek, meghozták a százharminc adag második fogást. Hús, krumplival. Intett két gyereknek, azonnal ugrottak segíteni.

A délutánra gondolt. A délutánra, amikor felballag a piros szőnyeggel futtatott fölépcsőn, az emeleten balra fordul és diszkréten kopog az igazgatói iroda ajtaján, a dossziéval a hóna alatt, amiben részletesen és cáfolhatatlanul kidolgozott hároméves program van. Éjszakánként állította össze.

A nyulak.

Az udvaron három használhatóra összetákolt ketrec állt – egyelőre üresen. Írtó kedves volt Ferenc, gondolt vissza a jelenetre Altmann Zoltán a kályha mellett, nagyon kedves és készséges volt, amikor megpendítettem a dolgot, óvatosan. „Öregem, ez természetes. De csak akkor viheted a nyulat, ha ajándékképpen adhatom. Tudom, hogy ez segít a munkádban. Amikor jössz, viheted...”

És a gyerekek! Micsoda lelkesedéssel csinálták a ketrecek! Három napig semmi baj nem volt velük. Azaz... Nincs kedvük elmenni az igazgatóhoz trógerolni. Mind nyulazni akar.

Az ajtó újból megnyikordult. Egy kolléga jött.

– Nem eszel? – kérdezte Altmann Zoltánt.

– Mi? Ja, kösz, nem.

– Akkor menjél, öreg. Nehéz délutánod lesz. Ha a hireim nem csálnak, nagyon felpíszkálta a dírít a tantestület.

Altmann Zoltán mosolygott.

– Ugyis csatát nyerek...

•

Ez az ember meghülyült – mondta a hatodik osztály főnöke előző nap a tanáriban és egy dolgozatfüzetet csapkodott – nézzétek meg, mit művel a gyerekekkel. Ez nem dolgozat, ez egy közgazdasági értekezés. Az rendben van, hogy Altmann meghülyült, de azt már nem hagyom, hogy a gyerekeket is meghülyítse.

Aznap fogalmazást írtak a hatodikosok. Mit szeretek csinálni a szabad időmben? Ez volt a megadott téma. Minden fogalmazás egyazon tevékenységről adott számot. A legszebb – mint corpus delicti – a tanáriba, majd az igazgatói irodába került. Így szólt:

„Mit szeretek csinálni a szabad időmben?

A szabad idő nagyszünetbe van, meg délután meg szombat délután és vasárnap. En azt szeretem csinálni, hogy elmenjek Szamártetőre a Zoli bácsi barátjához és nézzem a nyulakat. Meg etessem őket. Mert mindig mozgatják az orrukat. De nem mehetünk, de a Zoli bácsi azt mondta, hogy nekünk is lesz. A ketrecek a szabad időmben már meg is csináltuk, Zoli bácsi meg hoz egy nagy nyulat, akinek kisnyulai lesznek, azt ígérte, lehet tíz is. És akkor azoknak is lesz majd kisnyúljuk, ha sokat kapnak enni meg inni és akkor már száz nyúl lesz. Új ketrecet kell majd csinálni, de azt már vesszük mert a Zoli bácsi azt mondta, eladjuk a nyulat és a pénzen ketrecet veszünk hogy sok nyulunk lehessen és zsebpénzt is ad ha megettük a nyulakat. En a szabad időmben a zsebpénzemen moziba is szeretek menni, mert folyton televíziót kell nézni. Majd lesz ezer nyulunk és az intézetben mindenki nyulat ehet, nem kerül pénzbe, mert itten lesz.”

Az igazgató másnap délutánra berendelte Altmann Zoltánt.

•

A piros kókusz-szőnyegen sétált fölfelé. Mekkora néznek majd! Biztosan ott lesz mindenki a kifogásaival, a tromf meg a KÖJÁL lesz. Jól pofára esnek, mert itt van az engedély a többi papiros között. Mindenre felkészültem, pedagógiailag megtámadhatatlan érveim vannak. És egyszer végre jól megmondhatom a magamét!

A falon képek, a gyerekek szakköri mázolmányai. Ezt is megmondom, hogy cserélgetni kéne. Az üvegajtót a folyosóra nyitotta, aztán már ott is állt az irodájátónál. IGAZGATÓ. Diszkrét kopogás. Vajon meddig várat? Aztán benyitott.

Nem is várt sokat. Klári, a titkárnő leültette, s bement. Amikor visszajött, nyomában jött az igazgató. AZ IGAZGATÓ.

– Parancsolj, kérlek – mondta és szélesen invitálta befelé Altmann Zoltánt. Mosolygott is. És visszaszólt a csukódó ajtóból:

– Klárika, kávékat és snapszot.

Hüha, komoly a dolog. Snapsz is lesz. És milyen szépen összeválogatott gárda ül itt! Altmann Zoltán zavartan állt a szoba közepén, a dossziét szo-

rongatva. A fotelekben négyen ültek: az intézetvezető, a szakszervezeti titkár, a hatodikos osztályfőnök és a gondnok. A GAZDASÁGI IGAZGATÓ.

Két gúnyos mosoly, egy szánakozó tekintet, egy fölényesre húzott, királyi szemöldök. A gondnoknak nagy, szőrös szemöldökei voltak orrán, fülén, és reszelős, undok hangja. Altmann Zoltán nem szerette, egyszer csúnyán összevesztek valamin. És a gondnoknak lett igaza.

Délután két óra volt. Kezdetét veszi hát a kongresszus, gondolta Altmann.

Egy darabig heherésztek, aztán egyszer azt mondta:

– Azt hiszem, az lesz a legjobb, ha elmondjátok aggályaitokat. Aztán megválaszolok.

Fél háromkor megjött a kávé és a snapsz. Akkor már élénken beszélt az osztályfőnök, a dolgozatfüzetet lobogtatva. Az igazgató jegyzetelt, bólogatott. Háromkor az intézetvezető mondta el a magáét, aztán a szakszervezet. Az igazgató akkor még egy kör snapszot kért. Szerette.

Négy órától már Altmann Zoltán beszélt. Csendesen, indulatosan. Széteregette papirjait, pontról-pontra döntötte halomba az ellene és a nyúltenyésztés ellen felhozott érveket. Élvezettel nézte, hogyan ömlik szét a többiekben a kétségbeesés, a tehetetlenség: meg kell hajolniuk, el kell ismerniük, hogy az ötlet jó és szép és az övé, Altmann Zoltáné, be kell látniuk, hogy a gyerekek...

Háromnegyed ötkor befejezte. Az igazgató szólalt meg elsőnek.

– Azt hiszem, meggyőztél valamennyiünket. Hát nem bánom, csináld és bizonyíts.

És akkor jött a tromf.

– Pardon – mondta egy szemölcsös, undok hang –, pardon. Pedagógiai-lag lehet, hogy rendben van a dolog, de gazdaságilag ugyebár problémák merülnek fel.

– Például? – kérdezte alig leplezett undorral Altmann Zoltán.

– Például itt van a KÖJÁL engedélye. Kisállatot anélkül nem lehet a városban...

Altmann úgy kotorászott a papírok között, mint Wellington herceg waterlooi győzelme után.

– Itt van.

– Igen – mondta kis vizsgálódás után a GAZDASÁGI IGAZGATÓ –, ez akkor rendben is volna, már csak egy aprócska dolog vár tisztázásra ugye...

– Éspedig? – pakolt össze az asztalon Altmann, fel se nézve –, éspedig?

– Az a kérdés, hogy miféle nyulat akar idehozni Altmann elvtárs? Már úgy értem: az a nyúl közületi nyúl, vagy magán-nyúl?

Altmann Zoltán elhült. A többiek figyelme visszatért.

– Látom, nehezen követ, Altmann elvtárs. Megmagyarázom. Ha közületi nyúl, akkor az intézetnek meg kell venni. Maszektól, ugyebár, nem vehetünk semmit, legfeljebb a bizományin keresztül. A bizományi, ugyebár, nyulat nem vásárol. Ez akkor nem megy. Ajándékot nem fogadhatunk el, hová leltározzam be? Ha megesszük, akkor fogyóeszköz. Állományba kell venni. Ilyen rubrika nincsen, hogy nyúl. Ha viszont az ön magánnyula, Altmann elvtárs, akkor az intézet területén nem tarthatja, a gyermekek munkaerejét nem veheti igénybe,

a konyhai hulladékot nem használhatja fel és így tovább. Arról nem is beszélve, hogy ha Altmann elvtárs ezer nyulat meg akar etetni velünk, hehehe, azt valahol nekem az étkezési normában fel kell tüntetni. Ott sincs rubrikám a nyulaknak, aranyos Altmann elvtárs. Hol számoljam el a nyúlpecsenyét? Sehogyan se megy ez, drága elvtársam. Ha az iskolavezetés nem is ellenzi, én nem engedélyezhetem. Nem tarthatom a hátam a revíziónál. Adhatok egy tanácsot? Otthon tenyésszen nyulat. Az ellen senkinek nem lehet kifogása.

Altmann Zoltán hosszú ideig hallgatott. Csak később törte meg az elégedett csendet.

– Hát persze. Ego sum via, veritas et vita. Gondolhattam volna, hogy megfeszítenek.

*

– Nem is az – bámult a borospohárral kezében a városra –, nem is az bánt, hogy engem kicsináltak és most mindenki röhög rajtam. Nem az bánt.

Ivott. Ferenc, a barátja, nem szólt.

– A gyerekek. Nekik akartam. Újat, érdekeset. Hasznosat.

Ivott. Aztán folytatta.

– De én vagyok a hülye. I'm fool. Ich bien dili-dili. Io sono crettino. Mert én olaszul is tudok ám, nem hiszed? Durante le fermate nelle stazioni...

– Már elszavaltad egyszer – mondta Ferenc. – Amíg a vonat az állomáson tartózkodik, nem szabad használni. Most mást szavalj.

– Mást? – Altmann Zoltán könyöke lecsúszott az asztallapról. Alkonyult, kis szél támadt, odalent a városban pislákkolt már néhány lámpa. – Mást? Mást is tudok. Ezt hallgasd meg: ego sum via, veritas et vita.

És Altmann Zoltán sírva fakadt. Az asztalra borult. Egyre sötétebb lett, ő egyre halkabb. Aztán hirtelen elaludt.

*

A vörhenyes szőrű nyúl cumisüvegből evett. Konyakos babapiskótát, utána két tubus ultramarinkéket. Gyorsan nőtt: félóra alatt szétfeszítette a ketrecet és türkizkékre változott. Piros szeme riadtan, de barátságosan pislogott az emberekre, akik körülállták. Hatalmas, lompos farkával időnként elhessegette a legyeket magáról. Mind a hat lábát maga alá húzta, feküdt a földön. Egyszercsak felállt, megrázta magát.

Egy bibircsókos orrú, szőrös fülű ember lépett hozzá, nyereggel, hevederrel a kezében. Kockacukrot adott a nyúlnek, aztán felnyergelte. A nyúl örömeiben szaggyalogottan ugatott néhányat, s izgatottan toporzékolt.

– Telivér? – kérdezte elismerően az egyik kibic.

– Nem – mondta a bibircsókos. – Közületi.

– Az más – mondta a kibic. – Aranyos elvtársam, akkor ez biztos nyerő.

A bibircsókos pettyes blúzt húzott és lovaglósizmát. Felszállt a nyúlra. Altmann Zoltán indította a mezőnyt. A nyulak felálltak a startvonalhoz. Altmann Zoltán felemelte a rajtpisztolyt és célbavette a türkizkék nyulat, csökött füle tövéénél.

– Elkészülni – mondta nagy hangon. A célkereszt a távcsövén pontosan és mozdulatlanul állt a nyúl fültövéén.

– Vigyázz – kiabálta Altmann és arra gondolt: én megmondtam, én figyelmeztettem.

A nyulak ina megfeszült. Altmann elhúzta a ravaszt. Óriási dörrenés: a türkizkék nyúl a levegőbe vetette magát, a bibircsókó a földre zuhant. Altmann Zoltán odament a nyúlhoz és fejbelötte. A nyúl színe lassan vörhenyes-sé vált, füle megnőtt. Középső pár lába visszafejlődött, farka csökött lett. Orra finoman remegett. Rubincsik folydogált a földre.

– Drága elvtárs – mondta a bibircsókó –, ez volt a legszebb közületi nyúl. Ezért börtönbe csukják a revizorok.

Altmann azonnal lött. A bibircsókó hörrenve dőlt el, s amikor a földön volt, még kilencszer belelőtt. A bibircsókó is átváltozott: a csizma eltűnt, két patás láb került a helyére, pofája kihegyesedett, homlokán kis szarvak nőttek...

– Ego sum via, veritas et vita – mondta Altmann Zoltán – durante le fermate nelle stazioni e vietato...

*

A présházban ébredt. Már magasan járt a Nap. Egy cédulát talált a földön, maga mellett. „Sokat hadonásztál, meg ordítoztál valami készülődésről. Ha elmész, a kulcsot tedd a kisablakba. Igyál, ha akarsz.”

– Aha.

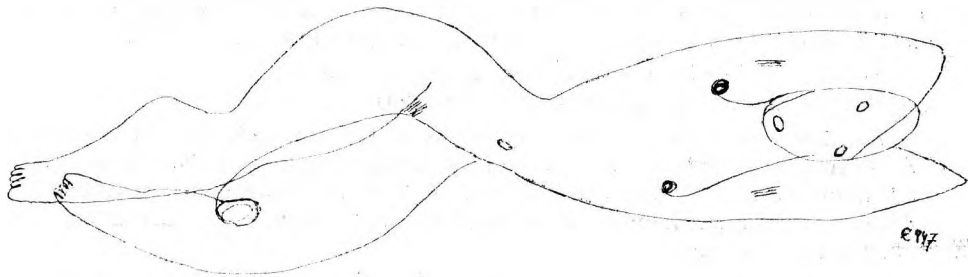
Hét óra volt. Altmann Zoltán fáradtan és koszosan ballagott Szamártetőről a városba. Kedd, gondolta, kedd. Tegnap hétfő, holnap szerda. Ma, ma kedd.

Fél nyolcra ért az intézetbe. Nagy csönd volt. Az ügyeletes nevelő szó nélkül elétolt egy irkalapot. Ez állt rajta: „Ha akartok Jugoszláviába jönni, gyertek ötkor a klozetba. Délutánra át is vagyunk, azt mondta a Gerber, ottan sok a nyúl.”

Altmann Zoltán megismerte a hatodikos Sallai írását. De nem szólt.

Gyorsan telt el a délelőtt. Reggel kiderült, hogy tizenkilencen leléptek. A listát leadták a rendőrségnek, határőrségnek, Altmann Zoltán fegyelmet kapott. Délutánra már helyreállt a rend. A rendőrök meghozták a szökevényeket, Altmann a tárcájába tette a sokpecsétes fegyelmi határozatot, és folyt minden a megszokott medrében.

Hajtogatási nap volt.

Az utolsó hullám

V.

Unalmas volna elsorolni, mi mindenbe kaptam bele s mi mindent hagytam abba türelem, kedv, alkalom, pénz, tehetség vagy más mozzanatok híján. Egyetlen cél mellett azonban szívósan kitartottam. Próbálhattam bármit, szabad időmben szorgalmasan írtam, és minden kísérletem, kapkodásom mögött az a következetes hátsó gondolat bújt meg, hogy *majd azután* írni fogok.

Csaknem félévszázadnyi távollét után az utolsó hullám Pestre sodorta kolozsvári házunk rekvirált szobájának egyik lakóját, Gaberdeen Gyurkát, Temesvárról. A hajdani cingár, feltűnően szőrös egyetemi hallgatóból időközben totyakos aggastyán lett. Boldogan látott viszont engem, s még boldogabban édesanyámat, akibe diákkorában reménytelenül szerelmes volt. A rekvirált szobát egyetlen ajtó választotta el a mi nagy szobánktól, semmi csodálatos nincs benne, hogy valahányszor Gyurka panaszkodott nénjének, Mariskának, reménytelen szerelméről, epekedő sóhajtásai áthallatszottak. Értelmüket egyedül édesanyám ismerte, mi gyerekek, csak mulattunk rajta.

– Gyertek, gyertek gyorsan, Gyurka megint sóhajtozik, – így hívtam testvéreimet. Az ajtó beszögellésébe álltunk s visszafojtott kacagással mulattunk az érzelmekkel tüzdelt léggazdálkodási mutatóványban. Amíg birtuk, uralkodtunk magunkon, de mindig elérkezett egy pillanat, amikor a vidámság legázolta az önuralmat. Kitörő kacagásunk nem tűnt föl a két Gabardeen testvérnek, az igazi okot nem gyanították. Életünknek ez a szaka a kacagás jegyében zajlott le, s ebben nagy része volt Mariska néni kifogyhatatlan jókedvének, életszeretetének. „Kultúrestéinken” ő vitte a főszólamot a kacagásban.

A kultúrestéket Gaberdeen Gyurka kotorta elő a múltból: – a szervező és a főszereplő én voltam, két testvérem a segédszínészek, a közönség a Gaberdeen testvérpár mellett a rokonságból és édesanyámból állt, aki részt vett valamennyi játékunkban, egyenrangú félként, így a kultúrestéken is, melyeket mindig olyan időpontban tartottunk, amikor bizonyosak lehettünk afelől, hogy apám nem érkezik váratlanul haza és nem fojtja belénk a vidámságot savanyú nézéssel vagy még savanyúbb megjegyzéssel.

Csakúgy mint bárki, akit a kultúrestékről megkérdeztem, Gaberdeen Gyurka sem szolgált más felvilágosítással, mint hogy ezek az esték „felejtethetetlenek” voltak, amit az a tény, hogy hetvenegynéhány éves korában örömmel emlékezett vissza rájuk, megerősített. Kíváncsi lettem volna a részletekre. Hiába, csak a hangulatot idézte.

– Rengeteget malackodtatok. Főleg te. Mi meg majd szétpukkadtunk a kacagástól.

Sovány eredmény, mégis örvendek neki. Először azért, mert komoly nevettetői képességeim lehettek, ha egy olyan kesernyész-fanyar férfiút megkacagtattam, amilyen Jancsi bátyám, édesanyám unokatestvére volt. Másfelől

megnyugtató az a tény, hogy már évekkel azelőtt hivatásszerűen malackodtam és disznólkodtam, mielőtt nemhogy impotens lettem volna, de még a potencia közelében sem jártam.

Walter Toman amerikai pszichológus szerint a jellem alakulásában mindekinél döntő szerepet játszik a családi csillagképben elfoglalt helye s élete további során mindenki azt a pozíciót hajszolja, amelyet családjában elfoglalt. Az elmélet alighanem a kedvező helyzetet élvezőkre érvényes, mert bár mazochisták szép számmal akadnak, mégsem valószínű, hogy mindazok, akiket gyermekkorukban mellőztek, vagy éppen megaláztak, a családon kívül se keressenek mást, mint mellőzést és megaláztatást. Az én esetemre viszont pontosan illik az elmélet, mint elsőszülött gyerek joggal érezhettem magam a család legfontosabb személyének, mivel apám gyakorlatilag csak az éjszakát töltötte otthon, édesanyánk mindenben a kedvünkre tett, kiszolgált bennünket, húgom és öcsém koruknál fogva nem jelentettek konkurenciát.

Tökéletes biztonságban éreztem magam, egészen addig a napig, amíg új szereplő nem lépett színre, egy húsz-egynéhány éves fiatalember személyében, aki zászlósi rangban vett részt az első világháborúban és leszerelése után visszatért Kolozsvárra a szüleihez, akikkel az én szüleim baráti kapcsolatot tartottak.

Valamilyen okból Kázmér ideiglenesen nálunk szállt meg, a rekvirált szobában, a Gaberdeen testvérpár éppen Temesvárt tartózkodott, szülőlátogatóban. Hamar összebarátkoztunk, én meg a „kicsi zászlós”.

Az idilli hangulatnak egy vasárnapi ebéd vetett véget.

Ha csirkét ettünk, akár ilyen, akár amolyan formában, az egyik combot, mégpedig az alsó és felső combot egy darabban, apám kapta, a másikat én. Édesanyám belenyúlt a tálba, kikanalazta belőle a második combot, én gyanútlanul nyújtottam a tányérom. Megdermedtem, olyan valószínűtlen volt, ami történt s mint egy kísértetre, meredtem az én combomra, mely egy idegen ember tányérján feküdt a sűrű tejfölös-paprikás szószban, ártatlanul gömbölyödő fehér nokkedlik között.

Mínhogy a dráma megelőzte szexuális felvilágosodásomat, nem gyanítottam, hogy a rajtam esett méltatlanság mögött mi rejtőzik, csak az bántott, hogy Kázmér elém került, kitűrt a helyemből, elfoglalta a pozícióm. Gyűlöletem ellene fordult. Ösztönösen viselkedtem, mint a kutya, amelyik a területét akkor is meg akarja védeni, ha a küzdelem kimenetele eleve reménytelen. Mihelyt alkalom nyílt rá, megtámadtam Kázmért, annak ellenére, hogy tíz év korkülönbség volt köztünk. Egy tizennégyéves kamasz verekedése egy huszonnégyéves férfival.

Tekintettel a helyzet kényességére, Kázmér védekezésre szorítkozott, belemarkolt a hajamba, távol tartott a testétől, így akadályozott meg abban, hogy az ütéseim célba találjanak. A küzdelemben azonban mindenképpen én maradtam alul, az iskola és a Monostori út hírhedt és győzelemhez szokott verekedője, a család legfontosabb személye. A vereség megingatta biztonságérzetemet.

Még két jelenet tartozik a drámához, az egyiknek anyai nagyanyám és édesanyám a szereplői, a másiknak édesanyám és apám.

A szemrehányásokat nagyanyám a lakásban kezdte, édesanyám kimenekült előle az udvarra, talán abból a megfontolásból, hogy nagyanyám nem csinál botrányt a nyilvánosság előtt; a szomszédoktól csak alacsony deszkakerítés választott el.

Valamelyik orgonabokor tövében ültem, nem vettem észre. Nagyanyám sírt, kényszeredetten, hüppögve, erőltetetten, mint egy siratóasszony a gyakorlatlanabb fajtából. Csuklások és könnyek között mindig ugyanazt hánytá édesanyám szemére, többnyire ugyanazokkal a szavakkal, ilyenformán: – „bementél a szobájába”, „éjjel, az én lányom”, „a szobájába annak”, „hogyan ezt megérted”, „miért büntet az Isten engem?”, az „én lányom éjjel a szobájába”... Így folyt végeérhetetlenül. Anyámmal voltam szolidáris, őt szerettem jobban, s végleg nem értettem, mire akar nagyanyám kilyukadni.

Nem fogtam fel a másik jelenet tartalmát sem. Az ebédlővel szomszédos hálószobában aludtam. Beszélgetés riasztott föl: édesanyám és apám vitakozott valamiről, fojtott, néha suttogássá halkuló hangon. Az idegeimmel érzékeltem a drámát, amelynek tartalmáról semmit sem tudtam meg, hiába hallgatóztam reszkető izgalommal, citerázó idegekkel.

– „Féltékeny?” – kérdezte édesanyám, ez az egyetlen szó ragadt meg az emlékezetben, ez volt a fogódzó, ami hozzásegített első nyomtatásban megjelent novellám megírásához. Kuncz Aladár közölte az Erdélyi Helikonban.

Mélyebbre néhány héttel vagy hónappal később hatoltam a drámába. Hosszú ideig szilárdan visszautasítottam minden adalékot, apám magatartása, szemérme, komolysága megbénította a képzeletemet. Már az első képtől viszszahekkoltam. Hogy ez a mogorva ember kigombolja a nadrágját és...

Ezen csak röhögni lehetett.

Egy napon azonban valamely történelmi eseménynek akartam utána nézni, levettem tehát a könyvespolcra a Fraknoi-féle világtörténet megfelelő kötetét. A könyv kötésének belső oldalát domborművek, rajzok, szobrok másolatai díszítették, az egyik közülük borjat ellő tehenet ábrázolt. A borjú feje és két mellső lába már kint volt. Afelől, hogy honnan jön, nem lehetett kétség. E kép hatására összegeződtek tudatomban a töredékes adalékok nemzésről, születésről stb.

Apámra gondoltam – ezúttal röhöghetnek nélkül – mindjárt utána Kázmérra. Tudomásul vettem a tényt, különösebb megrázkodtatás nélkül, s részint örömmel, mert most már tudtam, miként vehetek elégtételt a rajtam esett sérelemért. Kis híján megvert, arról tehát nemigen ábrándozhattam, hogy legközelebb én verem meg, arról meg, hogy az asztalánál majd én veszem ki a tálból kedvenc falatját, még kevésbé. Elhatároztam viszont, hogy megtorlasképpen elcsábítom a feleségét.

Kázmér nem gondolt, nem is gondolhatott – egzisztencia – híján – nőülésre. Elhatározásom tehát a dráma végkifejletét a ködösen távoli jövőbe helyezte, hála ennek, nyomasztó tehertől szabadultam meg. Mivel időközben hazaköltözött, s ilyenformán megszűntek az összeütközések, nemcsak a béke állt helyre köztünk, de a barátság is tovább folytatódott. A bosszú terve pedig elkeveredett a kellemetlen emlékek sűrűjében és egy időre nyoma veszett.

Abban, hogy ezen a nyáron, 1931 nyarán, esztendőkkal az elszánt fogadkozások után, a bosszúterv mégis megvalósult, az én érdemem a legkevesebb, annál tetemesebb az asszonyé és magáé Kázméré...

Annyi bizonyos, hogy semmiféle diadalérzet nem dagasztott, nem ünnepeltem magam, hogy bosszút álltam, az is csak most jutott eszembe, hogy ami történt, azt bosszúszámba vehettem volna.

Egyébként maga a bosszú terve amellet szól, hogy elsősorban Kázmérra haragudtam. Abban, hogy nem anyám ellen fordultak az indulataim, minden bizonnyal az önvédelmi ösztön is közreműködött. Nélküle magam maradtam

volna a családban, hiszen apám megközelíthetetlen volt, testvéreim a koruk miatt nem jöhettek számításba. Szakitani édesanyámmal, vagy csak elfordulni tőle, öngyilkossággal lett volna egyértelmű. Az életösztön működött bennem, nem a számítás.

Másfelől édesanyámra nem lehetett haragudni, annyi vidámság, jókedv, szeretet áradt belőle. Odahaza a derűt, a kedvességet, a mosolygást édesanyám képviselte, mondta B. Sanyi. Nemcsak akkor, fiatalsága delelőjén büvölte el környezetét lényre derűs színességével, hanem nyolcvan-egynéhány évesen, halálos betegen a kórházban is megszerettette magát betegekkal, orvosokkal, sőt a nővérekkel. Ahogy másokat, engem is lefegyverzett a kedélyével, lényre tisztaságával.

Apám mellett – akinek közbevetőleg ez időben egyik nagybátyám feleségével volt viszonya – ösztöneivel, vérmérsékletével, hajlamaival ellenkező életmódra kényszerült, tehát közénk, a gyerekei közé emigrált. Utánunk mászott a fára, ha fent rekedtünk, együtt szedtük a gyümölcsöt házunk kertjében vagy a brétfüi gyümölcsösben, melyet a hagyományhoz híven „szőlőnek” nevezünk, mivel a peronoszpóra pusztítása előtt műveltek a hegyen. Azaz édesanyánk sohasem játszotta meg, hogy felettünk áll, épp ellenkezőleg, közénk számította magát, velünk élt, nem felettünk trónolt.

Emlékezetem szerint az epizód Kázmérral nem változtatott édesanyámmal való viszonyomon, nem rontotta meg, vagy ha mégis, legfeljebb napokra, esetleg hetekre. Ez azonban nem mond ellen annak a ténynek, hogy fájdalmas sérülés ért, nem is sérülés, inkább seb, mely máig sem hegedt be teljesen. Az élettől kapott első kemény lecke tanulságaként meggyökerezett bennem az a tudat, hogy nincs elég erőm a területemet, a pozíciómat megvédeni. Megváltozott a közérzetem, megváltozott a viselkedésem. Odáig ösztönösen kitárlakoztam, közönség előtt lámpaláz, gátlás nélkül szerepeltem, az iskolába éppúgy, mint a kultúrestéken, a trauma hatására magamba húzódtam, dadogtam, hebegtem, ha felelésre szólítottak, s belesültem a leckébe olyankor is, ha jól készültem. A kitűnők közül az elégségesek közé süllyedtem, olyannyira, hogy ötödikben elvágta románból és csak pótvizsga árán mehettem a következő osztályba.

Nem fogtam föl, hogy ami történt, tulajdonképpen mit jelent, ingerültséggel, neveletlenséggel, nevelhetetlenséggel, tartózkodással, gyanakvással reagáltam; általában mindenre inadekvát módon. A rabelais-i hangulatú kultúrestek után néhány hónappal „bús fiú” névvel jegyeztem lányismerőseim emlékkönyvébe gondolataimat a világról, szerelemről, barátságról. A tisztán kéklő mediterrán ég helyett észak ködös ege borult fölém s ráadásul Schopenhauert olvastam.

Eredeti, minden valószínűség szerint extrovertált magatartásom némely vonása megmaradt ugyan, az új introvertált magatartás nem nyomta teljesen el. Hol egyik, hol másik került felül, néha úgy viselkedtem, magam sem értettem, mi a célom, s mik voltak a rugói cselekedetemnek.

Magatartásom görcsös lett, s ennek az akkoriban kötődött görcsnek a szorítása azóta sem oldódott föl teljesen. E különféle erők, félelmek, fájdalmak, szorongások, agresszív reakciók elől a magányba, a versírásba menekültem. Lehet, hogy a „költészetre” azért volt szükségem, hogy a vereség eleinte becsülettel elfogadott tudatát addig-addig kozmetikázzam, míg felismerhetlenné nem válik. Hosszú éveken át verseltem mártíri önfeláldozással és szívóssággal. Abban, hogy ez a titkos bűn ennyire elhatalmasodhatott nem

is rajtam, hanem bennem, hogy az idegen anyag beilleszkedett a szervezetembe, nem egyedül engem terhel felelősség, hanem a barátaimat, de még inkább Kuncz Aladárt.

Kamaszkorban, tehát a legszerencsétlenebb időben ért a sérülés, a versírás súlyosbította a helyzetemet, mert módot adott arra, hogy a tényleges kérdések helyett üres általánosságokkal foglalkozzam, a magam bajai helyett a világ bajaival. Ennek ellenére már a válság tetőfokán ráleltem a kibontakozás útjára. Hogy ez így történt, abban számos tényező játszott közre, a fordulópontot a bukás jelentette. Bármennyire elnézőn ítélt meg magam, a tény, hogy elbuktattak román nyelvből, engem, aki nemrég a jó tanulók közé tartóztam, sértette az önérzetemet. Idegesített az a kép is, amit osztálytársaim alkottak rólam, az élénk fiúból csibésszé züllött, de jobb sorsra érdemes gyerekről. Az önbecsülés és a hiúság késztetett, hogy fegyvermezzem magam, s ne csak a pillanat sugallatának engedelmeskedjem, hanem a jövőmre is gondoljak.

Abban, hogy a jövőmet módszeresen, racionálisan közelíthessem meg, filozófiai olvasmányaim nagy hasznomra voltak. Említettem, hogy a legteljesebb zűrzavar idején Schopenhauert olvastam, tulajdon rossz közérzetem igazolását kerestem ugyan e kisebb művében, mely az élet gyötrelmeiről szól, s amit kerestem, meg is találtam. De bármit kerestem, a német filozófus hatalmas intellektuális apparátusának hatása alól nem vonhattam ki magam. Tanultam tőle, anélkül, hogy szándékom lett volna, mégpedig nem pesszimizmust – azzal a pukkadásig teltem –, hanem gondolkodást, érvelést, bizonyítást. A „Filozófiai Írók Tára” csaknem valamennyi kötetét elolvastam s észrevétlen ráleltem a gondolkodás izére. Arra viszont, hogy nemcsak szépirodalmat kell olvasni, B. Sanyi vezetett rá.

A befelé fordulás, amelynek eleinte csak a hátrányait nyögtem, hála a filozófusok önkéntelenül elsajátított tanításának, hozzásegített ahhoz, hogy a Kázmér-epizód tanulságát levonjam, évekkal az epizód után, amikor már az emlék beleolvadt a tudatalatti homogén állagába.

Megingott a biztonságérzetem – vallottam néhány bekezdéssel előbb – ez így igaz, azzal a megszorítással, hogy a fogalmazás nem a sérülést szenvedő gyereké, hanem az emlékező felnőtté. Hetedikes gimnázista koromban más utakon, más hatások nyomására jutottam el arra az eredményre, hogy nem vagyok biztonságban, ami a jövőmet illeti, tehát gondoskodnom kell biztonságomról. A jövő biztonságának kérdését környezetemben általában közönyssel kezelték. Osztályunkban akadt néhány értelmes gyerek, aki nagyjából tisztán látta helyzetünket, érvelésüket magamévá tettem. Abból azonban, hogy ez a természetes igény milyen hevesen és türelmetlenül követelődött bennem, milyen vadul feszített, mekkora erőfeszítésre késztetett, arra következtetek, hogy a józan ész és a logika mellett a hajdani traumának is szerepe volt benne, az első nagy fájdalom lüktetett minden törekvésemben.

Azelőtt, csakúgy, mint az osztálybeli többi úrigyerek, amolyan „enyém-a-világ-hangulatban” lubickoltam, a holnap legcsekélyebb gondja nélkül. A megrendült biztonságérzet előbb lázadásra, utóbb hogy a lázadás tünetei az iskolába, otthon, a barátaim körében egyformán kibírhatatlanok tették a helyzetemet, számvetésre, gondolkodásra, s ennek eredményeképpen erőfeszítésre késztetett.

Ma már tudom, hogy biztonságérzetem édesanyám hibájából rendült meg, de ma sem hibáztatom. Örömré született, különös fogékonysággal az

öröm iránt, és hosszú élete során kevés örömben volt része. Apám a háztartás és gyermeknevelés egész terhét ráhagyta, s alighogy ettől megszabadult, a húgom háritotta rá – már öreg napjaira – második és harmadik házassága terhének tetemes részét oly könnyű szívvel, mintha mi sem volna természetesebb, mint hogy édesanyánk álljon helyt az ő posztján.

Már csak azért sem neheztelt anyámra, mert amikor hozzáfogtam, hogy a sérülés következményeitől megszabaduljak, apám ebben az egészséges törekvésében nemhogy segített, hanem szinte tervszerűen újra és újra elgáncsolt.

– Miért? – kutattam az okot, s ahányszor feltettem e kérdést, annyszor találtam magam szemben egy-egy megfejthetetlennek látszó rejtéllyel.

Kapcsolatom apámmal, az apám feladta új és új lélektani, gyakorlati, szociológiai stb. rejtvényekkel sok szempontból károsnak, irodalmi pályafutásom szempontjából azonban hasznosnak és gyümölcsözőnek bizonyult. Apám megfeythetetlennek látszó cselekedeteire én ugyanis vért és hipotéziseket iz-zadva kerestem a megoldást, amelyet minden áron meg akartam találni, nem puszta kíváncsiságból, hanem egzisztenciális érdekből.

Viselkedése töprengésre, a rugók, az okok keresésére, gondolkodásra, elemzésre szoktatott, elnagyolt magyarázatok helyett az árnyalatok aggályos számbavételére, egy-zóval közvetlen apám határozta meg a külvilággal szemben elfoglalt magatartásomat. Szokráteszi kíváncsisággal, kétellyel és makacssággal fürkésztem közvetlen és távolabbi környezetemet, eleinte csak magamban, vagy a barátaimmal való beszélgetések során, utóbb rátértem észrevételeim feljegyzésére. Évenként két-három füzetet töltöttem meg először csak embe-rekre, később olvasmányaimra vonatkozó széljegyzeteimmel. A kíváncsiság hajtott elsősorban, ugyanakkor azonban az a ködös terv is foglalkoztatott, hogy ezt az összegyűjtött óriási mennyiségű nyersanyagot egyszer majd felhasználom, irodalom-má formálom. Egyelőre azonban nem írtam, s ennek következtében vált gyűjtési szenvedélyem mulatság és gúny tárgyává egyetemi társaim körében. Emil bele fog fulladni a céduláiba – jósolta meg Kováts Jóska.

Ezek a megfigyeléseim vezettek el az életstílus fogalmához, amelyet „A rosta” írása idején nagyjából az úrhatnamsággal, az uriaskodással azonosítottam, a középosztály idegenkedésével a fizikai foglalkozások iránt. Annak, hogy az életforma oly bonyolult és sokrétű elemeit primitív módon egyszerűsítettem, egyebek mellett abban látom az okát, hogy az elemzésekből sajátmagamat, a saját cselekedeteimet, reakcióimat kihagytam. A hazulról hozott puritán szemérem, meg az önccsalás szüksége valahogy felmentett attól, hogy magamat is elemezzem, ami viszont feltétele volt annak, hogy a környezetemet, környezetem életformáját mélyebben megértsem.

Egyszerőval félig-meddig író voltam már, de a „költészet” megakadályozott abban, hogy ezt művekkel bizonyítsam.

Mielőtt átvettem az Erdélyi Helikon szerkesztését, Kuncz Aladár, becenevén Dadi, az Ellenzék irodalmi rovatánál dolgozott. Egyszer, de csakugyan egyetlen egyszer egész „költői” pályafutásom során, összehoztam nyolc tömör sort, ami a tetejében ki is fejezett egy hangulatot. Vesztemre Kuncz Aladár nemcsak közölte a verset az Ellenzék 1924. évi valamelyik számában, hanem Óváriéknál, a városi kulturális életet nagy mértékben befolyásoló szalónban, megdicsérte, sőt követendő példaként állította kezdő költők részére.

Következett a pécsi korszak. Ebben a ma oly élénk, pezsgő, eleven városban akkoriban dögletes unalom uralkodott. Néhányan, akik elhivatottnak éreztük magunkat – Kováts József, Kardos Tibor, Patkós György, Holler

András, Fischl Ferenc, Talpasy Tibor, meg én – egészségtelen beltenyészetben éltünk. Miért miért nem, tény hogy állhatatosan és következetesen magasztaltuk egymás verseit és egyéb írásait.

Huszonhárom éves koromra – ennyi voltam 1930-ban, mikor visszatértem Kolozsvárra – egy kötetre való szörnyű zengedelmet firkáltam össze. Az agyszűz Karolin néninél és az özvegy Lotti néninél laktam albérletben egy kurta kis zsákutcában, ott látogatott meg Kováts Jóska. Hosszan elbeszélgettünk szokásos témáinkról, a feszültség a viselkedésében azonban arra figyelmeztetett, hogy valamit rejteget előlem, habozik, beszéljen-e, vagy sem. Az is arra mutatott, hogy félbeharpott egy mondatot, utána elmerengett és máshol folytatta, mint ahol kezdte. Nem tudtam mire vélni a viselkedését, hiszen bizalmas barátok voltunk, ahogy az idő múlt, úgy mélyült az őszinteségünk, úgy fogyatkozott a titkolnivaló. Búcsúzáskor szánta el magát a beszédre. Szája körül sajátságos savanyú mosolya, így szólt.

– Szeretnék megkérni valamire.

– Parancsolj.

Még egyszer végigjártatta rajtam nagyon kifejező, de fáradt tekintetét, csak azután szólalt meg:

– Légy szíves és soha többé ne írv verset.

Úgy éreztem, a megdöbbenéstől megáll a szívverésem. Szédülten néztem vele szembe, de ez a szédület fél percig, ha tartott, ennyi időre volt szükségem, hogy összegezzem a benyomásaimat s eljussak ahhoz a konklúzióhoz, amelyhez Jóska eljutott. Ennyi idő kellett hogy átlássam, nem gonoszság sugallja szavait, hanem őszinte barátság s főleg azt, hogy sajnós – igaza van. Kényszeredett mosollyal nyújtottam kezem a fogadalom megpecsételésére. Ez a kézfogás tett pontot költői pályafutásomra.

Kováts Jóskának ez a kérése olyanforma szerepet játszott az életemben, mint vad törzseknél a férfivá avatás kegyetlen szertartásai. Hála durva beavatkozásának – visszatértem a jelenbe és rátaláltam az élet, a cselekvés ízére. Egyszerre mozdult meg bennem az író és a férfi, egyszerre érezte magát szabadnak mind az egyik, mind a másik. A sokk, amit kaptam, feloldotta a görcsöt, mely annyiszor bénított meg többnyire épp a legdöntőbb pillanatokban.

Bármilyen leleményesen iparkodtam kendőzni, szépíteni, kiigazítani vagy éppen elfelejteni kudarcaimat, a viselkedésemet nagyrészt mégis azok határozták meg. Az újabb kudarcoktól való rettegés következtében védekező magatartásba menekültem. Váratlan helyzetekben az első reakcióm csaknem mindig a cselekvés visszautasítása volt. Hamis körben éltem, mert azzal hogy visszahúzódtam a cselekvéstől és kitértem a próbatételek elől, a közvetlen kudarcot ugyan elkerültem, viszont újabb kudarcok magvát vetettem el a jövőben. Hiszen bármi téren keressük a sikert, a bátorság egymagában nem elég, szükség van gyakorlatra, rutinra, élettapasztalatra, ezek nélkül a vállalkozás reménytelen. Ilyen körülmények között az önértetet csak újabb és újabb hazugságokkal őrizhetjük meg annyira, amennyire éppen.

Soha senkinek nem vallottam meg mennyire bántott, hogy a Nyugat novella-pályázatán a nevemet sem említették meg. A csalódást hosszú ideig nem hevertem ki. Miután még néhány prózai írásomat visszautasították, dacosan és sértetten beástam magam a „költészetbe.” Néha megjelent egy-egy versem, új termésemet a barátaim magasztalták, a legjobb úton voltam, hogy félreismert vidéki zsenivé ferdüljek, aki írja, írja, végeérhetetlenül írja a verseket, s bár senki nem veszi már komolyan, félszemmel az utókorra kacsintgat:

„hej, meglátja majd ez a hálátlan ország, hogy kit nem becsült értékéhez képest!”

Nemcsak az irodalmi kudarcokért, de a nemi élet terén szenvedett kudarcokért is a költészet vigasztalt meg, noha kárpótlást nem nyújtott. Szokásom-má vált, hogy ha emitt elszalasztottam egy kínálkozó alkalmat, amott elügyetlenkedtem egy másikat – bánatomat rímekre szedtem, s a verset, mint egy priznicet terítettem az önérzetemen hasadt friss sebre. Az ilyen formán kialakult csereforgalomban a felsülések szállították a világfájdalmas versek nyersanyagát.

Franciaországi tartózkodásom folyamán megszoktam, hogy a barátnő éppúgy hozzátartozik az élethez, mint a víz és levegő. A nélkülözést ezen a téren azért viseltem el velem egykorú barátaimnál nehezebben, mert autós nyelven szólva engem „bejárattak” Franciaországban, ők viszont még a gyűjtögető életmódnál tartottak. Tetézte nyomorúságomat, hogy első hosszú viszonyom Francette-el Épinalban, olyan magas igényekkel fertőzött meg, amelyeknek kielégítéséről Pécsen és Pesten, ismeretség, de főként pénz híján, nem is álmodhattam. Az állandó kielégületlenség károsan befolyásolta szellemi életemet. Az otthoni légkör, a szerencsés kezdet hatására feloldódott bennem a görcs.

Kovács Jóska így ír e korszakomról Holler Bandinak:

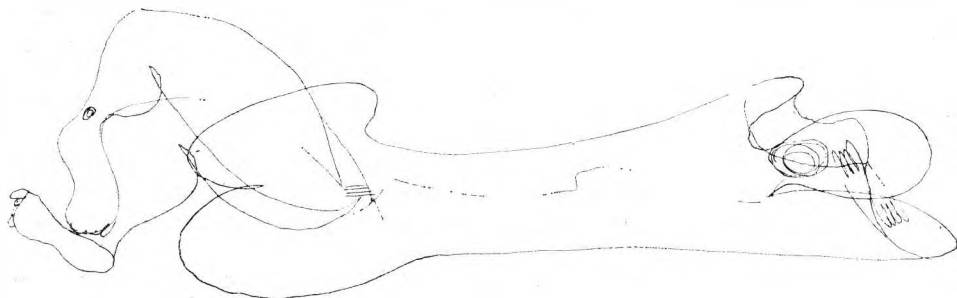
„E. négy asszonyt becsuteltetett meg és hét lányt. Egy házasságot és egy mátkaságot bontott fel.”

Jóska mindig hajlott arra, hogy mitizáljon s az én eredményeimben, sikeremben legalább a túlzásaival résztvegyen, annyi azonban bizonyos, hogy Kolozsvárt nem ügyefogyottan, szélütötten viselkedtem, hanem ezen a téren is magamra találtam, amiből nem resteltem azt az irodalomtudományi szempontból forradalmi következtetést levonni, hogy ízélni csak otthon tud igazán az embernek fia.

Donhuani gyakorlatomat és legendámat ekkortájt alapítottam meg. Az az állításom, melyet még barátaim is kétségbevittek, hogy a kielégületlenség zavar az alkotó munkában, itt igazolódott.

Az agyam tehát kitisztult, stílusban viszont még ott tartottam, ahol a Balázs Jánosnak írott levélben – ez a görcs még nem oldódott föl.

(Folytatjuk)

Azok a maroknyi kis nők...

*Azok a maroknyi kis nők belsőbbben elrejtethők
benne fészket rakók mutatóujjra rebbenők
hólepett kedélyen csivítelve magot keresők
borzolt tollú rajzó kis verébszárnyú nők*

*Azok a nyolcasokat író nők azok a kék-üveg
ábránd előtt papírrepülő-könnyűek
gyerek hajigálja őket ordítva fölereszti
dugóhúzó-vonalban konyhába kerengni*

*Azok a harangszavú nők bim-bam a nyakukon
bongatni őket plafonig rántó kötelük húzom
csigalépcső ziháltat magasukért villan
parázs-szemmel emlék huhog a tornyaikban*

*Azok a festett virágszirom-pillájú nők
lisztporos arccal porondunkon bukfenceket vetők
ahogy üveglábakon néha egy álmainkon áttut
csend hegyezi fülét bődülő üresség utánuk*

*Azok a tájainkat porolók ütemesen verők
aggatják falainkra szőnyegnek sarkain a mezőt
azok az agyunk szemetét kisöprők vénen
zúgainkban röpködnek seprűnyélen*

*Azok a bárányfehér oroszlánharapású nők
állóvíz- napokon gyűrűzve szétremegők
íjról pengve elpattanók süvitenek
csatárláncban közelgő terepszínűek*

*Azok az asszony-forma nők ahogy a hazavánszorgó sereg
fölé combjaikkal diadalkaput terpesztenek
azok a hajnalig cirmoskodók hold-vontatta fekhelyen*

Lombozat suhog értük szél-rázta idegzetem

Rengeteg

Fölemeli mielőtt elügetne
fordítja az idő agancsos tejét
orrlikából párát fúj a terepre
hol a kódorgó törökmézt nyalogat
tapálcikára pödört messzeséget
krétaujjal rajzolja a Göncölszekér
elé igáslónak magát
míg lejtőn sorba ültetettek
széles szőlőlevelekkel
csavarodnak karóra
s medvedörmögésű barátok
bundájukból egekbe
pattanó csillagokat ráznak –

Elzűmmögő hiányokat
követve telt kaptárokért
cammognak szét a rengetegben

Összefeni fényeit október...

Összefeni fényeit október
henteskötényben dombsort szeletel
szétbárdolt vágódeszkára csapott
bordás alkonyatot
tokás csöndjét földarabolva
zörgő zsírpapírba csomagolja
parkból csontozott találkákat
lők a mérlegre eldekáztat
homályát szalonnának hagyva
az évszakot kampójáról leakasztja
inas lágy és porcogó részeit
különként sorba rakja itt
a bemocskolt pulton mely mögött
villogó késekkel forog-sűrög
s elégedetten lütyörészve áruját kimérten
összetont karral áll a kiürült mészárszékben...

Balaton

A GEORGIKON ÖRÖKÖSEI

„Tennivalók, februárban: ... A szőlőben a trágyázást és a sima vesszők szedését be kell végezni. Enyhe időjárásnál a hó végén már a vesszők ültetése és a döntés is megkezdhető. Szárazabb és kedvező fekvésű helyen a nyitáshoz is hozzá lehet fogni. Új ültetésű szőlőkben a karókat beállítjuk. Az ojtáshoz szükséges vesszőket most kell megválogatni és megszedni. Az eladásra szánt sima és gyökeres vesszőket a pincéből vagy veremből ki lehet szedni és a csomagolást meg lehet kezdeni ... A baromfiudvarban ebben a hónapban kezdetüket veszik a keltetési munkálatok. A tenyésztőrsre nagy gondot kell fordítani, hogy ebben az időben idegen kakasok ne kerüljenek a tyúkokhoz, különben a tenyészet tisztavérűsége csorbát szenved. Ebben a hónapban a ludakra is figyelmet kell fordítani. Ha észrevevessük, hogy a lúd nyugtalan és szalmaszállal a csőrében ide-oda szalad, ez annak a jele, hogy fészket akar építeni, ezért előkészítjük a ludak tojófészkeit is, amelyek akkorák legyenek, hogy a lúd ott kotolhasson is ...” – Ezt a szövegrészt a Kincses Kalendárium 1934-es kötetéből idéztem. Hat évvel ezelőtt egy vidéki város szállodájában ébredtem. Február vége volt. Az ablakon nyers földszagott libbentett be a szél, s a szívem összeszorult. Felöltöztem és kimentem az utcára. Lovaskocsik nyargaltak valahová, a kasban malacok visítotak. A nyomukba szegődtem. Kijutottam a vásártérre. Éppen állat- és kirakodóvásár volt a helységben. Beálltam az egyik lacikonyha ponyvája alá, ettem, ittam, aztán végigjártam a vásárt. Bognárokkal, késekkel, fazekasokkal alkudoztam, s végül a vásár szélére érkeztem, ahol a környék szegényei, ócskásai kopott és mocskos ponyváról kínálgatták a portékáikat. Volt ott minden. Rozsdás kulcs, csavarok, törött vaskerekek, kötözött famozsár, s mellettük könyvek is. Tankönyvek, kalendáriumok, regények. Megvettem négy könyvet. A Kincses Kalendárium 1931-es, 1933-as és 1934-es kiadását, továbbá egy érdekes művet, melynek a címe azt hiszem így hangzott: „A magyar írók Rákosi Mátyásnak”. Visszamentem a szállodába és egész nap olvastam. A Kincses Kalendáriumból megtudtam, hogy egy Merkúr év nyolcvannyolc, a Vénusz év kettőszázhuszonöt, a Mars év pedig hatszáznyolcvanhét napból áll. Megtudtam, hogy Argentínában és Ausztráliában januárban aratnak, Dél-Afrikában viszont novemberben. S megtudtam, hogy a mezei gazdának melyik hónapban mit kell cselekedni, hogy a családjával együtt boldoguljon. Irigykedve gondoltam a mezei gazdákra. Ez az irigység bizony nagyon korszerűtlen érzület volt, mert éppen a termelősövetkezeti egyesítések időszakát éltük, s a régi típusú mezei gazdáknak már se hírük, se poruk nem volt. Mégis eszembe jutott nagyapám portája, faluja. Képzeletemben megjelent Szabó keresztpapa háza, kertje. A kútgem, a pajta, az istálló. A kert lenyúlott a patakig. A kertben gondozatlan körtefák, szilvafák, barackfák ácsorogtak szerteszét és valamilyen csodára vártak. A fák alatt fű nőtt és csalán, amit a libák, kacsák eléggé kedvel-

tek. Senkinek sem jutott eszébe, hogy a gyümölcsöt eladják, vagy kifőzzék pálinkának... Elvadult kert volt, de tágas, árnyékos, nyugalmat adó. A kert végében csörgedező patak bőséges vizet adott a zöldséges kert locsolásához. A konyhakertet harminc éve is, minden falusi háznál komolyan vették. A patak vize Pali bácsiék kertje alatt derékig ért. Zöldecs tükörrel molnárták siklottak kákatótól kákatóig, s többnyire egy béka torkában fejezték be a mutatványukat. Szabó Pali bácsiék magtalanok voltak. Öregségükben bizonyos Böske nevű helyi lány volt a segítségükre. Ez a lány örökölte aztán a házat, kertet és a földeket. Végül csak a ház és a kert maradt az övé, mivel a földek a falu közös birtokába, gondozásába kerültek. Szabó keresztpapáék kertje ma is úgy él az emlékezetemben, mint egy zöld oázis, pedig kusza, gondozatlan kert volt. Álmomban néha izgatóan lépkedek az elhanyagolt fák alatt, s a patakot keresem, de a patakot nem találom. A csalán vörösre marja a lábam szárát, s a pókhálók kifeszülnek az arcomon. – Hasonlóan vágyódom Bertha Pali bácsiék házába, kertjébe is. A ház fehér volt kívül, belül. A konyha keskeny ablakából ki lehetett látni a mezőre. A kékeszöld messzeségben a Marcal sejlett, s a folyón túl Szegvár. Sok furcsa alkonyatot néztem végig ebből a keskeny falusi ablakból. Az udvar... Kopár volt... Vagy mégsem? Kút, egy nagy körtefa, aprójószág, ház, kocsiszín, istálló... Egyszer unokatestvéremmel a szénapadlason akartunk aludni... Holdvilág volt... Mocorgott alattunk a széna. Kínéztünk a padláslikon, s láttuk, hogy a vályogfalon két fehér állat mászik felfelé... Két menyét... Ott volt a tanyájuk a szénában... Az udvar végében pajta állt, s a pajtán túl kezdődött a gyümölcsös. Körtefák, almafák, ringlófák... A kert végében egy tó volt, valójában egy verem. A neve is verem volt: Földverem. A tóban kendert áztattak a parasztok, s a nádasban boszorkányok laktak. Ez a kert s ez a ház is vonz, mint a mágnes. Miért? Ki tudja... S a földek... Nagypám szép búzaföldjei a Szállás alatt, s a rétjei Csényében... A föld fogja az embert. Vajon meddig fogja, hány nemzedéken át?

Régen minden megérte, ma semmi. Az újságokban állandóan azt olvasom, hogy mindenre ráfizetünk. Ráfizet a termelőszövetkezet a tejtermelésre, ráfizet a gyár a gépgyártásra, s az egész népgazdaság ráfizet valamire. A népgazdaság persze ezer és ezer tevékenységet, szórakozást, foglaltosságot dotál... Nem vagyok közgazdász, nem tudom követni. De nem is értem. Akár az éhséget... Erről is állandóan értesülök. A föld lakosságának a fele éhez, napjainkban is milliók halnak éhen. Nem értem. Mivel egy kateszteri hold közepesnél rosszabb földön meg lehet termelni negyven mázsa burgonyát vagy tizenkét mázsa kukoricát... De, ha egy családnak a birtokában csak négyszáz négyszögöl föld van, azon is megtermelhető tíz mázsa burgonya vagy három mázsa kukorica. A magyar mezőgazdasági szakemberek szerint egy három-négyszáz négyszögöles háztáji kert egy öttagú család minden gyümölcs, zöldség és főzelék szükségletét képes fedezni. Attól tartok, hogy azokon a tájakon, ahol éhen halnak az emberek, talán a közepesnél rosszabb a föld, vagy nem értenek a földműveléshez. De az is előfordulhat, hogy nem szeretnek dolgozni. – De maradjunk itthon. Az éhhalál itt senkit sem fenyeget. Magyarországon 1971-ben a búza átlagtermése 17,7 mázsa volt, a kukoricatermelés pedig valószínűleg európai rekord, hiszen minden magyar állampolgárra a csecsemőktől az aggastyánokig 450 kilogramm jutott belőle. A közgazdászok, agrár szakemberek persze mindettől nem hatódnak meg. Figyelnek, számolnak. Naponta felvetődik a kérdés: mi éri meg inkább, ha eladjuk a kukoricát, vagy ha a takarmány megetetjük a csirkékkel, libákkal, s azokat adjuk el? – Ez a korszerű ártermelés világa, légköre. Itt a föld már nem föld, hanem a gazdaság terme-

lési eszköze, a liba, borjú, kukorica, a virág, a hal és a mezei vad egyaránt áru. Nehéz belehelyezkedni ebbe az áruközpontos légkörbe. Nehéz, de elkerülhetetlen. Az én szellemem még a nagyapám szűk, egyszerű gazdaságában bolyong. Harminc éve még minden megérte. Vagy talán fel sem vetődött, fel sem vetődhetett, hogy megéri, vagy nem? – De a kicsi és közepes parasztgazdaságok akkor mégiscsak léteztek, s szinte öntudatlanul átvészelték minden bajt, minden gazdasági válságot, háborút vagy inflációt. Ezek a gazdaságok mindenből az önellátásra törekedtek, s csak a felesleget vitték piacra. A felesleg árából adót fizettek és ruházkodtak. Ipari termékekre alig volt szükségük. Egy-egy kapa, kasza húsz évig is kiszolgált. A kovács a laposvasat egy fölöntő búzáért élezte, s a tej ára általában fedezte a só, cukor, petróleum, gyufa, cérna, tű és a kocsikenőcs árát. – Esztendőről-esztendőre felszántották a földeket, bevetették búzával, rozssal, kukoricával. Répát ültettek, krumplit, mákot, mindent, ami csak kellett. Amikor aztán zöldből sárgába váltottak a mezei színek, megkezdődött a termés betakarítása. Sok volt a munka és fárasztó. Megérte-e az erőfeszítés? Nem tudom... Talán megérte, hiszen a népes családot eltartotta a föld. S a föld, a falusi életforma nyugalmat, biztonságot is adott az embereknek. Soha nem felejttem el a régi, falusi estéket. A mozdulatot, ahogy nagyapám leemelte az ágasfáról a zsétert, ahogy a macskák vernyákolnak, s szaladtak utána az istállóba. S a szertartást, ahogy nagyanyám fejés után elszűrte a tejet. Pedig harminc éve már a kisparaszti életforma felett megkonduult a vészharang. Csak a kondulásokat nem értette a falusi nép, vagy pedig félreértette.

Az Amerikai Egyesült Államokban 1910-ben még 6 361 502 farmgazdaságot tartottak nyilván, 1950-ben már csak 5 382 162-t, majd 1964-re a farmok száma 3 152 618-ra csökkent. Egy-egy farm földterülete viszont az 1910-es nagyságrendhez viszonyítva a háromszorosára nőtt. Jelenleg az USA kereső népességének mindössze hat százaléka él a mezőgazdaságból, de ez a hat százalék az ország kétszázmillió lakosa számára szinte minden fontos élelmiszert megtermel, s ezen túl még nagy volumenű exporttal is jelentkezik a világpiacra. Alapkérdés tehát, hogy a mezőgazdasági munkás ereje és munkaideje hogyan hasznosul, értékesül. Ez pedig minden esetben az üzemszervezés, gépesítés, kemizálás, valamint a piaci felvevőviszonyok függvénye. Mindez nem amerikai találmány, nem újvilági ördöngösség. A korszerű gazdálkodás, üzemszervezés vágya Európában is megszületett. Az egyik legnagyobb álmodó éppen Magyarországon, a Balaton partján lakott. Festetics György grófra gondolok, aki 1797-ben megalapította Európa első mezőgazdasági főiskoláját, a Georgikont. Festetics György kilencszáz holdas tangazdaságot adományozott az iskolának, s az élére Nagyváthy Jánost állította, a tudós professzort és szakírót. Nagyváthy János írta az első magyar nyelvű mezőgazdasági szakkönyvet, *A szorgalmatos mezei gazdát*. Festetics és Nagyváthy álma a szakszerű, rentábilis hazai mezőgazdálkodás volt. Az álom első fele már életükben megvalósult, hiszen a Georgikon félévszázados fennállása alatt több mint ezeröttszáz képzett szakembert adott az országnak. Az álom második fele csak napjainkban teljesül, most sem mindenütt.

Mi történt Keszthelyen a XVIII. század végén s a XIX. század elején? Erdemes néhány adatot idézni Richard Bright angol orvos és geológus 1815-ös útinaplójából: „Most visszatérek a gróf keszthelyi intézetére. Még azon délelőtt folyamán, amikor a gróf magunkra hagyott, elmentünk a Georgiconba. Az épületben tantermek, szertárak, mindenféle gyűjtemények és az ösztöndíjasok szobái sorakoznak. A földszinten béresek laknak családjaikkal. Mind-

egyiknek külön lakása van. Ez nagy haladás a magyar gazdaságokban általánosan uralkodó azon szokáshoz képest, hogy a cselédeket mind egy nagy szobába telepítik, hol az egyik család az egyik sarokban tanyázik, a másik a másikban és így tovább, minden elkülönítés, vagy elvonulási alkalom nélkül. A Georgiconban számos kisebb szoba van, amely egy nagy terembe nyílik. Mind-egyikben egy-egy család lakik. A szobákat két kemence fűti; ezek a külső teremben állnak s a lakók itt főzik ebédjüket, s melegítik vizüket. A nagy terem egyúttal műhely is, amelyben mindenféle bognár- és kádármunka készül. Megnéztük a növényteni és a veteményes kertet, a magyar és külföldi gazdasági szerszámok gyűjteményét, majd megtekintettük a gróf nemesített bikáit és a hatalmas aklokat... A mezőgazdaság elméletének és gyakorlatának előmozdítására alapított ezen intézet célja az, hogy hasznos és tanult gazdasági tiszteket és számvevőket képezzen a művelt osztály fiaiból és egyszerű szakmunkásokat és felügyelőket a parasztság fiaiból; de egyúttal módot adjon a birtokosoknak is arra, hogy olyan ismeretekre tegyenek szert, amelyek révén megjavíthatják az ország gazdasági érdekeit. Azért a tanulók, akik a Georgicon-ba járnak, kétfélék: a gróf ösztöndíjasai és a gróf uradalmaitól független tanulók. Az előbbieket az intézet részéről teljes ellátást élveznek; számuk nyolc-tíz. A többieket vagy gazdáik, földesuraik, esetleg szüleik küldik ide, vagy maguktól jönnek azon szándékkal, hogy gazdákká, vagy gazdatisztekévé képezzék ki magukat... – Mit tanítottak Nagyváthy Jánosék a fiataloknak? Újra idézem Bright doktor útinaplóját. – „A Georgicon iskolája különféle tagozatokra oszlik. A tagozatok a következők: 1. Az általános gazdasági iskola a gazdasági elmélet és a vele kapcsolatos tudományok részére. 2. Jogtudományi iskola a gazdasággal kapcsolatos, továbbá a földesúr és a parasztság között fennálló viszonyból folyó jogi kérdések számára. 3. Gazdasági népiskola a parasztság részére. 4. Az erdészetet és vadászatot érintő tudomány minden ágát felölelő iskola. 5. A lovász-iskola és a lovagló iskola. 6. Háziasszonyképző leányiskola.” – A keszthelyi gondoskodás sokoldalúságát bizonyítandó idézem még a hároméves leányiskola második évi anyagát. – „A gazdasággal kapcsolatos eljárások és háztartási ismeretek. Az első vizsgálat: A különféle készítmények és a velük kapcsolatos eljárások. A zöldség és gyümölcs kiválogatása és felhasználása, a borkezelés, a zöldségfélék feldolgozása, a főbb kereskedelmi növények termesztése, a fanemek és a fa gazdaságos felhasználása. A második vizsgálat: A hús és a hal besózása élelmicikk gyanánt való eltevése céljából, bizonyos állati részek felhasználása, vaj-, sajt- és faggyú-készítés, gyertyaöntés, szappanfőzés, a különféle prémek, szörök, serték és tollak felhasználása, a méz, viasz, selyem és az állatvilág egyéb terményeinek előállítása és felhasználása. A harmadik vizsgálat: A gyúlékony ásványok előállítása és alkalmazása, a téglá-, mész- és gipszégetés, a kőfaragás, a kő és a föld alkalmazása, üveggyártás, sótermelés; szóda-, salétrom-, timsó-, kénsav- és vasgálic-készítés.”

Mennyi mindent kellett hajdanában tudni az asszonyoknak... Mennyi gyakorlatilag hasznosítható eljárást és módszert tanítottak a híres keszthelyi iskolában... Csodálkozik az ember, megcsóválja a fejét, de aztán hirtelen eszébe jut a mai Keszthely, s azonnal érzi a kontinuitást. Festetics és Nagyváthy János erőfeszítései nem múltak el nyomtalanul, a Georgikon szelleme ma is él. A Georgikon örökösei tanulnak, élnek és dolgoznak Keszthelyen, és a Balaton körül, a hírneves, eredményes állami gazdaságokban. A Keszthelyi Agrártudományi Főiskola évente hetven új tanulót vesz fel, s öt év alatt tudós vezetőket, agronómusokat formál belőlük. Keszthelyen nemcsak főiskola van,

hanem Mezőgazdasági Technikum is. Azt hiszem, a Georgikon szellemében született meg a balatonfüredi Szőlészeti Szakközépiskola, valamint a balatonboglári Kertészeti Szakközépiskola, s az ugyancsak boglári Szakmunkásképző Iskola is. A szellem ereje, a biztos szakmai tudás korszerű nagyüzemeket hozott létre a Balaton mindkét partján. A tó északi oldalán főleg termelőszövetkezetek alakultak, a délin inkább Állami Gazdaságok. A Balaton környéki három legnagyobb Állami Gazdaságának a központja a déli parton van. A Balaton Nagyberki Állami Gazdaság központja Balatonfenyves, a Balatonboglári Állami Gazdaságé, ahogy a nevében is van, Boglár, a Badacsonyi Állami Gazdaság központja pedig Balatonvilágos. Hogyan élnek, hogyan dolgoznak ezekben a gazdaságokban az emberek? A tó partján utazgatva, barangolva mindegyik gazdaságban megfordultam, mindegyik központban beszéltem valakivel a vezetők közül. Legelőbb talán a Nagyberki Állami Gazdaságról mondanék el néhány dolgot, mivel földrajzilag ez esik legközelebb Keszthelyhez.

Először egy sertésgondozóval ismerkedtem meg, de nem a munkahelyén, hanem a Határárok partján. Ha jól emlékszem, ez még 1969-ben történt. Szeptember vége volt, s az idő kezdett hűvösödni. A berek szélén, a Határárokból horgásztam. Ez a Határárok valójában egy hat-nyolc méter széles csatorna, ami a berek vizét gyűjti össze, s a fenyvesi nyomócsatornán át a Balatonba juttatja. A másik végén viszont időnként a Bugaszegi halastóval is összeköttetésbe kerül, így ebben a nevezetes vízben a keszegeken, sügérén és csukán kívül a ponty is előfordul. – Már fogtam vagy húsz keszeget, amikor a vörhenyes bajszú, alacsony, gumicsizmás ember megjelent. Megállt mögöttem, nézte a szelvényemet, a vizet, s a meder fenekére süllyedt növényzetet. Jó öt perc múlva szólalt meg:

- Kapik?
- Meglehetősen – mondtam.

A vörhenyes bajszú belábalt a sarjába, aztán az egyik szétzilált boglya alól előhúzta a horgászbotját. Házilag készített alkalmatosság volt drótgűrűkkel, vastag damillal, durva tárolóorsóval. Nekicihelődött a horgászatnak, vizgálódott. Főleg a berek belseje felé kémlelt talányos, gyanakvó arccal. Az erdősáv valójában eltakarta a berket, így csak az előkandikáló őzeket s a felrebbenő fácánkakasokat lehetett időnként megpillantani, de a láp furcsa világát nem. Persze bent álltunk már a berekben mi is, hiszen Fenyves szélső házai mögött minden átmenet nélkül kezdődik a nedves, mélyfekvésű mezőség. De azért én is befelé tekintgettem, Csisztapuszta és Buzsák felé. A vörhenyes bajszú megvárta míg megakasztok egy kisebb keszeget, aztán újra megszólított:

- Ez éppen jó lenne az én horgomra. Csukázni akarok.
- Fogja, magának adom – mondtam és a markába csúsztattam a ficánkoló halat.

– Maga nem csukázik? – kérdezte.
– Nem... Csak ezt a kis keszegezőt hoztam magamal...
– Van itt csuka jócskán...
– Gondolom. Maga helybeli?
– Itt dolgozom e... A disznóknál vagyok... – mondta, s a tenyerével a nyomócsatornán túlra intett, ahonnan a szél időről-időre tömény trágya szagot hordott a berek fölé. A vörhenyes bajszú közben feltűzte a csalihalat a horgára, és bedobta a vízbe. Hallgattunk egy darabot, aztán én törtem meg a csendet:

- Jó helye van?
- Meglehetősen... Pénz van, illetményföld is. Tudja mi volt itt azelőtt?

– Mi előtt?
– 1953 előtt... Rabgazdaság... De most már rendes állami gazdaság ez is.

– Ezt nem tudtam idáig. Mondja, mekkora ez a gazdaság?
– Jó nagy, sok a kukorica, a takarmányrépa. Marhákat tartunk, disznókat és lovakat is. A lovakat Pusztaberényben nevelik. De tudja, ez a lápi föld soha nem lesz rendes. Van olyan év, hogy háromszor kellett a cukorrépát elvetni...

– Elöntötte a víz?
– Nem öntötte el... Csak jön egy vihar és elkezd hordani a kotust. A kotus aztán leborotválja a répát...

– Mi az a kotus...?
– Hát ez e, a lápi föld – mondta a vörhenyes bajszú, s a csizmája sarkát belevágta a partoldalba. – Nézze meg milyen, tele van kagylótörmelékkel és törött csigaházakkal. Amikor ezt elkezd hordani a szél, se állat, se ember nem állhatja. A répát, kukoricát pedig leborotválja. Télen meg nagyobb hideg jön innen a berekből, mint a Balaton felől. Mélyebben van, mint a Balaton színe. Azt mondják, hogy legalább egy méterrel mélyebben fekszik ez a berek. Még a vadak sem állhatják. Ha bejön a tél, az őzek, nyulak behúzódnak a falu szélére. Amikor Tásán laktam, oda is behúzódtak az állatok.

– Róka van itt?
– Tíz éve még volt, hogy most van-e? Az Ördöghöt kellene megkérdezni, a fővadászt.

– Ördögh...?

– Ördögh Tibor. Bent lehet megtalálni az irodán...

A vörhenyes bajszú három szép csukát fogott, én pedig kétkilónyi keszeget. Azóta sem horgásztam a berki csatornán... De sokszor eszembe jut. Nem is a csatorna, inkább csak a nyers lápszag, s a kékesszürke délután, a buja növényzet s a csend, ami vastagon áradt Buzsák felől.

1970-ben bekopogtam a Nagyberki Állami Gazdaság központi irodájának az ajtaján. Koncz István igazgatót kerestem. Kiderült, hogy külföldön van. A szürkére festett ajtók előtt toporogva eszembe jutott Ördögh Tibor fővadász, de őt is hiába kerestem. Egy jóindulatú agronómus aztán elkalauzolt a személyzeti osztály vezetőjéhez, Csóka Annához. A legjobb helyre, mert Csóka Anna a gazdaságnak szinte minden adatát fejből sorolta.

A Balaton Nagyberki Állami Gazdaság 1950-ben alakult, s 1953-ig valóban rabgazdaság volt. Több mint tizenhatezer holdon gazdálkodnak uralkodó a berki láptalaj, de rendes ásványi talajú földjeik is vannak. A gazdaság főprofilja az állattenyésztés, de gabonát, kukoricát és szálatakarmányt is termelnek. Kukoricát például kétezeröttszáz katasztrális holdon vetnek évente, s nagyon jó a termésátlaguk. A gazdaság 1960 óta nyereséges. Egyébként Koncz István előtt a Nagyberki Állami Gazdaságnak nyolc igazgatója volt már. Koncz István 1953 óta áll a gazdaság élén.

– Mi a legjellemzőbb a gazdaságra? – kérdeztem Csóka Annát.

– Mi nem kapálunk, hanem vegyszerezünk, s a gépesítés is igen nagyfokú nálunk. Az ötvenes években kétezernél több dolgozója volt a gazdaságnak, de ahogy aztán erősödtek a termelőszövetkezetek, úgy mentek az emberek hazafelé. Most is előfordul, hogy a legjobb szerelőinket, akiket mi tanítottunk ki, egyszerűen elviszi valamelyik vállalat, például a fenyvesi TEFU kirendeltség. A balatonszentgyörgyi téész is elvitt hat jó szakmunkásunkat. Je-

lenleg a gazdaságnak nyolcszázötven állandó dolgozója van, de a családtagok a csúcsidőben besegítenek.

– És mennyit keresnek az emberek?

– Megyén belül az Állami Gazdaságok közül nálunk a legmagasabb az átlagkereset – mondta Csóka Anna.

Megtudtam aztán, hogy ez az átlagkereset 1969-ben 1927 forint volt. A tehenészetben 3000, a baromfityenyésztésben 2000, a kertészetben általában 1800 forint az emberek havi keresete. Az alkalmazottak havonta átlagosan 2241 forintot keresnek. Ezenkívül a munkateljesítmény és a szociális helyzet arányában minden dolgozó 600–1200 négyszögöl illetményföldet kap. A gyerekes családok évente 150 liter tejet is kapnak. A gazdaság dolgozói Balatonfenyvesen, Buzsákon, Táskán, Somogyzentpálon, Kéthelyen, Keresztúron, Lengyeltötiben és Sári-pusztán laknak. A Nagyberki Állami Gazdaság két munkásszállást is fenntart, egyet Imre-majorban, egyet Pál-majorban. A gazdaság dolgozói közül 324-en szolgálati lakásban laknak, 400-an pedig a saját családi házukban. A szolgálati lakások három-, kettő- és egyszobásak. – A dolgozók kilencven százaléka az utóbbi húsz évben építette a házát. A gazdaság természetesen támogatja az építkezéseket. Évente tizszer százezer forint kölcsönt nyújt a munkásainak a gazdaság. A százezer forintból hatvanezret az OTP, negyvenezer pedig a gazdaság kölcsönöz. Ha a ház felépítése után még tizenöt évig a gazdaságban marad a dolgozó, akkor elengedik neki a százalékot.

Mindezek után még két kérdést tettem fel Csóka Annának:

– Hogyan élnek itt az emberek? Okosan, vagy bután? Hogyan szórakoznak? Isznak, vagy inkább a Balatonra járnak?

– Itt az emberek kiközösítik maguk közül azokat, akik isznak. Egyforma erejű, becsületű emberek szeretnek együtt dolgozni. És itt nagyon spórolnak az emberek. Ha nem takarékoskodnának, nem épült volna fel ilyen sok családi ház. A lakások berendezése jó, a legtöbb helyen bútángázzal főznek. A gyerekeket szépen öltöztetik, és sok helyen még szépirodalmi könyvekre is költenek. Főleg persze ott, ahol a családban két-három kereső is van. A Balaton-part hatása nagy. Mások a gadánypusztaiak és mások azok, akik itt élnek a víz partján. A fiatalok nyáron a Balatont bújják, télen a klubházban jönnek össze, s tévét néznek, vagy olvasnak, játszanak. S ott a mozi is. Van aki utazgat, van aki minden szabad idejét a háztáji gazdaságában tölti, hogy ezzel is növelje a család jövedelmét.

– Van a gazdaságnak olyan gondja, ami összefügg az általános társadalmi gondokkal?

– Van . . . A gazdaság szolgálati lakásainak tíz százalékát már nem a mi dolgozóink lakják. Tőlünk kiléptek, s a lakásban bent maradtak . . . Ez természetesen főleg a Balaton-parton fordul elő – mondta Csóka Anna.

Sokáig terveztem, hogy később, alkalmas időben megkeresem Ördögh Tibort, s a berek vadállományáról, a helyi vadászati és vadorzási szokásokról is kifaggatom. De az idő elsodort. Nem sikerült megtalálnom a nagyberki fővadászt. Talán majd később, nyugalmas időben, feladatok sarkallása nélkül . . . Azt hiszem, van abban valami nagyszerű, hogy az ember, a tudomány segítségével úrrá lett sok ezer holdnyi láptalajon, s a vízi pócok helyén most kukoricát termel. De ha arra a szeptemberi horgászatra gondolok, s a csatornán túl elterülő néma világra, azt kell gondolnom, hogy a lép és az ember küzdelme még nem fejeződött be. Koncz István igazgató s a gazdaság nyolcszázötven dolgozója nem kényelmesedhet el a Nagyberki Állami Gazdaságban. Ha né-

hány évig nem tisztitanák a csatornákat, ha a földet nem tömnék esztendőről esztendőre szerves trágyával, a kukorica és a cukorrépa helyét újra elfoglalná a sás, a kaporfű, a zsombékos lápi világ.

Őszi ködben érkeztem Balatonvilágosra. Alsótekeresnél jobbra letértem a főútvonalról, de még jó fél óráig bolyongtam a gidres-görös utakon, mire rátaláltam a gazdaság központi irodájára. A ködtől félig vakon léptem a szobába, s meglehetősen értetlenül, mivel fogalmam sem volt róla, hogy a Badacsonyi Állami Gazdaságnak miért Balatonvilágoson, tehát a Balaton túlsó partján van a központja. Radnóti István igazgató fogadott (azóta a Veszprém megyei Tanács elnöke már) és sietősen, de nagyon pontosan, precízen tájékoztattott mindenről.

A Badacsonyi Állami Gazdaság nyolc és félezer katasztrális holdon gazdálkodik. A területéhez tartozik a fűzfői gyári műúttól Alsóörsig, Csopakig minden állami szőlő és föld, továbbá az összes vulkanikus eredetű hegy déli lejtője, beleértve ebbe a Somlóhegy déli oldalát is. Ezeken a területeken borszőlőt termelnek, Aligán viszont étkezési szőlőt és szőlőszaporító anyagot; Alsótekeresen díszfákat, rózsát, komlót, s itt működik a gazdaság híres faiskolája is. Tihanyban levendulát, zsályát és vörösbort termelnek. Három éve kezdték meg a híres apátsági szőlő rekonstrukcióját. A gazdasághoz ezenkívül szántók és a dolgozók illetményföldjei tartoznak még. Az Állami Gazdaság a Balaton felvidéken a papok és a grófok örökébe lépett. Badacsony, Tihany és Akali a papoké volt, Szigliget az Eszterházyaké, Alsótekeres pedig Slikker Sándoré.

A Badacsonyi Állami Gazdaság ezerkétszáz embernek ad állandóan kenyeret, de a nyári csúcsidőben a munkások száma eléri a kétezerkétszázat. A terepviszonyok miatt a gazdaság gépesítése minimális, s az intenzív kultúra egyébként is sok emberi munkaerőt igényel. Nyaranta a gazdaság munkáját KISZ-építőtáborok segítik: egy egyetemi tábor, egy lánytábor és egy nemzetközi tábor.

A gazdaság nagyon sok dolgozója lakik szolgálati lakásban vagy munkásszálláson. A szolgálati lakás havi bére harminc és hetven forint között váltakozik, a munkásszállás viszont havonta csak húsz forintba kerül, s ezért fürdési lehetőséget, világítást, valamint ágyneműt is kapnak. Az üzemi koszt ára tizenkét forint egy napra. A kedvezményes tüzelőakció keretében mindenkin segítenek, aki igényli. A tüzelőhöz a gazdaság dolgozói olcsóbban jutnak hozzá, s a szállítás kedvezményes vagy ingyenes. Az építkezőknek a Badacsonyi Állami Gazdaság is segít. Évente kilenc-tíz családi ház építéséhez nyújt a gazdaság százezer forintos kölcsönt. Ahol erre mód van, a telket is jutányosan bocsátják az építkezők rendelkezésére, a legtöbb esetben csaknem ingyen. A gazdaság évente százhétezer forintot költ segélyezésre s félmillió forintot jutalmazásokra.

Beszélgetésünk végén a következő kérdést tettem fel Radnóti István igazgatónak:

– Milyen előnyei származnak a gazdaságnak abból, hogy a földjei üdülőterületen vagy annak közvetlen közelében fekszenek? A Balaton, gondolom, jó üzleti lehetőség?

– A Balaton közelsége csak gondot jelent, előnyt nem. Nehéz a szőlőinket megvédeni a turistáktól . . . Nagy gondunk, hogy üzemi úthálózat nem áll rendelkezésünkre, így erőgépeket kell közlekedtetnünk a rendes országúti személyforgalomban. A tántorgó, italos emberek a hegyi utakon is akadályozzák a mozgásunkat. Aztán a vegyszerezés . . . Sokszor olyan mérget használunk, hogy a szőlőből a saját dolgozóinkat is hetekre ki kell tiltani. De a turistáknak,

nyaralóknak nem adhatok ki külön utasítást. A Balaton persze a dolgozóink pihenése szempontjából nagy lehetőség. A horgászegyesületünknek például kétszáz tagja van... – válaszolta Radnóti István.

A korszerű, nyereséges mezőgazdaságról szőtt évszázados álmok Balatonbogláron már teljesültek. A bogláriak Festetics és Nagyváthy János legmerészebb álmait is túlszárnyalták.

Boglárra 1970-ben egy napfényes őszi délutánon kopogtam be. A gazdaság helyzetéről és a munkások életkörülményeiről Trunko László, a munkaügyi osztály vezetője tájékoztatót.

A Balatonboglári Állami Gazdaság 1950-ben alakult, azzal a céllal, hogy a pusztuló magyarországi szőlőkultúra rekonstrukciójához szaporítóanyagot állítson elő. A gazdaság teljesítette a feladatát, s közben maga is erős kertgazdasággá növekedett. Jelenleg a bogláriak 5126 katasztrális holdon gazdálkodnak, területükből 1617 hold szőlő, 1466 hold pedig gyümölcsös, a többi szántó, rét, legelő. – Bogláron réges-régen elővették a ceruzát és számolni kezdtek. Miután megállapították, hogy az értékesítési árakat a világpiaci árak meghatározzák, s az árak emelkedésére nem lehet számítani, nekiláttak az önköltség csökkentésének. A magas önköltség fő oka az alacsony termésátlag volt, így legelőször a hozamok növelésére törekedtek. Öntözni kezdték a szőlőt és a gyümölcsösöket, majd pedig hatalmas műtrágya adagokat injekcióztak esztendőről esztendőre a növényzet alá. Mindezt a korszerű üzemszervezéssel és magas fokú gépesítéssel egészítették ki. A gazdaságnak tizenöt láncfalas traktorja van, hatvankét zetőre, harmincegy darab tehergépkocsija, kamionja, dömpere és három autóbusza, hogy csak a legfontosabbakat soroljam fel. – Az ötvenes évek végén egy mázsa szőlő önköltsége ezer forintba került, de ezt a költségszintet 1968-ban már mázsánkénti háromszázhatvan négy forintba szorították le. Közben a munkaóra ráfordítás is csökkent. A hatvanas évek elején egy mázsa termék előállítására általában hatvan-hetven munkaórát fordítottak, de 1968-ban már csak tizenöt munkaórát mázsánként. Ez természetesen a gépesítés eredménye. A jó munkaszervezés, gépesítés és kemizálás eredménye az is, hogy a gazdaság gyümölcsstermelése is nyereséges.

A Balatonboglári Állami Gazdaság 1877 munkásából 1269 állandó dolgozó. Az állandó dolgozók közül kettőszáznyolcvannak a gazdaság ad szolgálati lakást. A boglári és a rágnicai szállóban egyszerre ötszázötven embert tud elhelyezni a gazdaság. Ezeket a szállókat a gyümölcsstermelés idején KISZ-fiatlok lakják. A boglári gazdaság éppen úgy, mint a Nagyberki vagy a Badacsonyi Állami Gazdaság, százezer forintos kölcsönrel segíti a lakásépítő dolgozóit. Bogláron évente tizennégyen kapnak ilyen kölcsönt. A gazdaság dolgozói közül egyébként kettőszázhetvenen laknak Bogláron, a többiek Szemesen, Lellén, Lengyeltótiiban, valamint a kisebb falvakban és majorokban. Bogláron az emberek keresete a végzett munka arányában alakul. Természetesen itt is vannak prémiumok, jutalmak, segélyek, mint a többi Állami Gazdaságban.

A boglári gazdaság állandó dolgozói közül négyszáznegyvenhatsan rendelkeznek szakmunkás képesítéssel, s a keresetük ennek arányában magasabb is, mint a betanított dolgozóké. A gazdaságban egyébként hetvennyolc műszaki szakember dolgozik, s a hetvennyolcból huszonnégy mérnök. Azt hiszem, a korszerű, és eredményes gazdálkodásnak ez a kulcsa. Nagyváthy János a keszthelyi Georgikon élén ezért küszködött. De a Georgikon csak ötvenegy évig állt fenn. A szabadságharc idején Kossuth Lajos hívására katonának álltak a keszthelyi diákok. Amit a Georgikon tantermeiben s a kilencszáz holdas mintagazdaságban elkezdtek, azt folytatják ma a Keszthelyi Agrártudományi Főiskolán, s folytatják a Balaton-part nagy gazdaságaiban.

Fuga

*a varjak szárnya tűz
jött este egy bolond
a csapat áttelelt
szétbomlik mint a lomb*

*galamb száll erre szép
szárnyának szél feszül
ablakszárny metszi át
kettőzve elrepül*

*látogató-narancs
a naptól illatos
s mert retteg hajnalig
dumál a szívbajos*

*a vízcsap énekel
a félelem befont
magad vagy logikád
átépül mint a csont*

*tó tükrén tenyvesek
tó-tükröt kő igaz
add vissza kincseid
percek rózsája láz*

Lemminkejnen

*Manalának mély vizében
Tuonéla tört tükrében
forgó forgat hullám hintál
hajam fonja tésüs hinár
mellyel Hisz lovát hajtottam
Lempo szarvasát elfogtam
bal tenyerem égre fordul
jobbik karom meg sem mozdul
s melyben dalok dúsan laktak
varázsverek parázlottak
szívem helyén szemling ivik
koponyámon kagyló díszlik
jajj mért kellett Szár honából
szívvel szerzett Szárjolából
ordas északhonba mennem
Szár leányát elveszítmem
nem hallgattam halk szavára
nem figyelmeztem anyámra
pohjolai pásztornépet
vastagorrú emberkéket
undok népet eldaloltam*

*eldaloltam megrontottam
jajj szegény jó Lemminkejnen
léha lábba kell sülyyednem
vejnölei víg legényke
le a kátránysűrű lébe
mindentudó bátran jöttem
csak magamért nem regöltem
ismertem a szelek útját
nem a mászó nép csalitját
napban szélben megtűrődtem
ettem ittam és szerettem
eget dalló földet valló
leng csak leng a lenge palló
kereshetsz már Szár leánya
kereshetsz kilenc országba
hóval porzott Pohjolába
lassú víz cibálja ingem
nem találsz meg soha engem
jó anyám immár hiába
messziséges Pohjolába
hiába futsz vad futással*

lódöglesztő nyargalással
Manalának mély vizében
Tuonéla tört tükrében
forgó forgat hullám hintál
hajam fonja fésűs hinár
mellyel Hisz lovát hajtottam
Lempo szarvasát elfogtam
bal tenyerem égre fordul
jobbik karom meg sem mozdul

melyben dalok búsan laktak
varázssversek parázslottak
koponyámban szemling ivik
szívem helyén kagyló nyilik
Lemminkejnen víg legényke
napot daloltam az égre
mindentudó bátran jöttem
csak magamért nem regöltem

S I M O N Z O Á R D

Scott Fitzgeraldot olvasva

elhallgattak a trombiták és a szaxofonok némán csillognak
nem táncolnak már az éjszaka sikos parkettjén
a jazz eleven kötelével összefonó párok
a vágy kényszerzubbonyában
az eksztázis meztelenségében
a szaxofonok némán csillognak elhallgattak a trombiták
üresség visszhangzik a szobákban
s az Édenen kívül csak a múlt marad meg
az emlékek raszterképei őrzik a bált a holdfényt a csókot
a hiábavaló fiatalság elveszett értelmét
a sportkocsik reflektorfényében ázó lányokat
a felszikkasztó melleket a medencék nyíló kagyló-ívét
az ágyékok sötét szomorú cimerét
és az éjbevesző combokat melyekre a fény tüzes nyála csorgott
megvakult fényoszlopok süket trombiták emlékeznek az itjúságra
a zenéből csak a fájdalmat őrizte meg a csönd
a csókból csak a reménytelenség íze ég a szájon
az öröm üde háncsszoknyáját letépte az idő
a szerelem angyalarca mögül előlépett a ringyó
nem maradt semmi a kiürült poharak alján
magára hagyja egyszer a mámor is az embert
már nem táncolnak az éjszaka gumicellájában
a hangok nyersen ácsolt parkettjén
a gyönyör légszomjában összetapadt párok
a félelem visszhangzik a szívekben
a magány vákuumkamrájában

SZÍNHÁZI LEVÉL BUDAPESTRŐL

TAMÁSI ARON: ÉNEKES MADÁR – ILLYÉS GYULA: BÁL A PUSZTÁN – PAS-KÁNDI GÉZA: VENDEGSÉG – GALAMBOS LAJOS: FEGYVERLETÉTEL

Az idei színházi évad egyik kellemes meglepetése volt a Színház- és Filmművészeti Főiskola *Énekes madár* bemutatója. Tamási Áron különös zamatú művészetének ezzel a rendkívül eredeti darabjával nem nagyon tudtak eddig mit kezdeni színházaink. Első bemutatója idején lelkesedtek ugyan frissességéért, erős népies színeiért, de a korabeli bírálatok közül különösen azok tartalmazznak sok fenntartást, amelyet színházértő kritikus írt. A későbbi előadások is arról tanúskodnak, hogy az irodalmi mű iránti színpadi és nézőteri szeretet nem volt soha elegendő annak a szakadéknak az áthidalására, amely a magyar színházi hagyományt Tamási művétől elválasztja. Abban ugyanis minden kritikus egyetértett és egyetért, hogy az *Énekes madár* írója semmibe vette mindazokat a szabályokat, amelyek a korabeli dramaturgiát alapvetően meghatározták. A cselekmény szinte súlytalan, a jellemek átlátszóak, a dialógusok naivak, s a „drámai konfliktust” csoda oldja meg. Úgy tűnik, a korábbi előadások művészeit és közönségét leginkább az író csodálatosan gazdag, színes, erőteljes nyelve ragadta meg, s az ezen keresztül közvetített üzenet a magyar nép életéről. Innen támadt kételkedésem, amelyet magammal vittem a Vas utcai színház nézőterére. Félttem, hogy a főiskolászínészek – mai fiatalok – nem tudnak mit kezdeni ezzel a különös művel, s az *Énekes madár* előadása tájnyelvi beszédgyakorlattá szegényedik.

Szerencsére – s ez jórészt nyilván a rendezőtanár, Ádám Ottó érdeme – nem így történt. Egyetlen növendék (a Móka édesanyjának alakítója) kísérletezett csak azzal, hogy a figura lényegét egy „igazi” székely parasztasszony színpadra állításában találja meg.

A többiek – jobban vagy kevésbé jól – a játék nagy lehetőségét fedezték föl az *Énekes madárban*. Bolondoztak. És a zömében fiatalokból álló közönség hálásan követte őket a játékokban: értették a mókát, nevették a komédiázást, fölzsabadultan örültek, hogy nem kell semmit komolyan venniük abból, amit látnak – sem a csoda előtt, sem a csoda után. Ahhoz, hogy a csupa mai fiatalból, a darab világától távoli légkörben nevelkedett nézőből a színház nevetést csaljon ki, nem kellett sem bohóckodni (a szó rossz értelmében), nem kellett humoristák, kiagyalt viccek, erőszakolt szellemességek. Elég volt játszani.

Az *Énekes madár* írója a harmincas években divatos polgári társalgási dráma helyett egy régebbi hagyományhoz nyúlt vissza: egyfelől a regölésekben, passiózásban, bethlehemezésben rejlő primitív színjátszást, másfelől a középkori misztériumjátékok drámai modelljét teremtette újjá korszerű művészi színvonalon. Egy nyitott dramaturgiát használt, amelyben cselekmény és jellemek helyett ismert mesefordulatok és általános típusok teremtik meg a drámai erőteret. Innen, a színjátszás népi ágából nőttek magasba Tamási Áron játékai.

Népi színjátszásunk hagyományai közismerten visszavezethetők primitív őseink babonás világába, a pogány vallás kultikus szertartásaihoz. A létrehozó ok ugyanaz, ami e szokásokat átmenti a keresztény korba is: az ismeretlen társadalmi és természeti erők szorításában vergődő ember szorongásai, félelmei, siker-élményei, örömei. Tamási más műveiben is visszanyúl e rétegbe, gondoljunk csak a *Szűzmáriás királyfi* Boldogasszony-kultuszára, amelyben nyilvánvalóan a pogány termékenység és anyaiszten rejtett formában fennmaradt tisztelete fejlődött ki, vagy a *Jégtörő Mátyás* népképzletet idéző babonás-mitikus hátterére. A népi játékok legmélyebb értelme az élet

küzdelme a halállal, a termékenységé a pusztulással, a tavaszé az ősszel. Egy réteggel feljebb, közérthetőbb szimbólumokban a Jó és Rossz küzdelmét látjuk az igazságért, a hamisság ellen. Elvont figurák küzdenek elvont környezetben az *Énekes madárban* is. A polgári színjátszással ellentétben itt a szereplők jelleme nem fontos, s a cselekmény nem a valóságos élet egy lehatárolt részletére, hanem időben és térben nyitott általánosításokra hivatkozik. Egyszerű igazságokat és ítéleteket kíván kimondani, s ezek elmélyítéséhez nem a színpadon megkísérelt valóság-utánnázással próbál művészi bizonyítót adni, hanem a néző képzeletének megmozgatásával. Az élményt a meglepő fordulatok és az új ismereteket közlő történet helyett a „mese” jól ismert élmény- és érzelemtartományának asszociatív hatása váltja ki. Nincs olyan népi játék, bármilyen primitív legyen is, amelynek bizonyos utalásai, mozzanatai ne emlékeztetnének életünk valamely fontos jelenségére, tapasztalatára. Rendszerint olyanokra, amelyeket értelmünk nem tudott megoldani vagy akaratumk nem tudott befolyásolni. A mítosz-idéző játék a modern ember képzeletét is megmozgatja és alkotó jellegű tevékenységre, saját magában konkretizált események továbbgondolására ösztönzi.

Az *Énekes madár* a fiatalságról szól. Kicsi Magdó és kicsi Móka a természetet akarják: a tiszta és romlatlan fiatalok szerelmével vonzódnak egymáshoz. Az „öregek” (a vénlegény, Lukács, már harmincöt éves!) meg akarják rontani őket, a természetes kapcsolat helyére az erősebb jogán alapuló, önző vágyaikat szolgáló kiszolgáltatottsági viszonyt kívánják a fiatalokra kényszeríteni. Nem gonoszak, csak önzők. Gondolkodásuk az önzés, az erőszak elvén alapuló társadalomhoz igazodott. A fiatalok viszont még ártatlanok, olyanok, mint a természet. A drámai küzdelemben az öregek a társadalom szokásrendszerének erőit mozgósítják, a fiataloknak pedig a természet siet segítségére. Ebben a gondolatkörben magától értetődő (nem irreális) költői megoldás, hogy a fa elrejtje kicsi Mókát, majd kihúzza a kútból, végül pedig az egérfogóba került fiatalok énekes madárként menekülnek meg. A népköltészet törvényei szerint a költőnek meg kell védenie az igazságot, még csoda árán is. A vén huncutok és gonosz ostobák társadalmi összefogása ellen a kicsi, gyöngye, kiszolgáltatott szerelmeseknek nincs valós védekezési lehetőségük. De mégis győzniük kell, ha másként nem megy, csoda árán. Egy más kor, egy más társadalom fiai-lányai a fiatalok játékban fölzsabaduló életére jére éreztek rá. Erről szólt a Színház- és Filmművészeti Főiskola előadása.

Illyés Gyula *Bolhabál* című színművének írott szövegében elsősorban arra figyeltek föl a kritikusok, hogy a költő ősi vígjáték-típusok fölhasználásával kísérelte meg a műfaj megújítását, fölfrissítését. Úgy látszott, vállalkozása sikerrel kecsegtet, csak éppen a választott cselekmény-anyag kevés kisé. Illyés most Kazimir Károly kérésére átdolgozta művét, s a *Bál a pusztán* című „vígjáték-forgatókönyv” valóban tág teret nyit a rendező neveltető és meggondolkoztató szándékának. Kazimir egy pillanatnyi kétséget sem enged, hogy játékot látunk a Thália Színházban. Makai Péter színpada a vásári komédiák játéktérét idézi, és ennek hangulatát fölhasználva teremt remek mozgási lehetőséget. A népköltészet és népmulatságok hangulatát tovább erősítik a maszkok, ruhák, a zene, az ének és a tánc. Ugyanakkor a szereplők mozgása nem csupán látványos és kifejező, de ezen túl dinamizmusával mintegy hitelesíti azokat az erőket, amelyeknek – komikus körülmények között – megvalósuló győzelme Illyés mondanivalójának lényege. Kazimir harsány stilizálással a mesét, a játékot és a mindkettőt tápláló testgő jókedvet erősíti föl. A népitánc, a maszkok, a nyers tréfálkozások, az álnaivság és naivság, az ironia és önironia nem fedik el – sőt kiemelik – a komédia kicsi, de nagyon is égető magvát. Nem véletlenül csattan föl a nézőtérén a nevetéssel kísért taps a naiv diák jövőről álmodó szavainál, hiszen ma is csak „álom” az a társadalom, ahol az emberi méltóság önkéntes tisztelete lehetetlenné teszi, hogy kalandvágó férfiak visszaéljenek hivatali vagy más hatalmukkal – pl. női beosztottjaikkal szemben. A játék lényege persze éppen az, hogy nem követi a valóság modelljét minden részletében. Itt is megfordulnak az arányok: a nyers erőszaknál hatásosabbnak bizonyul a paraszti ötletesség – persze nem a valóságban, csak a szegényekkel rokonszenvező naiv diák tudatában. Az a mélységes ironia, ahogy az író, a rendező

ző és a diákot alakító – kitűnő – Kozák András az álmodozót színpadra állítja, az adja meg a játék alaptónusát.

A Thália Színház előadása akkor igazán jó, amikor ez a játék kibontakozik, vagyis a kissé túlságosan hosszan előkészített „bolhabál” megjelenítésében. A mai közönség alighanem kevesebből is megértette volna a pusztára érkező részesaratók kiszolgáltatottságát, tiszta szerelmük veszélyeztetettségét, a sorsuk fölött döntési joggal rendelkező gazdatiszt és környezete belső ürességét, erkölcsi alacsonyabbrendűségét, és a „bandagazda” jó szándékú tehetetlenségének társadalmi okait. A védekezés módja itt az izgalmas, vagyis a részesaratók főzőasszonyának, egy bővérű özvegyasszonynak és a székelylegénynek az ötletessége; a különös aratóból megszervezése, amelynek végén a leányruhába öltöztetett fiúkkal elszédített urakat bolhákkal árasztják el. Ezzel akarják őket arra kényszeríteni, hogy ruháikból és rendes szokásaikból kivetkőzzenek, vagyis az erőszakos nőszerepről lemondjanak. A vidám, jókedvű előadás kitűnően összehangolt együtteséből is kiemelkedik Kozák András mellett Horváth Teri menyecskeje, Nagy Attila bandagazdája és Harsányi Gábor ravasz legénye.

A Romániában élő Páskándi Géza nevét jelentős költőre valló versei, merész kísérletező kedvről tanúskodó prózája alapján ismertük meg. Ezután jutott el Magyarországra is első drámakötete, amely főleg gondolati gazdagságával lepte meg olvasóit. Színpadon kellett látni Páskándi talán legerőteljesebb színművét ahhoz, hogy belássuk: vérbeli drámáiról találkoztunk. (Ilyesfajta fölfedezésre sajnos nagyon ritkán van alkalmunk!) A szerző ma még elsősorban a nyelv mestere, a gondolat segítségével megteremtett drámái erőteret nem mindig tudja kitölteni. Előre kell bocsájtanom, ilyen sűrű drámái légkörrel és a nézőtér ilyen feszült figyelmével magyar dráma bemutatóján nagyon régen nem találkoztam!

A *Vendégség* történelmi dráma, hőse a XVI. századi hitújító, Dávid Ferenc, de az író bevezetőben elhangzó szavai nyomatékosan közlik a nézővel, hogy a történet részleteiben nem „hiteles”, amit a színpadon látunk, az a valóságban másként ment végbe. Csak az alapképlet igaz: Dávid Ferenc és Blandrata György ellentéte, Socino (azaz a valóságban Fausto Socini, neves antitrinitárius teológus) beszállásolása az előbbi házába az utóbbi tanácsára; valamint Dávid Ferenc elfogatása a „vendég” áruló közreműködésével. És az, amiről a dráma nem szól: halála a börtönben. Az író, úgymond, Dávid Ferenc rokonszenves egyéniségének kívánt emléket állítani. Közben azonban két izgalmasan mai témát vetett föl: a haladó mozgalmak szükségszerű megújulásának és az árulás lélektani folyamatának kérdését. Olcsó és a szerző szándékaival nyilvánvalóan ellenkező dolog lenne e kérdéseket vulgarizáló modern párhuzamok medrébe szorítani. Úgy gondolom, arra kár is szót vesztegetni: egy mozgalom haladó jellege nem kis mértékben éppen abból adódik, hogy képes-e a szüntelen megújulásra, képes-e mindig új válaszokat találni a társadalmi-gazdasági mozgásokból adódó új kérdésekre. A drámában azonban erre csak utalás történik, amint látni fogjuk, Dávid Ferenc az alapképlet szerint elszigetelt, fáradt, magányos ember, a mozgalomhoz való tényleges kapcsolatára nem derül fény. Blandrata voltaképpen nem a mozgalom vezetésének kérdésében kerül szembe Dáviddal. Igaz, a hatalom számára kényelmesebb a helyzetébe belerögződött mozgalom, s ez elősegíti, hogy ellenfelei az erdélyi fejedelem segítségével pusztítsák el Dávid Ferencet. Illetve – amint az a valóságban történt – ellenfelei segítségével pusztítsa el az antitrinitárius püspököt a katolikus fejedelem. A drámában inkább az a kérdés kerül előtérbe, hogy a kényelmessé vált ember számára rendkívül nyugtalanító, ha valaki hasonló társadalmi helyzetben emberségében, azaz gondolataiban, tetteiben és viselkedésében egyre nagyobbra nő. Ez Blandrata indulatainak alapja, s ez Socino árulásának is egyik fontos tényezője. Ahhoz azonban, hogy Dávid emberi nagyságát teljes terjedelmében meg lehessen mutatni, megfelelő helyzetet kellett teremteni. Alapvető vitánk ott lehet Páskándival, hogy ehhez nem a hős indulataitól, szenvedélyétől, intellektuális és tényleges aktivitásától mozgatott erőteret választott; hanem egy egérfogót épített Dávid Ferenc köré, amelynek hurkát külső erők húzzák mind szorosabbra, s az emberi nagyság lényegében csak a passzivitás körülményei között nyilatkozhat meg. Az emberi kiszolgáltatottság modellje ez. A történelemben némileg járatos néző nem könnyen törődik bele, hogy a reformáció ko-

rának olyan energikus hőse, mint Dávid Ferenc, föl sem veti a modell megváltoztathatóságának kérdését, egy pillanatra sem csap föl lelkében a lázadó indulat. Dehát tudjuk, hogy Páskándi számára a történelem csak ürügy, el kell tehát fogadnunk a művészi alkotást olyannak, amilyen.

A drámai küzdelem voltaképpen Dávid és Socino között folyik, de a püspök nem saját életéért, hanem a vendég „megmentéséért” harcol. Saját életét ugyanis – a fejedelmi hatalom ellene irányuló szándékával szemben – úgysem tudná megvédeni. Blandrata ebben a küzdelemben alig vesz részt, drámai szerepe mindössze annyi, hogy táplálja és erősíti Socinóban az árulási szándékot. Egyénisége kissé kidolgozatlan, nem egészen érthetetlen, hogy alakítója – Bárdi György – meglehetősen szürkén és kedvetlenül játszik. A harmadik erőt Páskándi voltaképpen a lány, Mária figuráján keresztül viszi a színpadra. Ő a hatalom öntudatlan eszköze, a két árnyalt jellemmel, egyéniséggel szemben ő az arc nélküli szereplő. Nem tudatos áruló, sőt szándéka szerint nem is részvevő a nagy küzdelemben. Nem érti, nem tudja értelmileg fölfogni, mire megy a játék. Ostobán és céltalanul él, de emberi lény, tehát szerepre vágyik; egészséges teste van, tehát kívánja a szexuális kielégítést; viszont nem tud és nem akar fölnőni Dávid Ferenc és Socino intellektuális világába, – noha mindkettőjük szeretője. Így tehát nem vehet részt az életükben, nem találhatja meg szerepét mellettük. Más oldalról pedig azt, hogy Máriát is emberszámba kellene venniük – Dávid és Socino nem értik meg. Ezért szükségszerű, hogy a lányt vak indulatai oda vigyék, ahol cserébe a meg nem értett (de kiszolgáló és kiszolgáltató) információkért figyelmet tanúsítanak iránta is és fontosnak tartják. Természetesen Mária nem veheti észre, hogy ez csak álfigyelem, nem neki, hanem a szerepnek szól; de éppen ezáltal válik a hatalom korlátlanul használható eszközévé. S itt zárul Dávid – sőt közvetve Socino – körül a gyűrű: a püspök eleve elárultatott. A Pesti Színház előadásán Szegedi Erika magas hőfokon érzékelteti a butaságnak és gyűlölködésnek, a vak indulatoknak ön- és környezetpusztító tűzét. Egyedül rá hárul a feladat, hogy az állati létezésnek azt a szintjét, amelyhez Dávid emberi nagyságát mérnünk kell, érzékeltesse. Dicséretére legyen mondva: meg is teremti a kuszaságnak, zavarosságnak, az ösztönöknek való kiszolgáltatottságnak emberi hitelét.

Dávid Ferenc szerepének alakítója, Básti Lajos azonban nem egészen használja ki ezt a lehetőséget. Részben az ő hibája, hogy nem kerül kellően reflektorfénybe a dráma talán legfontosabb kérdése: mire képes az intellektus olyan körülmények között is, amikor az embert szinte minden közösségi kapcsolattól, cselekvési lehetőségtől megfosztották. Básti csak a megtört, fáradt öreget ábrázolja, akiben krisztusi emberiség, megértés, szeretet lobog még ellenségei iránt is. Nem érzékelteti, hogy ez csak a figura héja; s a törekeny anyagi lét mögött kemény, tiszta, gyorsan, aktívan és eredményesen működő intellektus rejtőzik. Így aztán szinte el is sikkadnak azok a tényezők, amelyek Dávid Ferenc magatartásának nagyságát és negativumait egyszerre magyarázzák. Pedig a dráma egyik fontos összetevője, hogy ez az emelkedett szellem (és ráadásul beteg öregember) sem tud elszakadni a biológiai létezés korlátaitól: a nemi vágy és a táplálkozási kényszer szolgáltatja ki a lánynak, aki nem társa, hanem maga is kiszolgálója a szellem emberében élő ösztönöknek és vágyaknak. Ugyanakkor Dávid Ferencben (már) nincs is meg az igény egy másfajta emberi kapcsolat létrehozására, s maga is beletörődik a világosan látó szellem és a sötét, zavaros ösztönvilág kölcsönös szolgálaton alapuló viszonyába.

Részben Darvas Iván – kisebb modorosságai ellenére is – kiemelkedő színészi alakításának a következménye, hogy a budapesti előadáson a dráma lényege az árulás kérdése körül sűrűsödik. Socino nem az árulás szándékával érkezik a vendégségbe, azaz Dávid Ferenc házába, de nem is e lehetőség teljes kizárásával. Ő is kiszolgáltató: nincs hová mennie, ha az erdélyi fejedelem nem fogadja be. Ennek tudatában hozza magával a megszolgálás szándékát. Nem akarja, sőt nem hajlandó a világ (akkoriban és számukra) legfontosabb dolgaiban vele egyformán gondolkodó Dávid Ferenc ellen vádanyagot szolgáltatni. Azt viszont vállalja, ha Dávid megsérti az egyformán gondolkodás, az azonos világnézet *általa* megszabott normáját, akkor már önkéntesen szolgáltatja a vádanyagot. Úgy véli, ebben az esetben csak az embert árulná el,

az eszmét nem. Csakhogy Dávid Ferenc, aki átlát egyéniségének titkain, tudatosan arra törekszik, hogy mély emberi kapcsolatot alakítson ki vele. Mivel intellektusuk hullámhossza megközelítőleg azonos és a szellem szférájában egymásra találnak: az emberi szükségleteken – ételen, italon, szálláson, szeretőn való – osztozkodás nem okozhat zavart közöttük. Míg azonban Dávid Ferenc le tudott mondani mindenről, ami az adott kereteken kívül esik, Socinonak ez a lehetősége nincs meg, legelemibb létfontartási szükségleteinek kielégítése is a külső hatalom függvénye, s ezáltal kívülálló erők állandó nyomása alatt él. Ez a nyomás változatlanul csak az ember elárulását követeli tőle, s azt a reményt csillogtatja meg előtte, hogy az eszméhez való hűségét ennek ellenére megőrizheti. Socino, az értelem embere, ott kerül zsákutcába, amikor bebizonyosodik, hogy hiába tagadja meg az árulás szolgálatát, magát az árulást nem tudja megakadályozni. Most már csak látszatokat keres; elhitei magával, hogy értelmes árulása kevésbé veszélyes a lány vak árulásánál, – holott maga is tudja, hogy fordítva igaz, különben miért gyakorolnának rá nyomást. Még gyengébb látszatot keres: ürügyet, hogy önmaga előtt igazolhassa, nem ő, hanem Dávid Ferenc árulta el az eszmét. Intellektuálisan ott szenved vereséget, hogy ezt az ürügyet sem tudja megtalálni saját erejéből, hanem Dávid Ferencről kapja ajándékba – a szeretet könyöradományaként. Hiába a szeretet viszonzása, hiába a legbensőbb emberi közösség, hiába az erős intellektus, – erkölcsi tisztaság és etikai tartás nélkül az ember összeomlik. Socino – természetesen – nem csupán az embert árulja el, de a továbbgondolt eszmét is. Egy nem jelentéktelen képességű, s nem is eleve becstelen ember belső fölbomlásának, árulóvá züllesztésének folyamata jelenik meg a színpadon. A Pesti Színház előadása mély benyomást gyakorol a nézőre annak ellenére, hogy a rendező, Várkonyi Zoltán a dráma minden árnyalatát nem bontotta ki. Így is az évad legjelentősebb magyar bemutatója – eddig – Páskándi drámája.

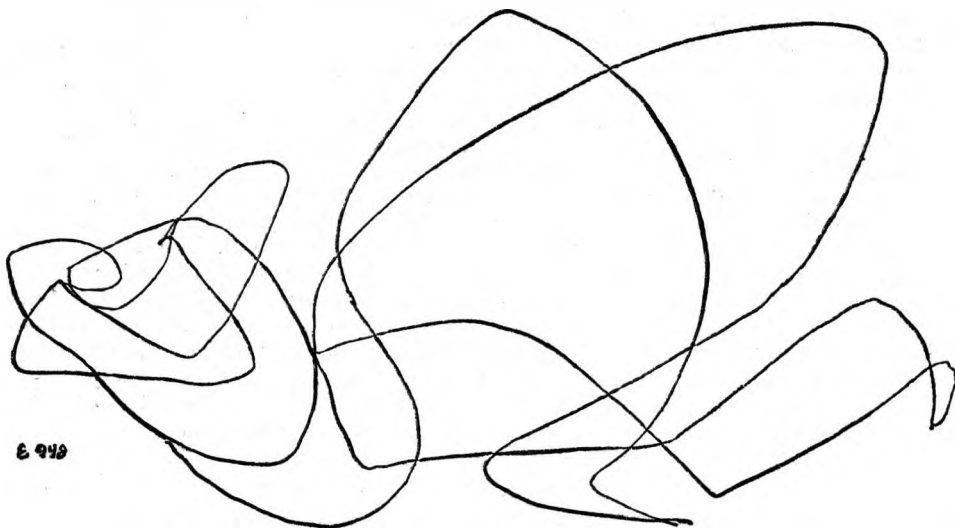
Akárcsak Páskándi, Galambos Lajos is a történelemhez fordult drámai nyersanyagért. Izgalmas kérdései közül az egyik nála is az árulásra vonatkozik, s a történeti eseményeket ugyancsak „szabadon” használja. Nem érdemes tehát az ezernyolcszáznegyvennyolcas helyzet, s ezen belül Görgey illetve Kossuth szerepe fölött vitatkozni. A drámai árulást a félig magyar, félig horvát származású Kenéz Imre „a császári-királyi műszaki tiszti akadémia végzős növendéke” követi el. Hősünk az 1848-as forradalmak lelkes, s már-már anakronisztikusan öntudatos híve-harcosa. A külső erőszaknak mégis sikerül megroppantania belső ellenállóerejét, mert annak még ellen tud állni, amikor fizikailag megkínózzák, de azt már nem vállalja, hogy apját miatta kivégezzék. A lélektani zsarolás nyomása alatt kötelezi magát, hogy a forradalom „nagy hadvezérét” – eszményképét – meggyilkolja. Igaz, árulását nem akarja végrehajtani, s végül nem is öli meg Görgeyt; közben azonban elköveti második árulását: akaratlanul – megdöntöttségéből – kifecsegi a forradalmi magyar sereg fontos hadititkát; az ellenfél szemében félelmetes hadvezér leváltását, a forradalom vezetőinek súlyos baklövését. Kétségtelenül jó szándékkal cselekedett, hiszen azt akarta elérni, hogy Görgey meggyilkolásának feladata alól fölmentsék. (Ha már nem fővezér többé a veszélyes katona, minek megölni – kérdezi logikusan.) De szavai könnyen végzetes következményűek lehetnének. Csak a véletlen körülményeken múlik, hogy nem így történik, sőt éppen Kenéz haditerve alapján veri tönkre a Görgey–Perczel hadsereg Róth és Filipovics csapatait. Közben azonban – akárcsak korábban az ellenforradalom hadbírósa – a forradalmi törvényszék is halálra ítéli a szerencsétlen fiatalembert, aki a szomszéd népek egymásra utaltságának eszméjét valamint a meggyőző szó ellenállhatatlan erejét hirdette. És az ítéletet ezúttal végre is hajtják.

A cselekmény mélyén a hit és az erőszak kérdése ütközik össze. Melyik az erősebb, kérdezi az író, de kitér a válasz elől azzal, hogy az értelemről, józanságtól, logikától vezérelt cselekvés mellett tesz hitet. Ennek a drámának az eszménye a rend. Ha a tudatlanság – emberi – indulatai veszélyeztetik a rendet, a legdurvább erőszak is igazolható; – s ennek példázatául, Görgeynek valóban nincs más válasz-

tása: a cselekvési lehetőség érdekében kénytelen a látszatoktól (és demagógiától) fölízgatott forradalmi tömegre lövetni. Másfelől nagyon is kétséges, hogy Kenéz hitének erejével meg tudná győzni a horvát katonákat a forradalmi Magyarország igazáról, ha Görgey ezt elősegítené – és a körülmények engednék. Rokonszenves és hatásos Galambos drámájának az a törekvése, hogy józanító gondolkodásra serkentsen, de a forradalmár kétszeri – legtöbb összetevőjében párhuzamos – bírósági tárgyalásának ötlete körül nem alakul ki igazán sűrű drámai erőter. Ehhez vagy a történeti nyersanyag kidolgozottabb felhasználására, vagy pedig a főhőssel kapcsolatba került szereplők és a cselekmény többrétű ábrázolására volna szükség.

A rendező Székely Gábor elsősorban a dráma logikája ragadta meg. A színpadon minden zárt, mértani szerkezetre emlékeztető szigorú rendszert alkot. Tézis, antitézis, szintézis – ehhez igazodik az előadás logikája, és abban a gondolatban csúcsosodik ki, hogy a súlyos hibák sorozatát elkövető, saját hívét kivégeztető forradalom (és bíróságának) erkölcsi magasbrendűségét emeli ki. Mégis úgy vélem, az előadás és a dráma erőteljesebb lehetett volna, ha író és rendező módot találnak az intellektuális játék mögötti emberi tartalmak kibontására. Meg kell dicsérni az összes színészt, akik jól szolgálják a rendezői elképzelést, feszültséggel töltik föl az egyes jeleneteket, noha szerepeik kissé vázlatosak és a szöveg elég nehezen mondható. A főszereplő Koncz Gábor különösen nehéz feladatot old meg, lényegében jól. Tordy Géza alakítását azért értékelném a legtöbbre, mert ki tudta bontani Görgey „szigorú katona” szerepében is az embert. Innen közelítve, az öntudatosan vállalt nehéz önfegyelem és az emberi ellágyulás, az aszkézis és életélvezet egysége felől egy gazdagabb drámai világ lehetősége villan föl.

A szóbanforgó – jó – előadások érdekességét ezúttal főleg az előadott művek adták. Színművészetiileg elsősorban az *Énekes madár* fiataljainak játék-kedvét, Székely Gábor szigorú színpadi fegyelmét és az Illyés-bemutatót rendező Kazimir Károly ötletes kísérletező kedvét tartom biztató jelnek.

6 998

PÉCSI SZÍNHÁZI ESTÉK

OBALDIA: VADNYUGATI SZÉL – GORKIJ: AZ UTOLSÓK – HERNÁDI GYULA:
FALANSZTER

Az évad derekán a pécsi színház változatos, szinte zsúfolt programmal pótolta, amit a szezon elején, a felújítás idején kénytelen volt megvonni a közönségtől. Még a kamaraszínházban hetekig (csaknem hónapokig) játszották René de Obaldia *Vadnyugati szél* c. komédiáját. A divatos párizsi szerzőről e műve alapján nehéz lenne megjósolni, mennyire fogja majdan számontartani az irodalomtörténet; ez a darab nem aspirál a halhatatlanságra, friss színpadi sikerre annál inkább. S ezt maradéktalanul el is éri. Titkon minden színház ilyen darabról álmodik; nevetetésben fölér egy bohózzal, izgalomban egy krimivel, szívdöglesztésben egy operettel, mégis jó ügyet szolgál: a giccs halni nem akaró műfajait karakirozza, a westernt és az indián-regényeket. Azokat a keményöklű, gyermeklelkű hősöket, „akiknek mindig helyén van a szívük és a Colt-pisztolyuk, s... hol ezt rántják elő, hol amazt”. Obaldia a vadnyugat márkás hőseit vonultatja föl: a „a keménykötésű telepest”, kinek zord külseje és szavai mögött érző szív dobog, a „kihívó, vad szépségű” nyugat-leányát, a vérszomjas – gonosz meg a derék – házörző indiánt, no és természetesen az „irtó stramm”, az ellenállhatatlan sheriffet, az igazság és céllövés bajnokát – meg társaikat. Történetük ezúttal hasznos mulatságot szolgál; megmutatja az *eredeti* képtelen bárgyúságát. Inkább karikatúrával, mint paródiával, mert a paródia lényegi eleme, hogy ti. az eredeti mű modorát ostoba, sekélyes tárgyra alkalmazza – nem teljesíthető. Hisz már az eredeti tárgy is ostoba és sekélyes, tulajdonképp már maga is paródia. Obaldia ezt azzal leplezi le, hogy „rájátszik”. Látszólag minden olyan itt, mint az igaziban, de mégsem: olyanabb. A szerzőnek nem elég, hogy maroknyi telepes álljon ellen a vérszomjas indiánhadnak, – pontosan négy mesterlövész tartja magát a várospusztító horda ellenében; az indiánok nemcsak félelmesen kegyetlenek, éppoly félelmesen ütődöttek is; nem elég, hogy a derék örömlány bravuros céllövész egyben, még született heroina is; a nagyszerű sheriff csodát csodára halmoz – ami természetes –, ám az indiánok a családját is kiirtják, hogy annál zavartalanabban bódulhasson bele az ifjú leányzó vad szépségébe, s annál könnycsiklandóbb legyen a szívek találkozása. Az általános happyend is túllép a szokott kereteken: azon túl, hogy minden jóra fordul, még a váratlan és páratlan meggazdagodás olajkútjai is febuzognak. Aztán a szerző nem is marad szorosan modellje kereteinél. Bár a történet a múltszázad elején játszódik Kentuckyban, a magatartás- és stiluskarikatúra távolabbra, szélesebb körre utal. Mulatságos anakronizmusok, sokféle célzó nyelvi nyilak, a mindenkori ponyvák közkedvelt kliséi időtlenítik és általánosítják e mulhatatlan számárságot. Ami azt illeti, ebben még gazdagabb is lehetne a darab. Főképp a második részben akadnak üresjáratok: önismétlés gyengébb színvonalon, egy-egy túlbeszélt, statikus jelenet, kiaknázatlan helyzetek, – ezektől a darab „leül”. A nyelvi ötletek, sziporkák nem hunynak ki, de bármily szellemesek, önmagukban nem gördíthetik tovább a színpadi masinériát, ahhoz színpadi szituáció is kell. Mégis: csak epéskedő rosszkedv tagadhatná, hogy a remek jelenetekért nem felejtjük el szívesen a fáradtabbakat.

Az előadók éppúgy élvezték a komédiát, mint a nézők. A produkció egészében azért volt jó, mert átvette és játékra váltotta az író által kitett „idézőjelet”. *Sík Ferenc* a tőle megszokottan pontos és világos rendezést sok humorral üdítette föl, de az író időnkénti ötletszegénységébe könnyen belenyugodott; a befejezést szinte

puritánul oldotta meg, jöllehet itt a szöveg, a műfaj is jóval többet – nagy „zenés” finálét – kívánt volna. Nem segítette ötletekkel a színpadkép (*Pintye Gusztáv* munkája), amely korrekt és stílusos volt, kitűnően kihasználta a tenyérnyi helyet, de ebben a diszletben akár a Salemi boszorkányokat is el lehetett volna játszani. A tervező nem ment bele a tréfába, – a színészek viszont igen. Az időzőjeles játékot Pásztor Erzs, Mádi Szabó Gábor és Bujtor István valószínűtlenül meg legkövetesebben, ha nem is egyformán. *Pásztor Erzs* egy ismert női kispolgár-karaktert karikírozott pompásan, helyenként (pl. az első jóslás-jelenetben) káprázatos színészi tudással. *Mádi Szabó* a legnagyobb és legnehezebb, mert „legkomolyabb” szerepben tudta megvalósítani a hősi azonosulást és a szerepből ki-kilépő, parodizáló gesztusok kitűnő egységét. *Bujtor István* szerepformálása volt ilyen tekintetben a legátgondoltabb, legkövetkezetesebb: a ponyva-figurát ellenállhatatlanul leterítő. *Vajda Márta*, *Bús Kati* és *Kézdy György* játékában a karikatúra-stílus csak változó sikerrel érvényesült. A szerző szándékát – hogy a két indián hajszára egyforma legyen – *Holl István* megtette és karakterükben is azonosította őket, így összemosódtak. Megjelenésével és vadember-modorával hatott, de a finomabb, mulatságosabb vonások benne maradtak a figurákban.

A *Vadnyugati szél* eddigi bemutatói viharos sikert hoztak. Pécsen sem volt másképp.

*

A felújult nagyszínházat balett- és operaműsorral nyitották, de hamarosan prózai bemutatóra is sor került. Gorkij azok közé az írók közé tartozik, akik mindig „feladatot” adnak a színháznak. Ha *Az utolsók*-at a továbbiakban a jelentős Gorkij-művek között fogjuk számontartani, abban a pécsi színház színvonalas „feladatmegoldása” (és Rab Zsuzsa fordítása) is részes, legalábbis a dráma hazai értékelését illetően. A darab közvetlenül *Az anya* közelségében, 1907 táján keletkezett, de csak 1959-ben került először színre Moszkvában, miután irodalomtörténészek az író hagyatékában rábukkantak. (1961-ben már nálunk is játszotta a kecskeméti színház.) Az elmúlt években sok neves európai rendező állította színre, nemrég pedig szovjet tv-változatát is láthattuk. Minden vonatkozásban szerves része Gorkij életművének; hosszan lehetne elemezni a rokonságot, mely olyan drámai remekhez fűzi, mint a *Kispolgárok*, az *Ellenségek*, a *Jegor Bulicsov*. Család-dráma *Az utolsók* is: egy félfeudális-félpolgári család érzelmi és erkölcsi felbomlását mutatja be a forradalmi folyamatok, eszmék áttételes hatására. A jövő, a forradalom perspektívái (az első polgári forradalom leverésének idején vagyunk!) ugyan csak a család zárt világán kívül és az ábrázolás periferiáján jelennek meg, a bomlás folyamatát mégis ez váltja ki. Így a szűk színtér „valóságos erővonalaktól átjárt történelmi térré rendeződik” – ahogy Almási Miklós Gorkij színpadáról általánosságban megfogalmazta.

Az utolsók – a félfeudális, élősködővé züllött nemesség végső nemzedéke; a vagyonát vesztett úrhatnamság „tragikus mutátványos bódé”-ja. A tragikum lehetőségének már rég alatta vannak, de a mutátványos kóklerség annál jellemzőbb a család céges tagjaira, akiknek élén az apa, Ivan Kolomijcev áll. Rendőrparancsnok lett a forradalmi mozgalmak idején, amikor „keménykező emberekre van szükség”. „Kemény kezét” kizárólag önzése, pénzhétsége, érzéki szenvedélyei mozgatják. Mikor elének lép, hivatali és családi tekintélye épp megrendült: ellenzéki elemek rálöttek, ő gyáván viselkedett, a ráirányuló figyelem felfedte korrupcióit, visszaéléseit. Gazdái – ahogy ilyenkor szokás – átmenetileg „ejtették”, hogy hamarosan ismét elindulhasson fölfele a lejtőn. A darabban Kolomijcev menthetetlen romlottsága, élősködő gátlástalansága, kártékonyága maradéktalanul bebizonyosodik, miközben ő a feudális tekintélyelvek tárházából véve érveit – egyre igazolást, mentséget talál a maga számára. A megrágalmazott becsület, a félreértett hős, a családfenntartó apa szerepét játssza teljes meggyőződéssel, miközben becsut, aljas, gyáva. Alekszandr fia abban különbözik tőle, hogy a tudatos gazember fennhéjázásával, nyíltan vállalja aljasságát. Hasonló hozzá a tetteiben éppoly cinikus, szép Nagyvezda és börtönorvos férje, aki ártalmas gyógy módjával teszi el láb alól a beteg, gazdag nagybácsit, kinek házában és vagyonából élnek valamennyien. A család másik szférája az anya körül rendeződik: ők a csehovi

szenvedők lelki rokonai. Nincsenek híjával az erkölcsi szépségnek, a szenvedés méltóságának, a jobb és igazabb élet vágyának, de a tényeket nem tudják értékelni, megriadnak tőlük. Tehetetlenül vergődnek egy számukra ismeretlen erő hálójában. Elsősorban Szófja: felismeri férje és idősebb gyermekei aljasságát; felismeri, hogy élete, házassága természetlen megalkuvás volt, de ennél nem jut tovább. Szenvedéséből nem fakad megváltás senkinek. A kamasz Pjotr lázadása szalmatűz marad: mikor megismeri a forradalmárok – róluk csak hallunk – szigorú elveit, visszavonul a vodka vigaszához. A hős-romantikába szerelmes Vera is betörik egy csalódás után az apa házassági tervébe. A beteg Jakov érzelmes lírája a halál árnyékában virágzik, élethazugságát próbálja megmenteni. Egyik sem érti az ember cselekvő önfelszabadításának parancsát, példáit; minden érzelmi és erkölcsi értékük elhamvad meddő nosztalgiáikban. Nem kivétel a püpos Ljuba sem, aki pedig – sokszoros családi elnyomásban – a legtöbbet lát és a legkeményebben ítél. Ám a pusztá tagadásnál marad, a meddő – bár jogos – gyűlölködésnél. A történelem ítélete – „a gyöngé, a fölösleges – elpusztul” – őrá is vonatkozik. A tevékeny szeretet képessége, a gorkiji büszke Ember lényege, belőle is hiányzik. Utolsók hát – visszataszítóan, vagy szánakozást keltőn – valamenynyien. Az új, igaz emberi világ követe egy külső szereplő: Szokolova, az ártatlanul vádolt forradalmár anyja. Fontos drámai funkciója van a társadalmi totalitás megteremtésében, Kolomijcev társadalmi-emberi kártékonyságának leleplezésében. Alakja vázlatos, mégis kulcsszereplő. Főképpen általa lesz a csehovi miliódráma pattern-jét követő mű szélesebben és markánsabban társadalmi karakterű, gorkiji drámává.

Klasszikus szerzőt manapság aktualizálni illendő. Ámde a tények makacsak, még akkor is, ha csak drámai tények. Minél több elevenséget szívtak magukba az élettényekből, annál jobban ragaszkodnak eredeti megjelenési módjukhoz. *Dobai Vilmos* kettős igényrel állította színre a darabot: szakítani kívánt az orosz drámák „nehézkés, lassú” – magyarán: naturalista – színpadi stílusával, és a századeleji milióban játszódó művet „minden korhoz szóló”-vá akarta általánosítani. Törekvései annyiban sikerültek, amennyiben helyesek voltak. *Igen jó ritmusú, érdekesítő, lényegre koncentrált, tiszta vonalvezetésű produkciót* láthattunk. Az orosz atmoszféra – főképp a Dajka – kiiktatásával nyert a tempó, de némileg vesztett az ábrázolás, amit azért sajnálunk, mert a nézők rendszeren úgyis csak a storyra figyelnek, effajta hajlamaikat nem szükséges erősíteni. Dobai a mű aktualitását a fiatalok lázadásában látta megragadhatónak; kétségkívül ez a motívum a legkevésbé korhoz és helyhez kötött. De csupán motívum a darabban: a családban feszülő ellentétnek, e familia világvégre jutásának egyik eleme; része a természetes erkölcsi ellenállásnak, ami romlatlanabb emberi lényekben – a család tisztességesebb tagjaiban – mindig kiváltódik a gátlástalan, hazug, eltipró hatalommal szemben. Petya és Vera lázadása életkori sajátosságaiknak megfelelően hamar meg is törnek. Ahogy felnőtté válnak – Petya inni kezd, Vera tapasztalatokat szerez a romantikátlan szerelemről – lázadásuk cinikus, keserű konformizálódásba zápu. A valódi értékviszonyokról Gorkij szélesebb képet ad. És történelmileg konkrét képet, mely azonban – mint jó művek esetében mindig – általánosítható és aktualizálható elvont tartalmait, eszmei képlete alapján. Dobai nem sokat tett e képlet művi kiemelésére – szerencsére. A „tudatosító” panoptikum a felvonások előtt elkülönülve nem érintette a játék stílusát. Az általánosítás minden külön aktualizáló mesterkedés nélkül is bekövetkezik, mert azt „ami a dráma anyagából kiderül” – a rendező nagy mesterségbeli tudással, biztonsággal szervezte élvezetes színházi élménnyé. Munkájának egyik eredménye a jól összefogott, együttes színészi teljesítmény volt. A *színész-kollektívát* akkor szokás dicsérni, ha nincs igazán jó egyéni alakítás. Ezért szeretném hangsúlyozni, hogy itt nem erről volt szó. Az együttes kitűnőt nyújtott, egyes tagjai meg éppen kitűntek. Pl. *Holl István* Kolomijcev szerepében: a gazságait mindig igazolni, érzelmileg feloldani törekvő ripacs-jellemet úgy építette fel, hogy finom eszközökkel kifejezte – ez a ripacséria az ábrázolt alak alkati tulajdonsága, mindig bedől önmagának, s ezért oly veszélyes. Igen jó alakítást nyújtott *Mendelényi Vilmos* a kamasz Petya szerepében, különösen gyors kiegészét játszotta el pompásan. A püpos Ljubát életre keltő *Szabó Tünde* műpúpját idegenül hordta a hátán, annál hitelesebben a lelkében. A sérült lélek esendőségét is éreztük hideg gyűlöletében.

Fukar elismerés a jó színészi teljesítményért a pusztai említés, ennél több is járna *Pásztor Erzsinek, Vajda Mártának, Koltai Róbertnek, Labancz Borbálának. Vata Emil* szép díszlete kitűnő játékkeret biztosított, képi megfelelője volt a rendező felfogásának.

A Gorkij-bemutató több volt művészi kötelezettség-teljesítésnél, bár annak sem lett volna lebecsülendő. Irodalmi, színházi fölfedezés volt.

*

Egy 1967-es nyilatkozata szerint Hernádi Gyula már akkor készült drámát írni, mégis most Pécsre került színre először eredeti színpadi műve, a *Falanszter*. Sajátságos esemény volt: több, mint egy új dráma előadása általában, mert egy erős és eredeti drámai tehetséget fedezettett föl; másrészt a dráma némileg alatta maradt e tehetség *magas szintű* lehetőségeinek. Pompás írói fikcióját még nem sikerült azonos színvonalon drámává fejlesztenie. Ismert filmnovelláiban Hernádi a történelmi múlt eseményeiből az adott társadalmi-politikai szituáció valamilyen alapképletét szűrte ki. Leggyakrabban a hatalom-forradalom-elynyomás viszonyait fogalmazta. A *Falanszter*-ben is ezt teszi. A múlt század derekán Amerikában több olyan utópista szocialista közösség jött létre, amilyet most a színpadon láthatunk. Ezt éppen Fourier követői alapították, öt évvel a darab eseményei előtt. Az ellenséges hatalmi környezetben elindultak az emberi-társadalmi felszabadulás útján. Akkoriban ezek a telepek rendre felbomlottak. Sorsukat nem pusztán az elnyomók és forradalmárok viszonyának jellemzői eredményezték, magának a közösségnek a belső jellemvonásai is beleszóltak, ahogy Hernádi világosan látja. Az ábrázolásban azonban nem tudott a képlet kétféle értékforrásának egyenlően drámai érvényt szerezni. A belső viszonyok, a belső válság ábrázolása vértelen és elvont maradt, a dramaturgiai hangsúly a lázadás-elynyomás külső cselekvésben realizálódó oldalára került. Amiről színpadon csak szó esik, mindig gyengébb hatású, mint az, ami funkcionáló emberi viszonyokban is megtestesül, s még gyengébb hatású annál, ami megtörténik. (*Hatás helyett érvényesség* is állhat.) Nos, a *Falanszter*-ben a közösség belső rendjéről, életmódjáról, sőt gazdasági tönkretűnéséről is – csak *beszélnek*. Az ellentétek steril eszméiségben, politikai vitákban jelennek meg, személyes tartalmú viszonyokban alig, történésben pedig csak a feloszláskor. A környező farmertársadalommal való viszony ellenben *történésben*, és nem egy mozzanatú történésben, tehát erős érvénnyel realizálódik. A darabnak ez az oldala annál markánsabb, mivel a külső világ képmutató brutalitásának leleplezése egy terjedelmes processzus során a darab *nagy tragikus lehetőségét* (és e lehetőség elvetését) is felszíkraztatja. Considérant alakjára és tetteire gondolok. Hernádi csak a nevével kölcsönözte Fourier egykori követőjétől, a darabban egy szocialista Saint-Just jelenik meg. Elképesztő-lenyűgöző-elretentő tette – még a dráma kezdete előtt követi el, de a darab folyamán derül ki – gyilkolva és öngyilkosan bizonyítja az igazságot, az ellenfél aljasságát. Considérant megöli a telep köztisztviselőben álló szellemi atyját, mert pontosan tudja, mi következik: a sheriff elfog és „beismerő vallomás” után tettesként felakasztat egy néger rabszolgát (mivel a falanszter felszabadulási lehetőséget ad a négereknek). Ekkor Considérant bebizonyítja, hogy ő volt a tettes – és agyonlövi magát. Ezzel végérvényesen leleplezi, hogy így hazudnak, gyilkolnak, konstruálnak perreket, bűnöket és bűnöket, aljas érdekeik „igazolására”. A darabnak ez az a része, ahol a dráma szíve dobog, ahol mindenki – akár öntudatlanul is – válaszkényszerül. Considérant tette maga a modern hübrisz, felfedi az igazságot, de tragikusan megsérti az elemi humanitást, az emberi szabadság és élet legigazabb elvét. „... az életnél nincs nagyobb érték” – mondta korábban ő maga. A tárgyalás megpecsételi a falanszter sorsát. Considérant tettének „eredménye” egy sterilen eszméi remény: „Mondjátok el mindenkinek!” Meg merem kockáztatni az állítást, hogy valódi, nagy tragédia lehetősége lappang itt, de a darab jelen formájában nem valósulhat meg az emberi és társadalmi totalitás hiánya miatt. Considérant tette teljesen a külső ellenséggel való küzdelemhez kapcsolódik, ahhoz az erőteljesen bemutatott oldalhoz, mely azonban az ő ügyén kívül nem mond újat. Érdekesebb – s tán fontosabb – lett volna ezúttal, épp a téma sajátossága miatt, a belső élet, a belső kapcsolatok drámai

bemutatása, de legalábbis a külső és belső tényezők szerves egységének megteremtése. Így ugyanis merőben és csupán párhuzamosak. A bukás belső indokai legfeljebb motiválják a külső szükségszerűséget. A *Considérant*-ügy viszont olyan természetes, kitűnő magva a drámának, mely kínálkozik, hogy benne sűrűsödjék a közösség tragédiájának minden tényezője. Hernádi kiváló drámaírói képességeit a darabnak ez a része bizonyítja, itt a nagy dráma szintjére emelkedik.

Furcsa fölösleg a befejező jelenet. A falanszter feloszlásában rejlő potenciális tragikumot oldja, higitja, hogy a szerző a cselekményt még továbbfolytatja. A terület kisajátítása, Brisbane és Dana halála – részben fölösleges, részben zavaró is. Ha a kormányzó a falansztert ilyen egyszerűen megszüntetheti, akkor visszamenőleg szükségtelessé lesz a manipuláló-bomlasztó eljárás, az egész korábbi akció. A kisajátítás mozzanata legfeljebb jogilag, nem drámailag szükséges. Ahogy Brisbane halálát is Francis Wright boldogságának teljes pusztulása „kívánja”. Ám Francis alakja addig sem, itt sem hordoz drámai terhelést; gyásza fájdalmas epilógus egy tragikus bukás után, mely a falanszter felbomlásával zárult le.

Minden történelmi mű a jelent magyarázza. Hernádi azt írta, hogy „Ebben a drámában egyetlen egy mára utaló jelentés van, . . . : mindenfajta progresszió igénye és féltése”. Ám ez minden haladó tendenciájú mű közös elve. A szimbolikus felismerés nem ilyen, helyesebben: nem közvetlenül ilyen általánosságot revelál, hanem egy sor olyan élményt, tapasztalást, ismeretet világít meg, mely lényegi azonosságával asszociációs körébe esik. A mondanivaló gazdagsága – és igazsága is! – a felkeltett asszociációk tartalmával, jelentésével mérhető. A darab mozgósítja azokat a képzeleteinket, melyek a mai Amerika fogyasztói kultúrája, technokratikus társadalma ellen lázadó mozgalmakkal, kommunákkal (pl. a hippik, diggerek, Fekete Párducok stb.) kapcsolatosak. Megérthetjük a drámából a hajlamok utópikus szabadságát hirdető, hol szelíd, hol brutális anarchizmusuk, romantikus egyenlőség-képzeleik, érzelmi „ellenkultúrájuk” illuzionizmusát is, a szuperszervezetek ördögi manipulációs módszereit is, a jog és értelem fegyvereinek kiszolgáltatottságát is. Nem érdektelen az a párhuzam sem, amit a darabbéli néger-per és pl. Angela Davis pere közt vonhatunk. Ám a mai Amerika botrányai még nem tennék a darabot a magyar közönség számára oly mélyen érdekessé – amilyen. Attól érdekes, hogy a távoli történet részleteiben eléink tudja idézni a személyi kultusz idejének eufóriás-szorongásos pszichózisát, a társadalmi tudat skizofréniáját, a voluntarizmus tévedéseit, néhány ellenforradalomba tántorgó magatartást – úgy, hogy *felismerteti a bennük rejtett tragikus tenyegetést*. Nem közvetlen analógiákkal, és nem allegorikus megfelelésekkel. Aki ezt keresné benne, az lépten-nyomon csapdába esik. Hernádi a hajdani falanszter történetével nem a korai szocializmus előképét kívánja színpadra tenni, hanem tanulságokat minden szocialista és szocialisztikus tendenciájú forradalom számára. Még vitás sem lehet, hogy a darabbéli falanszter erkölcsi-társadalmi fölényben van környezetével szemben. Belső értékei azonban az ábrázolás már említett gyengéi miatt – homályosak, bizonytalanok. Nemcsak Francis Wright, mi sem kapunk meggyőző választ arra, „miért csak most” derülnek ki a hibák, a gazdasági bajok. A „csalódott asszony” példázata ügyes pszichológiai érv egy családi perpatvarban, de nem történelmi, nem drámai érv. S miért várta Francis mindig, hogy azt mondják: jól megy minden? E veszedelmek belső logikáját is fel kellett volna tárni, nemcsak utólagos ráértéssel, épp a „progresszió féltése” okán. Akkor, mindjárt keményebbek lennének azok a tanulságok is, melyek – egyébként beletartoznak a mű jelentésvilágába – a romantikus szabadság-értelmezéssel, primér-érzelmi kisközösségek elképzeléseivel játszadozók számára szögeznek le a társadalmi szabadság és jólét felelősségét, kötelezettségeit. Mégis, a szerző szándékai nemcsak az általa megadott, erősen általánosított formában, kevésbé általános és konkrét színpateken is „megszólalnak”. A többfelé húzó asszociációk csak gazdagítják a tanulságokat.

A színrevitel legnagyobb – rendezői – érdeme, hogy *Sik Ferenc* a dráma többfelé utaló jelentéskörét a maga összetettségében érvényesíti, nem egyszerűsít semmilyen irányban, inkább szimbolikus gazdagságát fokozza. Kiemeli a pozitív tanulságokat, amelyeket a mű a mi közönségünk elé állít: a társadalmi felelősséget minden né-

zójének éreznie kell. Sik mindent megtett, hogy – lehetőség szerint – az ábrázolás felemás volta kiegyenlítődjék. A drámai lüktetés kihagyásait – főképp a darab első felében – egy beat-folklórt idéző zenés-táncos színpadi étellel dúsitotta (Tóth Sándor koreográfiája, Gonda János zenéje és a balettkar segítségével), annál szerencsésebben, mert a zene és tánc funkcionális szerepet kapott: egy életformává lett népünnepély természetes megnyilvánulása. Hasonlóan a Fényes szelekhez, de nem annak utánérezésekképp. Jancsó adott ihletéseket a szerzőnek is, a rendezőnek is, de Sik megoldásai eredeti értékűek, pl. a tömegek és egyéni szereplők mozgatása mesteri. Általában: a megvalósítás sokhelyütt emelte a darabot és sehol sem maradt alatta. – Ha a Gorkij-előadás kapcsán dicsértük a *kollektív teljesítményt*, a Falanszter nyomán még inkább dicsérhetjük. A pécsi színháznak mostanában ebben formálódik egyre határozottabbá a maga sajátos, művészi karaktere. Nem egyes szerepek csillogó szólóira építenek, hanem a művészi gondolatnak, a mű teljességének komplex adaptálására vállalkoznak. A Hernádi-darab előadása ezért is emlékezetes. A kitűnő egységen belül sem lehet elhallgatni két személyes színészi teljesítményt. A telepet alapító Francis Wrightot *Timár Éva* játssza. Ő áll a középpontban, de minthogy a falanszter belső világához tapad, annak képviselője – valódi drámai helyzet nem adatik számára. Átéli, átszenvedi a történeteket, de a közösség sorsának nem a drámáját, a líráját közli. Timár Éva páratlan színészi kultúrája és vonzó, okos egyénisége teszi lehetővé, hogy Francis tévedéseit sem tagadva, egy hősi lélek lírai szépségei fénylenek föl a színpadon. Mély megindulásra készítet, többet nem is tehet. *Considérant*-ként *Győri Emil* fölött e félelmetes-megrendítő jellem nagyságához: elhittük neki a lobogó, túlfeszült idealizmus pokolba hulló kárhozátát, ami a pusztítás angyalává teszi; pedig a darab nem bontja ki teljesen az alak valódi lehetőségeit. Győri megteremtette a katartikus bukás légkörét.

A pécsi színház évek óta minden szezonban bemutat egy-egy új magyar drámát. Obligát lépés is lehetne, felsőbb intenciók hatása. De a pécsi ősbemutatók következetessége, az előadások felkészültsége nyomán *észre kell venni*, hogy a magyar dráma ügye ebben a színházban az egész társulatot felgyújtó szenvedély. Makacs művészi ambíció. A nemes szenvedélyek sem veszélytelenek, de értékek csak ebből születnek.

K E M S E I I S T V Á N

Nulla regula

*Falakban élő: nem érzem jól magam,
vagyok a rejtezés, akár látva is,
jelenvalóm, távollétem is hamis,
nevem akkor sincs, amikor mondva van.*

*Vagyok az ékagra, vagyis egyhegyű,
minden, ami nem fontos egyáltalán,
következem: zene a zene után,
mint önbelsejébe játszó hegedű.*

*Csak mellemnek piros motorja pörög,
üresen, szememben mákszemnyi körök,
s mi visszaver: a hullámmzó tükörkép:*

*az egyidőben bőrtön és oltalom,
betogadó és kizáró csillagom
világa: megfeythetetlen öröklét.*

A szépet még egészben

*Gyorsabban, Hold, gyorsabban, körteták!
A szépet még egészben látni kell.
Úgy akarom, hogy ne alkonyi fény
kenje szét arcomon; ne is lámpás szemem
vetítsen éjbe, gyöngé Hold,
keresztvirág.*

*Rohanjon át fejemben életed.
S rohanjak vissza én, mint önmagam,
a tisztításért hálátlan tükör.*

Vérzek tükrömben.

*Tűnj el, tört jövőm.
Kezemben ég a körte-Hold és körte –
holdkerek.*

Háborúnk története

*Mintha ezer méter magasból
csapódtál volna belém,
átzuhant kaucsuktested emlék
pusztulásom helyén.*

*Fényt ölsz a színbe,
Nap háta, éj.
Tested testembe ütött üregén
átfúj a szél.*

*Épülj be! Nélküled csak vázlat
háborúnk története.
Írd, tanúm, légy meséje magadnak,
papírja, írószere.*

MAI KÖLTŐK PÁLYAKEZDÉSE

Hat, ún. „elsőkönyves” költő versei hevernek előttem.* A magyar könyvkiadás jóvoltából – vagy inkább szeszélyéből – ezek a kötetek a közelmúltban jelentek meg, vagy közelesen látnak napvilágot. Hogy pusztán véletlen sodorta-e őket egymás mellé, vagy van valami rejtett-titkos összefüggés együttes bemutatkozásukban, most ne kutassuk. Azt szeretném, ha mondandóm egészéből, s nem holmi preventív és deklarativ kijelentésből derülne ez ki.

KILÁTÓ

Mentegetőzéssel kezdem. Hogyan lehet hat – mégannyira pályakezdő – költőről egy kalap alatt beszélni? Ám a hat költő gyanítható különbözőségénél, egymástól eltérő karakterénél is jobban zavar az általam választható nézőpont, a kilátó, ahonét ezt a hat kötetet szemlélhetem. Úgy érzem, a távolság, mely mai, legfiatalabb líránktól elválaszt, nagyobb, mint az a különbség, ami hat mai, elsőkönyves költő között lehetséges. Az én vers-eszményem nem most alakult ki, s ha nem is számítom, amire a klasszikus magyar irodalom tanított, s ha csak az újabb magyar lírát tekintem, akkor is ennek a vers-modellnek a megalkotóit Illyés, Kassák, Pilinszky, Weöres nevével jelezhetem. Ami fontosat, újat, szépet az új magyar versben láttam és tapasztaltam, azt az ő költészetükről mondtam el eddig. A fiatal költők polcra kerülő könyvei nyugodtan pihenhetnek énmiattam: ritkán nyúlok értük. S amióta a folyóirat-szerkesztés sem kényszerít rá, hogy induló költők verseivel bíbelődjem, egyre ritkábban olvasok igazán friss verset. A folyóiratokban csapatostul jelentkező új nevek legtöbbször nem tudom hová kötni, viselőjükkel nincsenek személyes kapcsolataim, sok versen kedvetlenül lapozok át, egy-egy antológiát csüggedten ejtek ki a kezemből.

Nem tagadom, hogy ebben a tompaságban és közönyben van valami szent irigység. Táplálja a vélekedés: mennyivel könnyebb ma költőnek lenni, mint – mondjuk – tizenöt vagy húsz évvel ezelőtt. Az én nemzedékemen a háború szántott végig, kiirthatatlan és kiirthatatlan élményünk a bombázás, a deportálás, a felkoncolással ijesztő falragasz. Kamaszkorunk természetes növekedését az ötvenes évek – a személyi kultusznak mondott idő – brutalitásai metszették vissza. Mennyivel szerencsésebbek az utánunk jövők – gondoltam. Mások, kedvezőbbek az élményeik. Az ismeretszerzésnek, az önmegismerésnek, a világra csodálkozásnak mennyivel tágabb pillanatai kínálkoznak számukra, mint nekünk! A történelem, véltem, megkímélte őket keserű csalódásainktól, félelmeinktől, görcseinktől. Szinte már babusgatásnak vélhettük a túlzott törődést velük, elkényeztetésnek a megnőtt lehetőségeket, rosszra csábító alkalomnak a kínáló sikereket, az érvényesülés alkalmait.

És most itt van előttem hat elsőkönyves költő, s nem győzök csodálkozni, és elég töredelmesen beismerni csalódásomat és közölni fölismerésemet: nincs semmi irigylésre méltó az ő emberi és költői sorsukban. Megismertem verseiket, hézagosan életrajzi adataikat, a vesszörökön átsejlő emberi drámaikat, s megdöbbenem, hogy a vélnél mennyivel kisebb az a távolság, mely tőlük elválaszt. Gábor Zoltán

* A Magyar Írók Szövetsége Költői Szakosztályában – Beney Zsuzsa, Gábor Zoltán, Kiss Anna, Novotny Vilmos, Oravecz Imre és Szepesi Attila verseiről – 1971. december 16-án rendezett vita bevezetője.

mindössze hét évvel fiatalabb nálam, s aki hatuk közül a legfiatalabb, Oravecz Imre is – mint mondja – már tíz éve ír rendszeresen. Ha gyerekkori emlékekről beszélnek, ők is a háború nyomait említik, a fronton elveszett apát, a harcok következtében szétesett családot, a szenvedések emlékeit. A világfölfedezés, mondja Kiss Anna, a háború volt számára. Korán kezdődött, és hosszúra nyúlt hát kamaszkoruk. A szenvedés, a kín, a fájdalom, a gyász a meghatározó élményeik. Vereségek és veszteségek érték őket. Ha a világról keveset is, de az emberről sokat tudnak. Gyerekkoruk tele van sebekkel. Eddigi költői pályájuk a többszöri újrakezdés, s inkább megismétlődő kudarcok, kinlódások sorozata, mint a könnyű érvényesülés diadalmenete. Miféle megkésített nemzedék jelentkezik hát bennük? Milyen el nem évülő tartozásokra figyelmeztetnek könyveik? Az irodalom természetes növekedését akadályozó-fékező évek ártalmát meddig kell még viselnünk?

Azonosulni tudok velük, hogy megértsem gondolataikat. De nem tudok annyira azonosulni, hogy belülről lássam költészetüket. Kísérleteiket, fölfedezéseiket figyelemmel tudom kísérni, de igényeim és normáim vannak, amelyekhez mérni szeretném őket. Közel érzem magamhoz, amit csinálnak, s mégis kívülről akarom nézni eredményeiket. Ez az én kilátóm és nézőpontom. Helyzetem talán alkalmassá tesz a vizsgálódásra: a befogadásra és a tárgy kívülről szemlélésére. Jó is és rossz is, hiány is és többlet is ez a vizsgálódáshoz. Eszményeimet az előttem járóknak köszönhetem, de a magyar líra természetes folytatását keresem az utódokban.

ŐSÖK ÉS UTÓDOK

Példák választása és követése csaknem szükségszerű a művészetek életében. Mesterek és minták nélkül aligha születik új és eredeti minőség. Az iskolákban megtanult és elsajátított fogások, eszközök segítik a pályára lépő alkotót. Gyanús a fenegyerekeskedő póz, a minden áron újat akarás. Az ismert, bevált formák tisztaságát a pályakezdőn többre becsülöm, mint a csakazértis rombolást, a meggondolatlan eredetieskedést.

Minden hatás persze annyit ér, amennyit segíteni tud az önálló hang megtalálásában. Van, akit a választott példa örökre rabul ejt s egyetlen mester epigonjává, egyetlen iskola szorgalmas tanulójaává tesz. Az igazi tehetséget az ősök, a példaképek: eredetiségre szoktatják, legigazibb ön maga megtalálására ösztönzik. A jó hatás: kimozdít, elégedetlenségre sarkall, megújulásra készítet.

Ha a választott – vállalt és vallott – valamint az áttételesen jelenlevő – közvetett és titkolt – példák felől faggatom a köteteket, szembetűnő a közvetlen és nyílt utalások gyér jelenléte. Ismerve nem egy az irodalomtörténet által is számon tartott költő pályakezdő kötetét s a benne demonstrált nyílt kapcsolódást az elődökhöz, a hagyományokhoz, meglepő, hogy ezek a mai „elsőkönyvek” viszonylag mennyire kész, érett költőket állítanak elénk. Szinte teljesen hiányzik belőlük az iskolás áthallás, a direkt egyberímelés, a matricaszerű másolás. Ennek oka nyilván nem annyira a költők soha nem volt eredetiségében keresendő, sokkal inkább abban a körülményben, hogy igen hosszúra nyúlt az időbeli távolság az első versek és az első verseskötet megjelenése között. Továbbá a könyvkiadás mai gyakorlata és szervezete nemcsak az első kötet megjelenését lassítja, hanem segíti kiszűrni a pályakezdő zseniákat, az iskolás mintadarabokat, a tanítványi hűség – rosszabb esetben: önállótlanág – megnyilvánulásait is.

Persze ha jól megnézzük, az ősök szellemujjának nyomai ezekben a kötetekben is fölfedezhetők. S a választott példák nem is mindig a szavakban megvallottakra korlátozódnak. Oravecz Imre nyilatkozatában csaknem egy antológiára elegendő névsort közöl, de ez talán csak arra jó, hogy azt az egyetlen – Paul Celant – elta-
karja, akitől a legtöbbet és a legközvetlenebbül tanulhatott. Gábor Zoltán szép versben hódol választott mestere – József Attila – előtt, de a kötet egészében más ol-
tárok – Juhász Gyula, Kosztolányi Dezső, a kései Arany – előtt áldoz. Az ösztön-
zések köre igen széles; sokféle hatásból építkeznek ezek a költők. Képzőművészeti,
zenei példák vonzzák őket. Kiss Anna a népköltészet, a népdalok, balladák, ráolva-

sások, babonás szokások világához fordul, sőt a biblia, a mesék, a mítoszok (pl. az emberáldozat motívuma) világától is tanult. Szepesi Attila olvasztja talán a legtöbb hatást magába: a kuruc szegénylegény-költészet hangját, Juhász Ferenc szöösszetételeit (pl. a *Sárga kukoricaszár-ban*), a virágénekek ritmusát. Ennek a sokfelől érkező hatásnak is az előbb említett körülmény lehet a magyarázata: a hosszúra nyúlt pályakezdés, a korai versektől az első kötet megjelenéséig eltelt több évnnyi, évtizednyi idő, ami arra alkalom, hogy számos ösztönzést magábaszívjon az induló költő. Így az első kötetek a költői pálya egy egész szakaszának valóságos hosszsmetszetét adják, többféle hatás ötvözetét tükrözik. Más kérdés, hogy ez megint mennyire nem segíti, inkább késlelteti az induló költő továbblépését.

A két leghangsúlyosabb név, akinek versépítkezése láthatóan a legnagyobb hatással van mai elsőkönyveseinkre, József Attila és Weöres Sándor. Weöresnek ajánlja egy-egy versét Oravecz Imre és Novotny Vilmos, József Attila előtt tiszteleg Gábor Zoltán, József Attilát idézi – még ha visszájára fordítja is a József Attila-i gondolatot – Novotny Vilmos: „Nem tudva egymást, hevernek a dolgok – a cseles összefüggés elcsavargott –.”

Meglep, hogy ez a két név – ha jól meggondoljuk – mennyire két kiteljesedett, lezárt, betetőzött – igaz, máig sem meghaladott – hagyományt jelent már líránkban. József Attila immár harmincöt éve halott, s Weöres Sándor eredményei is jó három-négy évtizede jelen vannak költészetünkben. (1948-ban, amikor még igazán nem volt divat a kortárs irodalommal az iskolában foglalkozni, már azt kérdezte tőlem az érettségi elnök: ismerem-e Weöres Sándor nevét? S a tizennyolcéves diák – huszonhárom évvel ezelőtt – strófákat idézett a csöppet sem elképedt hallgatóság előtt.)

De ami a választott hagyomány időbeli távolságánál is jobban megüt (hisz végül is a Tao-te-king és a Kalevala fölé is lehet korszerű lírát boltozni), a példák megemésztenélensége. Félő, hogy József Attila neve pusztá programmá, szépségflastrommá szegényül. Hiányzik költésztétel az esszenciális kapcsolat, a lényegi rezonancia. Ars poeticáját legföljebb szavakban idézik. Megtanulják néhány szavát – törvény, rend, fegyelem –, pajzsra-zászlóra tűzik, versebe szövik. Ezt látom Gábornál, Novotny-nál. Szepesi Attila helyenkint ennél kevesebbel is beéri. Ahelyett, hogy a költői magatartás lelkényegét, a költő és a világ kapcsolatát, viszonyát tanulná el, a József Attila-i versnyelv elemeit, a legkönnyebben elsajátítható, a legkézenfekvőbb eszközöket veszi át. Így született nem egy leíró verse (*Éjszaka, Falu, Országúton*).

Úgy látszik, elsőkönyves költőinknek szerencsésebb a találkozása a Weöres Sándor-féle vers-moddelllel. Ez a név egy mélyebb és tágabb s líránkban nem is csupán Weöres nevével jelezhető forrást nyit meg, a szürrealizmusét. Bizonyos értelemben Novotny, áttételesebb módon Beney Zsuzsa, a legközvetlenebbül Oravecz Imre lírája kapcsolódik ide. Itt a hatás felszabadítóbb, a létrehozott líra szuverénebb, a vers szuggesztívabb. Persze ha szürrealizmust mondok, akkor is egy eléggé szakállas hagyományt említek, s csöppet sem vagyok meggyőződve, hogy a „lecsukott szemhéj alatt” látott képek kivetítése, az asszociációk szabadjárá engedése korszerűbb – s nemcsak másfajta – költészet megteremtésére ad ösztönzést, mint a rend és a törvény erejét vállaló, a József Attila-i normákhoz igazodó s azokat szuggesztívan megvalósító líra. Az élénk kerülő anyag pillanatnyilag azt látszik igazolni, hogy a szürrealizmus jegyében fogant kötetek színvonalasabb, megnyerőbb, erőteljesebb lírát revelálnak, mint a József Attila-i örökséget többnyire csak külsőségeiben vállaló poézis.

SZÁNDÉK ÉS MEGVALÓSULÁS

Egy szinte megszakítatlan s csaknem kötelezően előírt hagyomány diktálta nálunk a pályára lépő költő mozdulatait. Egész liturgiája alakult ki a gesztusoknak, ars poeticáknak, lírai vallomásoknak. Úgy illett, hogy a fiatal költő Dévény-nél törjön be új időknak új dalaival, s lehetőleg egész népét tanítsa, nem középiskolás fokon...

Ne kutassuk most e szerep kialakulásának okait, körülményeit, amit föl kell ismerni: a szerep megváltozása. Hat költőt faggatok szándékai felől, s ha valamilyen közösek, az, hogy nincsenek szándékaik.

Mi indítja ma versírára a fiatal költőt? Milyen programmal és mekkora feladatra vállalkozik? Miféle ars poeticák mércéjéhez igazítja szándékait? – kérdeztem, s amit látok: a teljes illúziótlanság. Észre kell venni: induló költőink számára megváltozott a szerep, amit vállalni akarnak, amit be akarnak tölteni. A költésztől nem várnak csodát; nem érzik nélkülözhetetlenek. Ők csak valamikor, gyermekkorban szerettek volna költők lenni – mint Beney Zsuzsa mondja. Hiányzik belőlük Ady vagy József Attila mindent-akarása, elhivatottsága. Nem érdeklik őket „a magyar irodalomban már szinte kötelező sorsérzések” – mint Oravecz Imre írja. Sem a költői, sem a nemzeti elhivatottságban nem látnak eszményt. Legföljebb a humánus, a harmónia általános tartalmait idézik. Szinte bocsánatkéresként születik ujjai között a vers. „Kérem, ne haragudjanak, nézzék el nekünk, szívesen mellennénk nélküle...”

A láng lejjebb srófolásában, ebben a látszólagos kisigényűségben bizonyára szerepet játszik megkésetttségük tudata és az az általános felismerés, hogy nem nagy ügy ma a vers, hogy a költészetre nemigen figyelnek az emberek. „Jaj kit érdekel e hamis – e költészet-szerű pimaszság” – panaszkodik Szepesi Attila. „**REPÜLJ HAJÓM!**” hol a **HOLNAP HŐSE?** – irigykedve gondolunk az ösre – magához mért várt egy új világot – ránk sereggel dőlnek új világok – de nem vesznek rólunk tudomást – ki győzhetné egy embernyi göggel – a versenyt a táguló égövvel” – olvasom Novotnyánál.

Ahol a költő vállalása leginkább emlékeztet a hagyományos szerepre, ott csúszik be a legtöbb konvencionális elem. A hangsúlyozottan fiatalos pátosz kiállásai erőtlének, a mozdulaton átüt a szándékoltóság. Nem kételkedhetünk a meggyőződés őszinteségében, csak a hatás felemésségét jelezzük. A nagy szavak, apellálás egész Magyarországra, meg nem élt tartalmakat sejtetnek.

Elsőkönyves költőink többségére a bizonytalan lelkiállapot, a zavart közérzet jellemző. „Lánglelkű indulatok” nélkül, derűs és magabiztos vállalás helyett idegesen, nyugtalanul és bizalmatlanul tekintenek a világra. Magatartásuk nem a megérkező, hanem az úton levő, a vándoré, a kallódó szegénylegényé. Alapérzésük az otthonatlanság, a kifosztottság, jelképük az utazás, a robogó vonatok. A mai költő egyik visszatérő szituációja a betyár, a bujdosó szegénylegény-szerep, az utak, a csehők, az ácsorgások világa. A hit ellobbant, mondják, tudomásul veszik a valóság rideg tényeit, s a belső éjszaka, a hallgatás veszélyét érzékelik. A Sárkányt nem tudom megtalálni, mondja Gábor Zoltán, megjátszanám a hőst, de nem megy. „Hisz jól tudod mit örököltél...” – írja Kiss Anna. – „Ülsz az öreg ház küszöbén... Neked innen kell elindulnod.”

Ez az illúziótlanság oly következetes, és ez a rossz közérzet oly egyértelmű, hogy már-már gyanú ébred az olvasóban: nincs benne valami megjátszottság? A póztalanság és akart szerepnélküliség szinte maga kövesedik pózzá és szereppé. A tiltakozás a hagyományos költői ars poeticák ellen maga is konvencionálissá válik, s a költő „heves pózokba burkolózik”.

Az elfordulás a csodavarástól, a „röpülj hajóm”-képlettől, a költő vátesz szerepétől ott a leghitelesebb, ahol valamiféle ironikus, groteszk hanggal párosul. Ahogy Novotny írja: „Ha akkor Toldi el nem dobja – azt a fene malomkövet, – ehett volna később róla – sódort, vagy akár sült tököt –”. A hitbe oltott kétség, az öngúny, a fintor, az idézőjelbe tett remény megóvjá a költőt a meghatódottságtól, a hamis pátosztól, ugyanakkor a fanyar, kesernyés hang, a gondolat fegyelme igazolja őszinteségét, belső vívódásait.

Rokonszenves az a magatartás is, amikor a költő fölméri lehetőségeit, határait, s a versben az önvizsgálat alkalmait keresi. Nincsenek világmegváltó akarásai, megelégszik, ha a költészet az önmegvalósítás eszköze lehet. Így szűrődnek a versbe a boldogság-hiány és a kiégettség panaszai mellé a „kezdett, halál, megneveztetés”,

a létezés alapvető kérdései; az árvaság, a kifosztottság mellé a harmónia-igény; a tragédiák szomorúsága mellé a feloldó katharizis.

A költő megváltozott szerepe miatt megváltozott az a viszony is, ami a költőt a világhoz, környezetéhez, a társadalomhoz fűzi. A valóság jelen dolgai miatti aggodás, a lázadás kis helyre szorul ezekben a kötetekben – leginkább Gábornál van jelen. A faluról városba szakadt fiút – Oravecz Imrét – nem érdeklik az életformaváltozás kérdései. A versben a költőt leginkább a gyermekkor emlékei foglalkoztatják, gyermekkori önmagát idézi menedékkül, segítségül. A kiválasztottság, a különlegesség-tudat helyett a minden ember számára átélhető dolgokról – lelkiállapottokról – ad hírt: szenvedésről, halálról, szerelemről. E kötetekben a leghitelesebbeknek, legőszintébbeknek, legsikerültebbeknek azokat a verseket érzem, amelyekben a látható és kimondható dolgokon túli valóságot nyomozza a költő, amelyekben az oktalan – és éppen ezért oly fájdalmas – büntudat és önvád szólal meg, amelyekben a szenvedés legmélyéről, de profundis – s éppen ezért oly optimistán – kiált az ember – leginkább Beney Zsuzsa verseiben.

Sajnáljuk-e a költő szerepének megváltozását, a hagyományos elvárásoktól való eltávolodását? Úgy látszik, hogy amit veszítettünk a réven, megnyerjük a vámon. A költő, aki önmaga sorsa fölmutatásával perel a végzet ellen, másokat segít élni. A vers, amely megváltás-keresés, választ ad arra, hogy elhagyottan is van feloldozás. A mélyen megélt fájdalom és érzékenység kihívás mindenfajta értelmetlenség ellen. A képzelet tájainak, a gyerekkor ösztöneinek és álmainak megidézése az embert elvesztett, de újra fölfedezhető tartalmaira döbbsenti.

KÉPEK ÉS KÉPTELENSÉGEK

A költő képessége: a megnevezés tudománya. Adámként rácsodálkozik a világra és nevet ad a dolgoknak, kimondja a kimondhatatlant, eloszlatja a homályt, legyőzi a rosszat. A költő „új nyelvet” teremt; a költészet egyik lényeges vonása a szavak újfajta összefűzésében, a szavak közti újszerű, más minőségű viszony megteremtésében, a nyelv egyéni használatában rejlik.

Jakobsonnal együtt vallhatjuk, hogy a költői közlés legfontosabb eleme, a művészi nyelv alapformája a kép. Amikor most költői kifejezőeszközkörről, a költők által használt-teremtett nyelvről beszélünk, mi is elsősorban erre gondolunk, a költői képre, a költészet létezéséhez elválaszthatatlanul hozzátartozó minőségre, – de igen tág és átfogó értelemben. Az alkotás folyamatában, az új nyelv megteremtésében a költői kép mellett persze más eszközök is szerepet játszanak.

Az elmúlt években sokat nőtt nálunk az általános verskultúra. Induló költőről azt mondani, hogy ismeri a mesterség szabályait, hogy „tud” verset írni, nem számít dicséretnek. Az ösztönös költő-zseni kiveszőben van, a „lekent” vers nem áll meg a lábán. Elsőkönyveseink forma-érzékenysége, nyelvi-ritmikai biztonsága igen magas. A legkülönbébb megoldások a kezükhöz simulnak. Amit létrehoznak, nem pusztá formai kísérletezés, idegen példák átvétele. Helye van a kötetekben a hagyományos formának, a szonettnek, a formai robbantásoknak, a prózaversnek. Természetes a játékosság, és helyénvalónak érezzük a komolykodó hangot. Az egyik versben gondolathívó szerepet kap a rím, a másikban a költő jóformán minden zenei elemet száműz. Ezek a költők úgy érzik, annyira érettek, hogy már megengedhetik maguknak a modorosságokat, a visszatérő motívumokat, a girlandos díszítgetést is. Kedvenc szavaik, kifejezéseik vannak; ismerik az előregyártott elemekből való építkezést. Az egyiknél (Szepesi) az út, az utazás, a vonat, a folyó; a másiknál (Kiss) a maszk, a mag, a tintakék; a harmadiknál (Novotny) a szem, a fény lép elő efféle vers-hívó, stílus-jelölő motívummá.

Persze ha a kifejezés színvonala több-kevesebb azonosságot is mutat, a kifejezés minősége, a képek eredete, az eszközök együttesével elért vershatás különbözik. Van vers, melyen a dikció, a prózaiság, a fésületlenség uralkodik, s ezt nem menti, hogy a költő tudatosan, rosszul értelmezett modernségből kever a sorok közé költőtietlen, epikus elemeket. A jó költő maga is látja ennek veszélyét. Kiss Anna éppen

ezeket a „leíró” verseket (*Itália, Márton*) hagyta el a *Költők egymás közt* óta új kötetében. – A másik véglet is könnyen bemérhető: az önállósult kép, a látomás-mozaikokra széteső vers. Tudom, hogy két szó újszerű kapcsolata önmagában is költészetet teremt. Weöres Sándornak egysoros, sőt egyszavas versei is vannak. (Szárny-sötét; Tojáséj; Remetebál; Sugárpehely; Szörnyevő sötétség stb.) De a Weöres Sándor-i életmű nem az egyszavas versekből épül fel. Két szó is kigyújthatja a képzeletet, de nem tudom, hogy a pusztá hívoszavakból, „beszédrácsozatból” összeáll-e egy szuverén költői világ, hogy töredékekből, filmkockákból, tünődésekből, legendáskákból, pillanatfölvételekből, fotómontázsokból, mondókákból – egy kötet néhány árulkodó verscímét idéztem – születik-e jelentős költészet? Nem egy esetben bizony „az üzenet a parton rekedt”.

Tudom, hogy leegyszerűsítő a képlet, a könnyebb tájékozódás kedvéért mégis megkockáztatnám a gondolatot: elsőkönyves költőinknél versihető – és a költői eszközöket is meghatározó – erőként vagy az élmény, vagy az emlékezet uralkodik. Egyeseknél a vers a pillanatnyi benyomás, a téma minél tökéletesebb megragadására törekszik. Más versekben egy lelki folyamat, egy belső nyomozás állomásairól tudósít a költő. Az egyiknél a jelen, az élmény, a másíknál a múlt, az emlékezet a költészet forrása. Az egyik költő földszintesen, a másik emeletesen építkezik. Az élmény-líra – ahogy nevezni szokták – zárt, körülhatárolható képet metsz ki a világból. Az emlékezetlira az asszociációk szabad áramlását, az emlékek közti kapcsolatokat szabadítja föl. Kétségtelen: merészebbnek, újszerűbbnek, az olvasó-hallgató aktívabb közreműködését kívánónak, s éppen ezért korszerűbbnek az utóbbi hat. S mivel vonzása is ennek a kifejezőmódnak nagyobb elsőkönyves költőinkre, a veszélyekre is talán itt kell hangsúlyosabban figyelmeztetni.

A költői kifejezés problémáinál említem: szembetűnő, mennyire megnőtt egyetlen műformának a szerepe ezekben a kötetekben. Ez a forma a dal. Persze dal is különféle van. Találni e kötetekben népdal-variációt, Heine-reminiszcenciákba öltöztetett, poentírozott költeményt s szürrealista vers-futamokat. Általában a versbeli zenei elemek szerepének megnövekedésére utal a jelenség, de másra is figyelmeztet. Lehetnek a dalok különfélék, közös bennük a pillanat-szerűség. A vers itt nem egy érlelődési-kristályosodási folyamat eredménye, hanem a lírai megszólalások, a rebbenő pillanatok rögzítése. A gondolat költészet-fakasztó szépsége alig van jelen a versekben; a ritmus gyakran fontosabb, mint a belső tartalom. A nagyívű, összefogott kompozíciók hiányoznak a kötetekből. A vers pusztá állapotrajz, nincs hossz-metszete, íve a költeménynek. A versnek csak hullámgűrűi vannak. A költő folytonosan újakezdi a verset, vagy részletekből, töredékekből építkezik. Vannak itt is hosszú versek, de kevés az igazán nagy vers. Csillaggal, számokkal elválasztott-összefűzött darabokból állnak össze a hosszabb költemények, s nem nagyívű kompozíciókra, merész építményekre, hanem bárhol abba-hagyható monológokra emlékeztetnek.

VONZÁSOK ÉS TASZÍTÁSOK

Amikor hat költő startvonalhoz áll, az indítópisztoly durranásának pillanatában nem illik különbözőségekről beszélni. Ami eltérést, értékbeli különbséget érzékelek közöttük, az jobbra egyéni ízlésemből következik, ez pedig magánügy. Mondani-valómnak ebben az utolsó körében is szeretném megőrizni az együttes tárgyalást, sőt éppen azokra a gondokra irányítanám a figyelmet, amelyeket a hat költő csaknem azonos időben történő pályakezdése – általában a mai elsőkönyves költők jelentkezése – fölvet.

Nem hiszek a nemzedéki tudat mindenható erejében. A tehetséget semmisen pótolhatja. Magánosan, a világ végén, egy lakatlan szigeten is lehet – aki tud – páratlan és teljes költői életművet létrehozni. De azt is tudom, hogy a társak figyelő-ravasz tekintete, a baráti szemvillanások és összenézések, a biztatások és taszítások mennyire könnyíthetik vagy nehezíthetik, segíthetik vagy gátolhatják a tehetség kibontakozását. Ezért nem is az ilyen vagy olyan mértékben meglevő vagy hiányzó – de sohasem erőltethető – nemzedéki tudatról, a pályakezdőkben meglevő vagy

hiányzó összetartozás-érzésről szeretnék beszélni, hanem az irodalom, az egész irodalom felelősségéről.

Bárhonnét is nézzük, tudomásul kell venni, hogy az elmúlt években egy sor új költő mutatkozott be nálunk. Kész anyaggal, vizsgálható, mérlegelhető versekkel jelentkeztek. Ugyanakkor azt is látni kell, hogy nem fiatal emberek, többségük inkább a harminc és a negyven, mint a húsz és a harminc között van. Kései indulás: korai öregség. Megkésettységükért, magányosságukért, hosszúra nyúlt kamaszkorukért azonban nem ők a bűnösök. A versek jó része, amelyet most asztalra tesznek, öt-tíz évvel ezelőtt is megjelenhetett volna. Honnét hát mégis a magány és a lemaradás zavara?

Alighanem Veres Péter volt az utolsó magyar író, aki ha olvasott valahol – akár egy vidéki folyóiratban – egy neki tetsző – vagy nem tetsző – írást, akkor tollat vett elő, és legendás levelezőlapjainak egyikén dicsérő vagy fejcsóváló sorokat írt az ismeretlen szerzőnek vagy a szerkesztőségnek. Ezeknek a lapoknak az elmáradásában, hiányában valami jelképeset látok. A mi „felnőtt” irodalmunk – valljuk be őszintén – nem túlságosan kíváncsi az utánuk jövőkre. Pedig egy-egy nemzedék belépését az irodalomba igazán csak az előttük járók könnyíthetnék meg. Nem hallottam szomorúbb névsort, mint amikor az Írószövetség legutolsó közgyűlésén felolvasták azoknak az íróknak a nevét, akik a két közgyűlés közti időben haltak meg. Fogy és pusztul a legidősebb magyar írónemzedék. Ennek az irodalomnak utánpótlásra van szüksége. Nagy öregjeinktől nem várhatjuk, hogy ők karolják föl a legfiatalabbakat. De a fiatalok joggal várhatják, hogy a közvetlen előttük járók kezet nyújtsanak nekik.

Elsőkönyves költők mutatkoznak be itt, túl a harmincadik életévükön, s megtudjuk, hogy már évtizede írnak. Nevük mégis jóformán ismeretlen az irodalom fórumain. Nem tudtak rangot szerezni még maguknak. Miért? Mert tíz év alatt a rendszeres folyóirat-publikációig sem jutottak el. A folyóiratok tele vannak versekkel, rengeteg az új és ismeretlen név, csak épp azt nem tudja az ember, hogy kit közölnek. Amikor most próbáltam visszakeresni a hat elsőkönyves jelentkezését az elmúlt évek folyóirat-irodalmában, megdöbbenve láttam, hogy hármójuk-négyük nevével a lapokban jóformán alig találkozhatott az olvasó. Hát mit és kiket közölnek a folyóiratok, ha nem éppen azokat segítik, akik leginkább és leg hamarabb érnek meg a kötetbeli megjelenésre? Nem kételkedem a folyóiratok fölfedező, a fiatalokat támogató-segítő szándékában. De mintha nem mindig oda összpontosítanák erőiket, ahol valóban segítségre és támogatásra, azaz publikációra van szükség.

Ebből a tényből további furcsa helyzet, valóságos circulus vitiosus származik. A költő, aki nem kap bebocsátást a folyóiratokhoz, a fölgyűlt anyag birtokában előbb-utóbb a könyvkiadók ajtaján kopog. Ott pedig mit hall? Előbb próbálkozzék a lapoknál, a folyóiratoknál; ismeretlen nevekkal nem kockáztathatunk, ugye megérti, előbb forogjon a neve, aztán majd meglátjuk...

Éppen ezért nem méltányolható eléggé a kiadók gesztusa, ha az említett nehézségek ellenére mégis vállalkoznak önálló vagy gyűjteményes kötetekben az induló, pályakezdő költők publikálására. S ezúttal éppen az antológiákra, nevezetesen a Szép-irodalmi Kiadó vállalkozására, a *Költők egymás közt* és *A magunk kenyerén* című antológiákra gondolok. Közismert a fanyalgás, amellyel a kritika ezeket a gyűjteményeket általában fogadta. Konceptió nélküli, középszerű összeállítások, „esetleges-ségek irányítják létrejöttüket”, rekruta-írók seregszemléje... Nem érzem indokoltnak a tartózkodást. Ha nem nézek mást, mint azt, hogy a *Költők egymás közt*-ben bemutatott tizenöt költő közül több, mint tíznek megjelent, vagy megjelenés előtt áll első önálló könyve, azt hiszem, akkor már érdemes volt a vállalkozást létrehozni. S remélem, ha két év múlva *A magunk kenyerén*-re visszanezünk, azt is új költők kiröptető fészkeinek, és nem rekruta-írók tömegsírjának látjuk majd. Nem a csapattostul jelentkező költőktől s az antológiáktól félténém én a könyvkiadást és az irodalmat, hanem a szelepek mesterséges szabályozásától. Attól, ha az érdemre való tekintet nélkül valaki azt gondolná: na, adjunk egy kis húst a türelmetlenkedőknek;

és attól, ha a valóságos értékek ellenére valaki azt mondaná: na, elég volt a dédelgetésből, hátrább az agarakkal, ne siessünk fölfedezni a fiatalokat.

S itt kell szólni még egy szót a kritikáról. A kritikáról, amely fenntartásokat hangoztat az antológiákkal kapcsolatban, de amely alig hallatja szavát, ha megjelennek az elsőkönyves szerzők művei. Próbát tettem: megkerestem és elolvastam azokat a recenziókat, amelyek a *Költők egymás közt* költőiről az önálló kötetek publikálása alkalmával a folyóiratokban megjelentek. Hát ha valaki e kritikák alapján szeretne véleményt és ítéletet formálni a szerzőkről, alighanem nagy bajban lenne. Elmosódó vonalak, bizonytalan, langyos ítéletek, szépen hangzó általánosságok. Alig bukkannak föl a karakterisztikus jegyek, a megkülönböztető, elhatároló vonások, a minőséget vizsgáló értékelések. Hiányzik az egymáshoz és a XX. századi magyar líra egészéhez való mérés. A kritikák után – és helyett – a köteteket kell kézbe venni annak, aki valamelyest is tájékozódni akar abban a mezőnyben, amit új magyar költészetnek, az elsőkönyvesek lírájának nevezünk.

Az egyidőben jelentkezők nemzedéki tudatát hiányolnám? Nem. Sokkal kevessebbel is beérvén. Azzal például, hogy a közös antológiában szereplők egyszerűen ismerjék egymást. Hogy a többé-kevésbé azonos időben kötetet jelentkezők tudjanak egymásról. Hogy a folyóiratok átgondoltabban és tervszerűbben segítsék a valóban arra érdemes pályakezdőket. Hogy az egy vagy két nemzedékkel a fiatalok előtt járók érdeklődjenek és figyeljenek az utánuk jövőkre. Hogy a kritika ne egybemosza, hanem differenciálja az elsőkönyves szerzőket.

Hiányokra és tennivalókra szerettem volna tehát csak figyelmeztetni.

S mivel ezekből jócskán kijutott a mai elsőkönyves költőknek, azért illő végezetül megkülönböztetett örömmel köszönteni a Magyar Írók Szövetsége Költői Szakosztálya nemes és kellően nem dicsérhető kezdeményezését, mellyel érdemes fórumot teremtett az új költők bemutatkozására és egymás megismerésére, valamint az itt vázolt problémák elmondására és megvitatására.

AZ ISMERETLEN IMRE FARKAS

*„Hogyha mélyebben belenéznék,
akkor a dolgok visszanéznék.”*

I. F.

Elég furi ember jár hozzánk. Ült már az ágyam szélén Lipótmezőről szabadult költőnő s éles kis késsel almát hámozott. S a tényleges lipótos költő a kimenőnapjain látogatott rendszeresen; sohse láttam Myskin-ebb, kristály-tekintetűbb embert. Hát ezek közé sorolódott be Imre Farkas. Igaz, őt megelőzte a kötete. Ez a kötet megfogott, sőt fogva tart. S erről közvetve Imre Farkas is tudomást szerzett. Egy csillagászfizikus barátja hozta fel. Nem az arcát tudom felidézni, hanem a mozgását. Otthonosan mozgott az idegen lakásban, s akivel beszélt, annak a széke mellé guggolt, ahogy távolkeleten dolgoznak a földeken, s feltekintett a beszélő-partnerra valami kutyaszerű tiszta bizalommal. Értelmes volt, művelt, olvasott. Fáradhatatlan beszélő, aki a témát ronggyá lyuggatja. De magáról nem beszélt.

Költő volt-e Imre Farkas? Nem tudom. Százhuszonkét versből kettő ha hibátlan. De azok az egysorok, kétsorok, három-, négy-, ötsorok szikráznak, sokkolnak, elképesztenek és megrendítenek. És ettől van, hogy a százhuszonkét vers közül nincs egy egészen rossz vers sem. Mert mindegyikben több-kevesebb van ezekből a sorokból, amik előre-hátra sugárzanak s a túlsúlyban lévő masszát átvilágítják. Voltaképpen slágerek ezek a versek, sanzon-tartalom, pofon-egyszerű érzelmesség a legvulgárisabb formában, hangsúlyos darálhatóság, páros rímek, fél rímek. Csak éppen olykor megnyílik bennük a gyeheenna, egy-egy táviratot kézbesítenek a téboly küszöbéről.

A delirium lassú sompolgását, a mélységbe ereszkedést, a tudat szétfoszlását, az örvényből kiemelkedést klinikai pontossággal diagnosztizálja Imre Farkas. S ezzel a kívülállót részesévé teszi az egészséges számára megélhetetlen élménynek, a személyiség elvesztésének. Hiszen eddig is ismertünk elmebeteg verseket, a maguk nemében csodálatos törött tükröket, de hogy a költő logikusan hírt adjon a tébolyba merülés folyamatáról, ez novum, felfedezés.

Mert Imre Farkas nem ám akármilyen töredezett s csak a klinikusnak érthető „kórlepet” töltött ki. Itt nemcsak a páciens, hanem a költő is megszólalt és pedig káthartikus erővel. Imre Farkas nem született költő, sorsa tette költővé, viszont költő-volta igyekezett ezt a sorsot a szó erejével legyőzni. Egy ideig győztesnek is látszott. A lélek legmélyéről felhozott erőkké hozta létre a kötet legjobb verseit. S ez a szellemi vitalitás még praktikus életrevalóságot is mozgósított: ki tudja, milyen erőfeszítésekkel saját költségén nyomatta ki kötetét. De ezzel el is lobbant a láng.

A világirodalom és a magyar irodalom nagyköltészetében nem ritka a drog-os költő. De éppen nagyköltő voltuk kultúrája, fegyelme, artisztikuma, formakincse és komplikáltsága fedte el a mélybe merülés stációit. Beszélték ők eleget mámorról nagybetűvel és büntudattal, de az elmerülés majd tudatra bukkanás nem volt számukra verstéma, nem is volt meg hozzá a nomenklatúra. A természettudományosan iskolázott kis tanárnak volt fenntartva, hogy kimondja, néven nevezze a Szörnyűségest, amit a nagyok nem akartak megnevezni. Adynál itt-ott átsejlik a versdrapéria mögött a rém, de jellemző, hogy a legkevésbé adys sorokban:

*Doktorunknak be nem vallott betegség,
Szép szemeinket véresítő vízió.*

*Rejtett kitalálásuk a zseniknek,
Kórházi ágygal fizetendő gondolat.*

Juhász Gyulánál még ennyi se. Ő Gulácsy Naconxipan-jába vetítette saját tapasztalatait. Juhász Gyula nyelvét kötötte a vidéki szemérem, Adyt kötötte az ótestamentumi Isten.

Összehasonlíthatatlan a nagy költők életműve s egy töredék-életműves vallomás. Egyben közösek ök, mind megálltak inogva a határon, hol oda, hol vissza billenve, s mindegyik beszélt is erről az útonlévő tudatról, de magyarul senki egzaktabban és megrendítőbben nem adott hírt a senki földjéről, a delirium birodalmáról, mint Imre Farkas.

•

A bába elfelejtette elvágni a köldökszínort. Így az anya-gyerek viszony örökké a születés pillanatának helyzetében maradt. Legfeljebb átalakult méhenkívüli terhességgé, ami tudvalevően minden esetben halált hozó a gyermek számára. Anyu a harmincéves férfi számára is még „szuperlatívusz, múzsa és minden”. Hűtlen szerelmét is anyu pofonjaival ijesztgeti, s mint tromfot vágja ki:

*múlthatatlan hálával tartozol,
nem mondtalak meg anyunak sose.*

A nagy védő anyaszobor tövében vasárnapi ruhás vendégkisfiú a világban Imre Farkas. Ez a világ persze szögletes, éles, bántó, ellenséges. S mit tehet egy ilyen kisfiú e szöggel bélelt világban? Fél, gyanakszik, bizalmatlan. És ez a gyanakvás „egyrebb” sarjadt:

*Szivemmel is, koponyámmal is
kétkedő és gyanakvó voltam.
Magamat is megkritizáltam,
ha akármiről rosszul szóltam.*

*Igen és nem közt oszcillálva
bennem állandóbb nem maradt más.
Elvesztettem kalapom, táskám,
de nem veszett el a gyanakvás.*

(Gyanakvás)

A védett „infans”-nak a költészet behelyettesítés, természet, élet, történelem, helytállás helyett.

*Ha magam tartom el magamat
gyermekként, mint apám, anyám,
s a parazitaság látszata
ködként nem borult volna rám,
ha kis inasként felpofoznak,
és könny szózza meg kenyerem,
butább volnék, de elmondhatnám
az életről, hogy ismerem.*

(A tiszta líra kritikája)

Izoláltsága még a tájra is kiterjed:

*Nem tudom magamat a tájba
beleérezni. Idegenül
lebeg lelkem és a táj lelke.
Kapcsolódniuk nem sikerült.*

*Az örökkévalóság karton-
papírjából kivágott tájon,
az összelüggést önmagam
s a természet közt nem találok.*

(Erdőben)

Határozottan rossz a közérzete ennek a túlonúl fiatalembernek s még rosszabbá teszi a szerelem, ahol csak sex-et keres és kap (vagy nem kap), mert hisz minden vonzalmának mércéje az anyaszobor. Jobban, sőt ellentétesen mondván anyaszobrot keres ő a szerelemben is és a pusztán sex úgy megcsalódtatja, hogy a felejtéshez

*italt, pénzt, időt, tudományt és
lírát kellett igénybe venni.*

Szerelmeit kívánja, de engedékenyséjükért meg is veti őket. Már itt fellép a furcsa kettősség: az egyik fél helyteleníti és kritizálja a másikat egy emberen belül.

*Vízcseppek gyöngyöztek a bőrén.
Törülközőbe fogta testét.
Így jött elő az eladó lány,
mikor telefonon keresték.*

*Döntésre birt ez a már szinte
cum laude szemérmertenség.
Elindultam az ajtó felé
dülöngve, mintha részeg lennék.
(Félszűz)*

S az erotikum-morál konfliktust szentencia zárja, mint oly sokszor Imre Farkas legkülönfélébb konfliktusainál győz a művészen a laposan moralizáló partner.

*Mégis, mint kit felsőbb erő véd meg,
nem-et mondok a félszűzességnek.*

Ezek a kényszer-síneken fut a Csalódás című vers is:

*Háromméretű pillanat volt.
Múlt, jelen, jövő kergetőztek.
Megfogyatkozott a valóság.
Csak az in flagranti maradt.
Könyvtárra valót gondolkoztam
egy tizedmásodperc alatt.*

S íme a szerkesztői üzenetbe való intelem:

*Felejtsd hát őt, ki csak gyanakvást,
neurózist, káoszt, poklot hoz.
Disszidálj e meddő nullpontról
tisztább, eszményibb viszonyokhoz!
(Csalódás)*

Van ebben a költészetben valami kétlaki, mintha két ember írná. Imre Farkas önmagának társszerzője. A két szerző olykor megkontreminálja egymást s mit az egyik elánnal kezdett el, biztos, tudatos kontúrokkal, ahhoz a másik primitív erkölcsi szentenciát ragaszt. Ez a bicegés sokszor strófaként váltakozik. Oroszlánbőr, mit két ember mozgat, de nem egy ütemben. A lélek csigaházának titkos tekervényeiben otthonos *egyik* össze van fércelve a közhelyesen moralizáló *másikkal*, aki kapaszkodna mamába, értelemben, női eszménybe, pozitív múzsába stb. Ám ha a költői fél elfelejtkezik a sekély partnerről, sejtelmesen precíz versben számol be ihletről, költői sugallatról:

*Érdekes rimet találtam egy szóra.
Őrültem neki. Aztán elfeledtem.
Nem is jött vissza. Rémlő dallamáért
még éjjel is hiába verekedtem.*

*Atgondoltam: amikor felvillant,
télíg ősz volt. Patakparton jártam.
Ragadozó szitakötők szálltak
a víz fölött, mikor rátaláltam.*

*Visszamentem az ismerős tájra.
A tüzesben mintegy lesbe álltam,
és az ott egyszer ott elkapott rimet
másodszor is hamar megtaláltam.*

*Egy probléma megoldódott, mégis
elmémre most új kételyek szállnak:
Talán nem is én írom a verset.
Talán szél, víz, tű, fa szuggerálnak.*

(Szuggerálás)

Vagy a gyengéden megszólaltatott humanizált természet:

*A gyepek görcsösen rángatózott,
és a nyárfán költő madárkán
szeretett volna túlröpülni.
Úgy félt a tű, mert jött a bárány.*

(Fél a tű)

Sajnos az Imre Farkasban élő költő vesztébe rohan s erről a jószándékú, életmentő partner sem tudja lebeszélni, hagyja hát, szólaljon meg úgy ahogy tud, s Imre Farkas népdal-édességű verse, mint fehér kendőcske libeg a túlsó partról:

*Földbe gyökerezik lábam.
Valaki kiált utánam.
Köztem, Közte messzi árok.
Hangja épp hogy átszivárog.*

*Ne érje soha veszteség!
Ne csalja meg se föld, se ég!
Legyen boldog, legyen áldott,
hiszen utánam kiáltott.*

(Irreverzibilitás)

S ezzel a modern népdallal megérkeztünk a pop-hoz, korunk aszfalton termett folklorjához. 1962-ben jelent meg Imre Farkas könyvének első verziója, a versek jó pár évvel korábbiak. Ezzel az évszámmal kezdett ütni a beat órája. Így bizvást elmondhatjuk, hogy Imre Farkas az első magyar pop költő. Minden benne van, ami a pop-ot teszi: vulgáris érzelmek, vulgáris nyelven, helyi ifjúsági bemondások, amik akár a HÉV-en is elhangozhatnának, (Itt lakott a textiles Terus. Láttam ennél már rosszabb házat, de az idegenforgalom erről se készít kópiákat). Fizika-tételek transponálása lelki történetekre (a szenvedés megmaradásának elve), iskoláskönyvekben tanult tételek applikálása:

*A föld magához rántott egy követ.
Az idomítás parancsa volt ez,
melyet azóta minden kő követ.*

(Engedelmesség)

*Hogy köreidet megzavartam,
bocsáss meg apró Archimedes.*

(Pókháló)

S persze a sláger:

*Ha tízezer éjszakám van hátra,
mindegyikből kiejtettelek.*

A porno határán járó női testek, amik azonban mégis rokonai a világháborús cseléd képeslapok bűv mosolyú nőinek. S a pop előszeretete az anyagcsere termékek, a viszolyogtató hasonlatok iránt:

*Kukac csúszik a humuszban.
Fonaltestét úgy nyújtja ki,
mint expresszionista kép
gyümölcszedő alakjai.*

— — — — —
*Nem tudom, hogy mi rángatja,
győtrelem, vagy mennyek kéje,
hogy amit a talajba ír
műremek vagy ürülék-e?*

(Kukac)

De ez a serdülő gondolatvilág csak az alja növényzet, amiből intellektuális igényű poézis sarjad, mint a Szerelem vers romantikus mértana:

*Szerettem a mértannak báját,
Szent Püthagorász bölcsességét,
körök, sokszögek mágiáját
és a matézis szökeségét.*

Vagy a Heraklejtosz vers sok ágú asszociációi:

— — — — —
*háckettő plusz emlékképek.
Antik patakok habja loccsan,
mint hogyha lányok türdenének.*

És az időtelen istennő szerelméről szólva:

*Hány ezer év kell: virágozzék
ajkán egy-egy évelő mosoly?*
(Időtlenység)

S a szintén spekulatív vers a szerelem hálójáról:

*Hol van helyed e hálóban és
milyen érzés hálóban lenni?
Hány szál indul hozzád és tőled,
és hány szál indul belőled ki?*

*Földrészeken, Óceánokon
fajokon át bogozhatatlan
trópusi kertként függnek össze
férfiak, nők e hálózatban.*

(Háló)

S mielőtt elindulnánk Imre Farkassal az ő saját, külön Kálvária dombjára, hadd idézzek még egy versből, ami szintén súrolja a pop-ot, ahol naivitás, érzelmesség, politikai bökes, rezignáció, egy darázsléptékű Szózat, ilyen groteszk sorokban kulminál:

*Fészkednek rendületlenül
légy hive, ó darázs!*

(Darázfészkekégetés)

•

Eddig tartott az út fel a dombra, ahol már ácsolták neki az elektrosokkot, kényszerzubbonyt, hipnózist. A dombra három fiatalkori testőre kísért fel: a kétely (ami „indigóján” lassanként „átkopirozta” a világot), a gyanakvás, ami üldözési mániába torkollott (Homlokom szinte fűrészelték. Fejem mozdonyként zakatolt. Az üldözési mániának vérebe körülszimatolt,) s a félelem, most már nem a külső, hanem a belső világtól. „Csak én tudom, hogyan félttem”, „mikor a környezet rémes ábrákkal lett tele”.

A fúriáktól üldözöttek

*Elhárító kézmozdítása
főlemelt kéz önmaga ellen.
Saját hangjától visszaretten,
önnön lépte szalad utána.*

(Agyalágyult)

És újra:

- - - - - *Félek.*

Olyan könnyen szétpukkan a lélek.

(A tudat margóján)

Majd megindul a folyamat, amitől fél, a tudat szétmorzsolódása:

*Előbb a régmúlt hagyta el,
aztán a félmúlt és jelen.*

S belesüllyed a plaszticitás nélküli egysíkúba, ahol spongyával vannak letörölve igeidők és megokoltóság:

*valaki lesből kést dobott felém,
vagy én törtem védtelennel szembe.
Valami történt, de már nem tudom,
hogy mi történt. Nem jut az eszembe.*

(Meghasadt emlékezettel)

Nemcsak absztrakciók, mint időbeliség és kauzalitás, a tudatból konkrét tudásanyag is kipotyog:

*A szerencsétlenség, mely rám szakadt,
elrabolt memoritert, szavakat
és nyelvtant, mert ha tudatregés támad,
kiesnek az idegenbetűs tájak.*

(Anyanyelv)

A teljes sötétség időszaka roham közben van:

*Verő-, vissz- és hajszálerekben
semmi sem volt, csak éj volt bennem.*

(Két roham közt)

S a megtiport egy világosabb pillanatban fölreccsen:

— — — — — *ha* — — — — —
valami rosszat

– – – *teszek, nem én teszem.*
Ne bánjatok állatként velem.

*A kényszerzubbonyt szakértelem
csomózza fel rám! Elevenen
ne boncoljátok lelkem, testem,
ha összecsap az ár felettem!*

*Ha visszahullok tébolyomba,
ne üssetek bamba arcomba!
Kegyelmeteket már most kérem,
két roham közt még idejében.*

(Két roham közt)

Pár soros tragikomédiát kerekít az orvosi vizsgálatból, mikor az orvos lekopogtatja az üreges lelket, milyen visszhangot is ad:

*Mindig azt hittem, van tudásom.
Most egy orvosnő: „Drága szívem,
mondja mennyi háromszor három?”*

*Hová indultam? Hová értem?
Nem felelős senki. De én sem.*

(Krízis)

S dramatizálja a hipnózist, miközben az orvos felidézi betege lelkében Ilonát, konfliktusainak rész-okát:

*Mint tagétes patula, olyan
szinű ruhában, elfeledett
tartalmakat reprodukálva
elég nyugodtan közeledett.*

*Tudtam, hogy ő. Tudtam, hogy nem ő.
Mégsem éreztem ellentmondást.
Úgy keveredett lét és nemlét,
mint bor és víz. Nem mondhatok mást.*

(Hipnózis)

A magyar irodalom elég gazdag búcsúzásokban és megérkezésekben. Költőink megérkeztek már minden napszakban nyaralóhelyre, külföldre, szülői házba, az elfeledett kedves házába s mindezt meg is énekelték. Az örültek házába való megérkezés költői rögzítése eddig váratott magára. Imre Farkasnak lett fenntartva. És micsoda versben!

*Még napfény van. Hol az alkony?
Kezemben naptár meg óra.
Mért nincs sötét, ha este van?
Már a nap se jelzőbója?*

Még nem tudom azt se, kik ők.
Mért figyelik az arcomat
szuggesztíven? Szinte kizök-
kent az idő. Ó, kárhozat.

*Nem alkonyul vagy nem virrad?
Letért pályájáról a nap?
Hol vagyunk?*

*A tébolydában!
A többiek már alszanak.*

(Megérkezés)

Ezt a megérkezést még búcsúzás is követte. Jószándékú de rossz sejtésű búcsú. A perszonifikált szirén, a tudattalanba csábító, a kijáratnál magabiztosan engedi útjára:

*Gondolj majd rám, ha biztos romlás
elmédben újra kavernát ás.
Ha most utálsz is, bonthatatlan
múltunkból lesz még megbocsátás.*

— — — — —
Félretoltam. Anyám jött értem.

(Szakítás Delir kisasszonnyal)

Az aréna áthághatatlan betonfalai közt egy egérszerű pucér emberke áll, a téboly reflektorfényében egymaga. Senkire sem támaszkodhat, nincs istene, az értelem előtt térdepel. De az értelem kegyetlen isten, csak az erőseket szereti, a gyengéket csak a szeretet képes itt tartani. S mikor a megtartó anyai szeretet megszűnik, ez Imre Farkas megszűnését is jelenti.

Mit jelent hát a magyar irodalom számára ez az egérkeszerű kis ember? Ez a folyton első személyben beszélő exhibicionista naivitás a tudatos művész kontrollja nélkül nem hozhatott létre egyenletes életművet. De éppen művészi gyengéi – a fegyelmezett személytelenség hiánya – teszik nyers hús hitelességűvé. Kötetének címe „Lírai kutatások”, de hát ő nem annyira a költészet területén, mint inkább a saját eleven idegrendszerén kísérletezett.

Nem kiművelt hang ez, mutál és rekedt, de satuba fogja szívünket az az elemi erő, melyet jelenkori költészetünk kicsiszolt, agytrösztös jellege sokszor oly fájdalmasan nélkülöz.

A temetés olyan kárpótlásos jellegű. Mikor az éhenhaltat tejszínhabbal tömik. Végső kifejlés, kimagyarázkodás, elégtétel. Arany ősz, arany homok. A gödröt költők állták körül és tudósok. És Jancsó Miklós haját fújta a szél. Egy temetésen megtudja az ember az életet. Mint láthatatlan szobor érződött a túlsó partról az anya jelenléte. Ezek hát a barátok, ismerősök. S az egyetlen testvér. Az ország támasza s talpköve, a kétkezi munkás. Állt zavarban, értetlenül szegény, az ősz napernyője alatt már ő is gyanakodva. Hisz ő csak jót akart, kizárta a rendből a rendtelenséget, a rendezettségéből a káoszt, a kemény munka házából a parazitát. Aki még a mama szívét is bitorolta. Micsoda igazságtalanság! A hangtalan gyászoló gyülekezet szeme négy betűt ordít: Kain. De hisz akkor itt Ábelt temetik?! Feleségére néz. Az asszony arca konok dac. De azért süt, mint a vasaló. A szemek kórusa elhallgat. A pap mindenkinek igazat ad. Megindul a gödörbe a megyeri homok.

A gyászolók szétszélednek. A sir felé meneteltek, ha lassan is, a gyászllovak üteméhez igazodva. De visszafelé már hiányzik a halottaskocsi metronomja, ki lassan, ki gyorsan megy, ki tűnődve álldogál, böngészve olyan sírkövet, mit sose lát már vizont. S ekkor váratlan erővel, mint valami Imre Farkas-sor megszólal a pop. A szomszéd soron cigánytemetés. S ami előbb csupa visszafogottság volt és belül játszódtott le, az itt látványosság, temetői gyöngyös bokréta. Jó harmincas cigány-asszony üvölt, vonaglik, ketten alig bírják lefogni. Siratja férjét? fiát? szeretőjét? a gyász ősi koreográfiájával. Talán Imre Farkast siratja.

Makárhegyi versek

1.

*Krisztus fájdalma
teszül a tájra*

*Törött venyigék őrzik
a szüreti kedvet
s bánattól öregednek a tőkék*

*Fentről az úton
egy pergamen arcú asszony jön
ócska taligával*

*Narancsok lilák
villódzása:
csobbanás utáni remegés
lenni a város*

2.

*Ma délután
a szőlőhegyen járt
a kedves*

*Sugaras türtökkel
madarak énekes kedvével
tért meg*

*Fején kendővel
napbarnított arccal áll előttem
és ujjai hegyét
lágykék erekkel átszőtt
szemhéját csókolom*

*Eretnek bánattal
markolok a hajába
mert már az asszonyt szeretem
aki bolondos
tehér harapással szeret*

ÍRÓK, ÉRZELMEK, STÍLUSOK

Az irodalomtudomány egyre inkább közeledik az élethez. Történetek erre már kísérletek régebben is: pletykákat meséltek nekünk írókról, vagy „könnyed” pszichológiai „igazságokkal” traktáltak, azt a látszatot keltvén: bepillantottunk egy nagy író „fátylai” mögé. Amit azonban így megfoghattunk, javarészt ócska közhely maradt. Az ilyen írásokban divatos volt a bennfentesnek látszó frivol vagy szellemes hang – és ez még akkor is értéknek tűnt, ha a szellemesség poénja eltakarta vagy túlzottan egyoldalúvá tette az igazságot. Más szemszögből az minősült tudományosnak, ami pontos volt és nehéz; pontos volt az író és adatait-körülményeit tekintve és nehéz volt, mert javarészt csak a korról mondott pontos és súlyos dolgokat.

A mai irodalomtudomány az életet igyekszik értelmezni. Ezért vallja BARÓTI DEZSŐ: ÍRÓK, ÉRZELMEK, STÍLUSOK című kötetében: „Meg vagyok győződve arról, hogy az irodalom történetéről szóló igényes írások nemcsak a szaktudomány, hanem egy kissé a szépirodalom körébe tartoznak”. Tanulmányai nem úgy tartoznak egy kissé a szépirodalom körébe, hogy választott íróiról-problémáiról „regényesen” cseveg. De úgy, hogy legjobb írásaiban életjelenségeket vizsgál, miként ahogy az író is azt teszi. Az irodalomtörténész az élet jelenségeit már megformált műveken keresztül elemzi: szólván az életről is, a megformáltságról is. A kötet nyitó tanulmányában, a Vénusz magyar változásai-ban Gyöngyösi, Amadé, Bessenyei a választott szerző, ám révükön a szerelmi érzés finoman különböztetett jellegeit kapjuk meg, tehát a szerelmet értelmezi. A szerzőket mégsem kezeli ürügyként, az ő útjaikon halad, ám többszörösen és többretegűen: a versek-eposzok-szindarabok világába úgy lép, hogy mai életünket is magával viszi. Sőt, mai életünk igényeit is. Juhász Gyula Anna-verseinek vizsgálatakor el is árulja: az irodalomtörténet többet tehet, mint hogy csak szerzőket-műveket magyarázzon: „pedig talán ő (ti. újabb irodalomtörténetírásunk) segíthetne a legtöbbet abban, hogy ezt a

legpoétikusabb emberi megnyilatkozást (ti. a szerelmet) megszabadíthassuk a múlt nyomasztó örökségeitől, s ezzel is hozzájárulhassunk a személyiség alapvető jogainak megértéséhez és elismertetéséhez”.

Az élettel még azok az írásai is érintkeznek, amelyekben pedig elsősorban az irodalomtörténész kottájával beszél. Mert, ha a felvilágosodás néhány sajátosságát elemzi, s ezek közben igen csendesesen vitatkozik pl. a felvilágosodás racio-fogalmának tartalmáról – akarva-akaratlanul segít eloszlalni azt a közkeletű tévedést, hogy van – méghozzá épp a felvilágosodás korából eredezve – tisztán és szárazan racionális ember. Juhász Gyula egy verséről, a Dózsa fejéről szólván a művet éppúgy belehelyezi az irodalomtörténet folyamatába, amiként „a pszichológiai kiindulású jelentéstan” eredményeit is felhasználja. (Csak zárójelben jegyezzük meg: Baróti Dezső többször említi Gaston Bachelard nevét, s igen-igen örültünk volna, ha a francia szerző a négy őselemnek a költészetben való jelentkezéseiről írott műveit bővebben ismertette-elemezte volna). A „pszichológiai kiindulású jelentéstan” és Roland Barthes strukturalista vizsgálódásai – Baróti rá is hivatkozik – épp az irodalomtudomány egyfajta új lehetőségei felé mutatnak, nevezetesen, hogy az irodalomtudomány is irodalom, azaz az élet egyik értelmezője-magyarázója legyen, ne csak szerzőké, koroké, stílusoké.

Egyébként a tanulmánykötet címe is ezt sugallja, hisz az *írók* és *stílusok* szavak jelentése az *érzelmek* szó mellett kilép az irodalomtörténet polcáról és az élet eleven-ségébe vegyül. Ha a tanulmányok színvonala nem is egyenletes (de lehetséges-e, hogy valaki 23–25 évesen úgy írjon, mint hatvan éves korában?), szerzőjüknek az az igénye, hogy az irodalomtudomány absztrakciói úgy maradjanak tudományosak, hogy az élet színei viritsanak bennük, mindegyikben megtalálható. És az élet nem személyes pletykák révén villan fel, Baróti Dezső megkíméli olvasóit, s nem közli személyes életének intimitásait, miként azt ma nagyon sokan teszik.

Biztos és igen finoman differenciálói érzése nemcsak a szerelemről szólván menti meg az olvasóra vetett cinkos kikacsintásoktól. De azokban a tanulmányokban is az irodalomtörténész pontosság szavainak fedezete, amelyekben a „feledhetetlen barát-ról,” Radnóti Miklósról beszél. És ezen a

ponton különösképpen kell értékelnünk azt a magatartást, amely amikor a barátról beszél, nem tolja félre a barátot, hogy annak dicsfényében saját maga próbáljon becsuszanni. Mert ezt a szálnalmas és izléstelen próbálkozást nemegyszer figyelhetjük meg azokban a visszaemlékezésekben, amelyek a 30-as évek nagyjairól szólnak. Baróti Dezső igen tiszteletreméltó magatartása egészen az apró részletekig, Radnóti és önmagáról szóló mondatainak grammatikájáig is nyomon követhető. Ha Radnóti „egy esős délután pusztá unaloműzésből egy irodalmi kártyasorozatot konstruált” – a mondatban nem az olvasható, hogy konstruáltunk. Nem ő hívta fel Radnóti figyelmét Apollinaire-re, hanem fordítva. Pedig kellő álszerénységgel milyen könnyedén lehetne a tényt meghamisítani: ki cáfolhatná meg? Még a személyes érzelmekkel jobban telített írásaiban is, mint pl. a Világirodalmi szemináriumom-ban az irodalomtörténész szól elsősorban: az Ének a négererről című vers megértéséhez mond el adatokat. A Radnóti Miklós és Párizs című írásában megejtő és egyben megragadó, ahogyan elrejtíti egészen szubjektív érzéseit és csak azokat engedi érvényre jutni, amelyek a magyar irodalom minden ismerőjében élnek Párizssal kapcsolatban. Aki Párizsban jár magyar, elmegy a Boulevard St. Michel-re, s megnézi a derék jogásztól elnevezett utca sarkán, hogy valóban lejt-e a járda – noha biztos benne, hogy valóban lejt. Barótinál is ezek az érzések dominálnak, az Ady–József Attila–Radnóti által a magyar irodalombarátba oltott Párizs-érzelem. Ám még ekkor sem tűnik el az irodalomtörténész, sőt voltaképp ő lobog.

Különösképp vonatkozik ez a Radnóti kötetéről, életének szakaszairól-eseményeiről írott tanulmányokra és egy-egy versének elemzésére. Azok, amiket Baróti Dezső csak szubjektív okokból tudhat, e tanulmányokban az objektív vizsgálódást segítik elő és támasztják alá. Bori Imrével való vitájában sem forgatja feje fölött furkósbotként szubjektív helyzetéből fakadó azon ismereteit, amellyel a Személy harmadik című vers pontos elemzését megadja; sőt egy olyan értelmezés lehetőségét is fenntartja, amely nem ezen tényekre épül. Radnóti és költészetét gazdagítja így, s persze tanúskodik önmaga gazdagságáról is. Csak sajnálhatjuk azonban, hogy a nyelv-

vi. poétikai, stilisztikai elemek elemzését nem vállalja gyakrabban és mélyebben. Éppen a Személy harmadik elemzésének ilyen jellegű utalásai is bizonyítják: az eddig formai eszközöknek és másodlagos járulékoknak tartott vers-szintek éppen olyan egzaktsággal és bizonyító erővel rendelkeznek a vers mondanivalóját illetően, mint a vers gondolati anyaga. Hiszen épp a grammatikai, stilisztikai, rétorikai, poétikai elemek nem illeszthetők soha a hamis vagy félrevezető értelmezési kísérletek eljárásaiba, azokból mindig kicsúsznak, s így – jól használva – egzakt bizonyítékokká válnak. Szívesen olvastuk volna a Tétova óda elemzésében is a nyelvi szint vizsgálatát.

Az életnek ez a csaknem állandó jelenléte teszi nagyon élvezetes olvasmánnyá Baróti tanulmánykötetét. Stílusa mentes minden esszéista szépelgéstől: modorosságtól: stílusával tárgyait-témáit veszi komolyan, nem önmagát. És az arc, ami a tanulmányok mögül kirajzolódik nagyon vonzó: az életet, de nemcsak élvezeteit, hanem felelősségteljes problémáit is szerető ember arca, az irodalomtörténész tényeket is tisztelő pontos tekintetével, széles műveltségével. Ez a tekintet, a tanulmányok kronológiája a bizonyosság rá, egyre pontosabban és egyre mélyebben lát. A mélyben lévőkről is világosan szól, s az olvasó szívesen követi őt útjain.

(Magvető Kiadó.)

BÉCSY TAMÁS

Mezei András:

CSILLAGOK TÁBORA

Mezei András körülbelül tíz év terméséből válogatta „Csillagok tábora” című verseskötetét. E művelet megjelölésére talán nem is a legszerencsésebb a kissé pongyola hangzású „válogat” szó, az eredmény anynyira céltudatos szelektálásra enged következtetni. Mezei költői és prózaírói munkásságának ismeretében ez a kötet egy folyamat végét jelző összegzésnek hat – majdnem ítéletnek. Mégpedig nem egyszerűen bizonyos (a költő szívéhez közelebb álló) versek mellett szóló döntésnek, hanem egy sokáig keresett, aztán izlelgetett emberi-művészi magatartás végső igenlésének.

Az alapvető probléma: „a lélek teljes fölshabadtatásának folyamata” hogy fér meg, s megfér-e egyáltalán? az „új legenda várással”?

A lélek teljes fölshabadtatása – bár költői megfogalmazású, mégis politikai feladat. Az új legenda várás viszont a művész létfeltételeként jelentkezik. Az első célja a szabadság, a másodiké valamiféle kiszolgáltatottság, szükséges, „raffinált” rabság. A kettőt ezen kívül azért is nehéz közös nevezőre hozni, mert az első olyan célt tűz maga elé, amely egy küzdelem, tehát egy folyamat eredményeként majd megvalósulhat, a második viszont olyan állapot, mely a művészi alkotás eszköze, záloga – különösen az olyan típusú, mondhatni „biblikus” költők esetében, mint Mezei is –, célja tehát önmagában van, s kimondásának pillanatában meg is valósult.

„Azt hittem, nem lesz többé szükség a csodákra – mondatja Mezei *Kezdetben* című regényének gyerekhősével –, mert a világ lesz csodálatos, amint befejeződik a háború.” Egyszerű volna a „csalódott nemzedék” sémáját ráhúzni a Mezei költészetére is, és az „új legendavárást” átmeneti pótszernek tekinteni.

De miféle pótszer az, ami magasabb rendű költészetet teremt, mint az „igazi”? Melynek segítségével kihullanak a fölösleges szavak, elnémulnak a hosszadalmas magyarázkodások? Mely végérvényesen megálljt parancsol annak a kényszernek, amely valamiféle hazug „valóságigénnyre” appellálva nem engedte a „realista” életképeket és politikai vádbeszédeket mítoszosodni Mezei kezében, holott költészetének fő pillére a már-már gyerekes csodáltság... És amely utat engedett az olyan versek világrajövetelének, mint ez a négy-soros is:

Megszüli jobb és balkezét,
a hegedű a mesterét,
a viselőjét a palást,
akár a harag Ezsaiást.

Mezei egész költészetének értékelése szempontjából sem érdektelen talán közelebbről megvizsgálnunk ezt a verset, mely első olvasásra idegtépően *hosszúnak* tűnik. „Megszüli jobb és balkezét”, – mint-hogy a sornak itt vége van, az olvasónak az a képzelet támad, hogy valaki önmagának szül, teremt kezeket. A következő sor azonban azzal kezdődik: „a hegedű...” – Hogy van ez? A hegedű szül kezeket? De

hát akkor kinek a kezéről van szó? Aztán egy pillanatnyi pihenést hoz a következő szó: „... a mesterét”. Így hát a vesszővel is elválasztott második sor kissé késleltetett magyarázattal szolgál: a hegedű megszüli mestere jobb- és balkezét. Az olvasó megkönnyebbülten sóhajt, s mint hadvezér a meghódított várost, kedvére végigjárja újra a két sort – és megint csak zavarba jön. A második sor ugyanis azt is jelentheti, hogy a hegedű a maga mesterét szüli meg, s így újra csak titokzatos félhomály fedi az elsőt. Gyanúját a harmadik sor tovább növeli: ahogy a hegedű a mestert, úgy szüli viselőjét a palást: óriássá nő a titokzatos valaki, aki önmagának szül jobb és balkezet... – Habár – töpreng az olvasó –, lehet, hogy mégis a mester két kezéről van szó... És akkor bevág a negyedik sor, és az olvasó már nem töpreng tovább, úgy feledkezik meg mesterről, hegedűről és palástról, mint arról a bizonyos papról Csokonai Vitéz Mihály: „... akár a harag Ezsaiást.” Ez az a bizonyos eset, amikor a „hang fönnakad”, magyarázatra nincs szükség. (Az előzményekről való hálátlan megfeledkezés persze csak látszólagos, az élvezethez pl. nagyban hozzájárul az első két sorral megígért párosrim beteljesedése is...)

A „Csillagok tábora” azt példázza, hogy mihez kezd Ezsaiás, ha szülője, röpitője, a harag cserbenhagyja, „ha már mindent megbocsájtott” – ahogy Mezei Radnóti-ról mondja...

De hogy tűnhet el a semmibe *ekkora* harag? A *Legyen* című vers mindennél szemléletesebb magyarázattal szolgál:

Akik a szádba földet
földet a szádba földet
védtelen épp hogy védtelen

piszkot, sarat a szádba
hogy úgy ahogy kitátva
némán is rettentő legyen

E vers magyarul nem tudó olvasója táncdalt olvasna ki a 7-7-8, 7-7-8-as szökdécselő ritmusból, az ismétlődő szavakból, s főleg a páros rim után féllábon maradt sorból (nyilván ott kell átperdülni a táncos másik karjára), mely – hiába minden türelmetlen sürgetés, hetyke mosollyal kivárja a következő páros rim összecsengését is, s csak azután kapja el vidáman az utolsó sor

rimjének frakkját... „Akik a szádba földet...” – a magyar olvasó számára nem kétséges, hogy egy átok maradt itt félbe, mégpedig azért, hogy a sorok írója az átoknál is fontosabb dologban: a szájba tömött föld kiöklendezésében segédkezzen... A vers görcse a „kitátva” szónál feloldódik – de ekkora erőfeszítés után átokra már nem futja...

Mezei a harag helyett új robbanómotort talált, mely biztosítja költészetének lendületét: újat, bonyolultabbat, nehezebben „kezelhető”, de – meg kell mondanunk, mert az igazsághoz ez is hozzátartozik – az ő egyéniségéhez feltétlenül közelebb állót. Ez pedig a bölcs derű („Káin és Ábel ölelkezve száll”) – s az amióta a világ világ hozzátartozó megzabolázott forma: az „ünnepre vetkezetteké”. Jóllehet a versek nem mérhetők se centire, se kilóra, mégis úgy tűnik, Mezei igazi „műfaja” a rövid vers, a dal. Azért gondolom így, mert azt tapasztaltam, hogy e végsőig sűrített versek olvasása közben (mint az előbb röviden elemzett négysoros esetében is) az olvasó lélekben hosszabb és kalandosabb utat jár be, mint egy-egy hosszabb lélekzetű mű, pl. az ugyancsak a kötetben található drámai oratórium, a „Rózsák a temetőből”, olvasásakor... Mezei megbízható szótagszámú sorokba – végükön többnyire a lehető leg-egyszerűbb: páros, kereszt-, sőt hármas rímekkel, – szorított mandandója *drámaiságot* kölcsönöz verseinek, s ha nem félnénk a szótól, használhatnánk a „pikáns” jelzőt is.

Költőről lévén szó, minden bizonnyal hazugság volna az „előre megfontolt szándékot” feltételezni, vagyis céltudatos törekvés eredményének tekinteni a forma és a tartalom jóleső disszonanciáját. Persze véletlen-szerű sem lehet egy olyan jelenség, melyet egy teljes válogatott kötet fémjelez. Mindenesetre meg vagyok győződve arról, hogy különféle „irodalom-tudományos” hipotézisekkel innen már egy tapodtat sem jutunk előbbre. A megfejtés kulcsa Mezei egyéniségében keresendő. Korábban már utaltunk arra, hogy költészetének egyik legfőbb életetője a már-már gyerekes csoda-látás. Azt hiszem, hogy a legtisztább, legegyszerűbb, csaknem játékos formák iránti vonzalma is – legyen bár a gondolat a létező legsúlyosabb – ebből a gyerekes világlátásból fakad, amellyel ilyen tiszta formában talán csak József Attila istenes verseiben talál-

koztam. Ki másnak jutna még eszébe, hogy a pohárban régóta várakozó víz bizonyára szomjas már? – mint ahogy *Ebédre* című versében olvashatjuk. Vagy nézzük csak ezt a versszakot:

Kisöpört ég, ajtótlan éjszaka.
Csak a torzó, a lépcsősor maga,
romok között az emlékül hagyott –
megbonthatatlan
egész
és ragyog!

Egy lebombázott ház képe: gyerekkori háborús emlék. „Kisöpört ég, ajtótlan éjszaka.” – kijelentő mondat. A költő nyilván semmi csodálkozni valót sem talál azon, hogy az eget kisöpörték, és az éjszakán nincs ajtó: pont zárja a mondatot: A torzón maradt lépcsősor lefestésénél azonban már el-elcsuklik a hangja. A sorok megtörnek: „megbonthatatlan” (a fokozás alsó lépcsőjén vagyunk, ez tehát még mindig a viszonylag kevésbé csodálatos dolgok közé tartozik); „egész” (itt a költő hátrább lépett, mint egy festményben gyönyörködő múzeumlátogató); és aztán jön a *poén*, végén felkiáltójel hirdeti, hogy a kisöpört ég és az ajtótlan éjszaka ahhoz képest, ami most következik „smafú”: „... és ragyog”!

Nem is olyan bonyolult dolog ez az „új legenda”. Annyit jelent csak: szépség. S ha jól meggondoljuk, ez a legenda nem is olyan új... Mezei András kötelete pedig újra bebizonyította, hogy nemcsak megfér a „lélek teljes fölzsabadításának” programjával – de a kettő egymás nélkül a művészetben el sem képzelhető...

KAMOCsAY ILDIKÓ

Stetka Éva:

A KERT

Más égöv alatt él a lélek. Másként nyílik világra a szem. Már elnéz a táj fölött. A fák csúcsait fürkészi a végtelenség hátterén, amelynek igazi kétségét is belül hordja. Mert befelé tekintés ez, a körvonalak élessége megkopik s vörösbe fordul a képmény ragyogás, az árnyékok tapinthatók.

De a fehér tiszta marad, mint a gyerekkorunkból rémlő, frissen esett hó. Stetka Éva Az egyenlőtlen lépés című könyvét a következő sorokkal zárta, mostani énjét keresve: „Várok egy hangot, mely talán / Már nem is emberi. / Hisz az a sok virág a fán / Önmagát sem leli.” A virágokról is a távolságok felismerése és az örökös keresés nő gondolatáé.

Új könyve borítóján jó útmutatást kapunk sajátos, eszméletlen túli világához. Erdemes idézni: „Stetka Éva új könyve mint ha egyetlen monológ lenne; az ébrenlét és álom határán örökös feszültségben lobogó tudat váltakozó iramú, megcsukló és újból felívelő belső beszéde.” A szerkesztő értő sorai pontosak. Szüntelen visszafojtottság szűri a szavakat, a színeket s fűzi a mondatok ében árnyalatú gyöngysorait. Ezt szemelgetve csak a belső tájra, az égés révületére vigyáz. Látszólag tele van színekkel a táj, ahol jár, miközben verseit mormolja. Csupa kék minden, de kőd-kék, homály-kék, felhős-kék, vízsíkias ablak-kék, mert egyhangú eső veri a gyermekkorából. A piros is őszi rozsdába hajló, de igazi színeit belül viseli, onnét kapnak fényt vagy homályt. S bár „Arany napok ragyognak,” nekünk ikonok óaranya sejlik szemünkbe, melegen, közelien. A benti naprendszer fényei ezek, ahogy: „De minden mosolyomban / Egy tőled lopott hold van,” a lélek napja pásztázza a külső világot.

A versek gyakran egyhangúak, de ahogy mind többet megismerünk, befogadjuk és kívánjuk is ezt a komor, mélyről szakadó ritmust. A tenger jut eszünkbe, amit nem látunk, csak távoli moraját halljuk. Gondolunk a tompa, de konok szívverésre is. Árad a színekből, süt a képekből, morajlik az azonos szavak ismétléséből. Különös erő, súlyos egyhangúság árama ragad el bennünket, kitartart mélységekbe látunk, ahol gyönyörű s tompa gyöngyházzíneket játszik a fájdalom, az emberi magány.

Rád gondolok és folyton zúg a tenger,
S hogy fénycsík terjed minden résen át.
S hogy jelt hagynak melletted, ha

lefekszel

A tenger habja s mélyzöld rezedák.

(Rezedák)

Mint ha messzi bolygóról üzenne Stetka Éva nekünk, valakinek, ahonnét már nem vezet vissza út soha – de ahol mégisincs találunk távol, csak éppen elérhetetlen. Ahol:

„Hideg napsugarak nőnek rá a rügyekre.” s ahonnét csak nagy messziségben rémlik, hogy: „Vonulnak a nyarak az ablak alatt, / Vonulnak velem évezredek, / Talán más csillagtestek magánya,” (Szobám sötét). Valaki várja az utcákon, ahol már sose jár, valaki figyel feléje, de annak tekintetét is magában hordja. Ablakai, amelyeken kinéz, nem a jelenidőre nyílnak, de elsuhanat évszakok nehéz illatú virágaira e más égővű kertben. Mégis mi tart bennünket sorainál? Mi az, ami megrendít, de föl is emel, ha belefeledkezünk a verssorok sűrűjébe? A legyőzhetetlen emberi erő, mert a halk szívdobaj konok hit élteti: „A fehér és jéghideg tengerek útjain csak a munka tör át”. Nem, nem valamiféle besorolás miatt említjük, de Juhász Gyula egész életén át tartó szerelme jut eszünkbe, hasonló parázs izzik Stetka Éva soraiban. És ez korántsem valamiféle irodalmi hatás, sokkal inkább rokonság. A rokonalanok rokonsága, találkozás.

És sírni jó. És mély, akár szerelmünk
A szürke ég, a pázsit és a reggel...
S hogy meg sem értjük, újabb útra
tértünk,

Opálszín utra, fehér fegyverekkel

(Kettős opál)

Méltatlan félreértés lenne pesszimistának nevezni Stetka Éva költészetét. Amikor az nem más, mint végső mélységek hasogatása s egyúttal a bezáródó ajtók, nehéz zsugáterek feszítgetése, határtalan erővel. Muzsika; egy vékony, becsillanó napsugáron játszik az ember és azt mondja: „De élni jó és élni mégis / A legnagyobb elrendelés.” Ezt a lehetetlent próbálgatja lankadatlanul. Ez a nehéz mutatóvány tart magánál bennünket, ez a nem is törekeny nőre szabott, emberi küzdelem. Nem magányos, amíg küzd, amíg így képes juttatni másnak is erőt. A magányos mindent elfogad, de az soha, akinél „virraszt a szenvedés még”. Stetka Éva monoton verseinek ez a titka, ez az ereje és példamutatása.

Viharkabátban álllok,
Hajamban csillagok.
Imádkozom, ha várlak,
Pedig magam vagyok.

(Üzenet)

(Magvető)

KISS DÉNES

EMBERKERT

Első könyve – A szoba – kiemelte Czakó Gábort prózairó nemzedéktársai közül. Kiemelte és megkülönböztette. Az ábrázolás differenciáltsága, a cselekmény gombolyításának magabiztos fölénye, a nyelv hangulati, és asszociációs lehetőségeinek biztos felhasználása jókezü-szemű írónak mutatta, akinek új műveivel kapcsolatban jogos lehet a maximális elvárás.

Az Emberkert – Czakó novelláinak gyűjteménye – érdekes olvasmány, sokszínű-sokrétű világba vezet bennünket az író (olykor talán az egység rovására is megy e sokarcúság), az elbeszélések gondolatgazdagsága, néhol – különösen a címadó füzérben – „swifti leleményei” öröme is szolgálnak az igényes olvasónak, csak éppen egészségünk véne nem tudnak megfelelni a fokozott várakozásnak: az volt az érzésem, mintha a regénynél korábbi műveket olvasnánk. Nem csökkenti, inkább elnapolja reményeinket ez a könyv. Mivel hiszek Czakó Gábor tehetségében, megpróbálok alább rámutatni írásainak néhány kisebb fogyatékosságára, egyenetlenségére.

A művek kereteiben feszengenek olykor a figurák. Szűk személyiségük differenciált megvalósításához a kapott „élettér”, kénytelenek „leegyszerűsíteni” önmagukat, nem tudnak rátalálni igazi szavaikra, motivált cselekedeteikre, még arcmozdulataikra sem (Csomagok). Olykor (Ébredés, A Szüle halála) a túlzott homályosság zavar az egyébként izgalmasan egyedített szereplőkkel való azonosulásban. Ahol a szándék és a megformálás teljesebben, szerencsésebben fedi egymást – legyen bár a történet gondolati kicsengésében igénytelenebb az említetknél – maradandóbb élményben lesz részünk (Jóski, A kisfiú és a vonat: utóbbi különösen mesteri kis „parabola”). Izgalmas írás, de a megoldatlanság keserű száízét érezzük a Betonhajó elolvasásával. Vázlat, melyben a bravúros befejezés sem kárpótol a félbehagyott jellemekért.

Bizonyos „tétélességet” éreztem a Macska, és az Odüsszeusz olvastán. Mintha kicsit „kilógna a lóláb” ezekből az írásokból: a mondandó keresett témát magának, alakította maga köré a kissé kreatív világot, s így az elbeszélések olykor credeti ötletek,

mély mondandóik ellenére is didaktikusak maradnak.

A szemközti lány-ban együtt szemlélhetjük Czakó ábrázolásának erejét, s gyengéjét. Szereplőit olykor mintha kissé megszogatnia kéne, hogy „igyekezzenek már”, így aztán ők valóban megoldják a bonyolult helyzeteket is. De hogyan?

„– Hazakisérjelek?

– Ne. Fölösleges. Itt lakom a közelben. Inkább aludj egy jót, kedves.

Ennek őszintén örültem. Utálok hazakisérgetni. Megsimogattam az arcát.

– Délben találkozunk a menzán?

– Persze – mondta a lány.”

Biztos vagyok benne, hogy ma már Czakó Gábor is összeharapott szájjal olvassa ezeket a mondatait.

Ugyanakkor helyszínrajzai, rövid, pontos hangulatteremtései igényesek, és a szereplőkről is jobban vallanak, mint az idézett szabvány-beszélgetés.

„Alacsony, félig bedőlt drótkerítéshez értünk. Egy pillantás jobbra-balra, és a túloldalon teremtünk máris. Kis híján egy kis (!), kerek medencében találtuk magunkat. Víz lehetett benne valaha, de az avar betemette, csak a sötétszürke betonperem látszott ki belőle. Köveket dobáltunk bele (!), ágacskákat. Hátral súlyos, fekete tömeg sötétlett: egy ház. Körbejártuk, de sehol sem találtunk bejáratot. Az ablak üvegei helyett deszkák vakoskodtak...”

Hangulatos környezetteremtés. Sajnos nem használ neki a két kis, és a benne, be(temette), belőle, benne megismétlődése.

A címadó novellafüzérben Czakó végső-kig vetközteti alakjait. Hiedelmeket, bálványokat rombol az állatmese látszat-kereitei közt.

„A Szent Öreg rosszállóan nézett ránk. Nem szerette a konkrét kérdéseket.

– Mi az, hogy hogyan?

– A módot, Mester!...

– Immunitást kell szereznők!

Megint egy latin szó! Elcsuklott a torokom...”

Swift Gullivere és a magyar gulliveriádák legjobbika, Szathmári Kazohiniája kísért a sorok közt. Mégis, itt sikerült Czakó Gábornak czakóit alkotnia, olyan mélységű novellát, melyben a nyelv is a groteszk sarkítás pontos eszközevé válik. A tétélesség itt nem zavar, mesteri áttételei biztosítják az élményt...

Összefoglalva a fõntieket: élvezettel, olykor ugyan kicsit bosszankodva, de máskor a fõlismerés örömeivel olvastam az Emberkertet. A Szoba által keltett nagy várakozásomnak azonban nem tett eleget ez a könyv. További türelemre int. Nem fõltétlenül visszaesés, inkább az író mûvészi lehetőségeinek olykor már fõlöslegesnek tûnõ, óvatos körüjárása, letapogatása.

(Magvetõ, 1971)

SZEPESI ATTILA

Munkácsi Miklós:

SAINT-JOHN HULLÁI

Kezdetben vala a történet... Nemcsak az epika kezdetén, hanem általában a prózaírók pályájának a kezdetén is. Ezért tartják szerencsésnek, ha az író „előélete” bővelkedik a viszontagságokban, változatosságokban – annál több az élményanyaga.

Munkácsi Miklós első könyve – s az önéletrajzi vallomása is – olyan írói ígér, aki kijárta az „élet egyetemét”. Novelláskötetének fõlszövege Jack Londont említi. Munkácsi figurái valóban a nagy élethabzsolók közé tartoznak, akiket következetesen egyes szám első személyben szólaltat meg, nem nehéz tehát fölfedezni az önéletrajzi fogantatást.

A figurák többségükben határesetek: moralizáló és filozófáló életmûvészek, vagányok és önszántukból perifériára szorult emberek keverékei. Munkácsi az első személyes forma ellenére szerencsésen elkerüli a fiatal prózaírók gyakori hibáját, az indokolatlan lírizálást, amikor a személyes élmény még túlságosan „meleg”, nem sikerül a távolságtartás öntõformájába zárni.

Munkácsi fiatal szereplõi nem találják a helyüket. Igaz, nem is nagyon keresik a megállapodást. Az élet számukra nagy kaland, amely minden percben tartogat valamilyen meglepetést, ha merünk kockáztatni vagy játszani. Persze, a játék nem egyszer amolyan szakadék szélén táncolás-fajul, vagy cinikus, önpusztító kegyetlenségbe csap át.

Féligazságig jutunk, ha a figurák viselkedését pusztán életkori sajátosságokkal magyarázzuk. Mennyiségileg azok a novellák vannak többségben a kötetben, ame-

lyek a háborgó, rohanó, kajánkodó fiatal-ságot rajzolják meg. Ennek szociológiai háttere minden bizonnyal a társadalmi mobilitásnak az utóbbi években tapasztalható lassúbbodása, az ifjúkor társadalmi értelem-ben vett kitolódása.

Miért zavarja mindez Munkácsi hőseit, ha alakjai egyszer fittyet hánynak a megmerevedett társadalmi szokásoknak, ha cseppet sem igénylik a megelégedettséget, megállapodottságot? Ezt az ellentmondást úgy oldhatjuk fel, ha megvizsgáljuk a kötet két kulcsnovelláját – az egyik a cím-adó írás, a *Saint-John hullái*, a másik *A zavar*.

Mindkét novella egy életforma csõdjét ábrázolja, s ugyanakkor mindkettõ az önmegvalósítás lehetőségeit kutatja. A válságba jutó életforma az ámokfutás, a végnélküli rohanás – nem is valami után, inkább valami elõl, az élet racionalitása elõl. A probléma némileg rokon a beat-írók regényeiben megrajzott helyzettel, talán annyi különbséggel, hogy Munkácsi hőseinek mindig marad annyi humorérzékük (akasztófahumoruk?), hogy egy játékos ötlettel vagy heccel kivágják magukat a pesszimista helyzetekbõl.

Munkácsi hősei egyéniségek, ha pillanatnyilag nem is tudják még, hogy egyéniségük mire rendeltetett, hogy energiáikat milyen cél érdekében fogják be. Ha úgy tetszik, individualisták bizonyos értelemben, de keresik a beilleszkedés lehetőségeit. Az említett életforma csõdje, tehát addigi életük belsõ logikája diktálja, hogy szakítani kell a kalandra épülõ életfilozófiával. S ha a keresõ szándék kívül immobilitásra lel, akkor a beilleszkedés is nehéz. Mindezt a novellák figurái és az író ilyen nyíltan nem mondják ki, de az ellentmondás ott feszül a novellák háttérében. Hogy megválaszolandó kérdésünkhöz visszatérjünk: nem a külsőségek fontosak ezeknél a hõsöknél, hiszen azok nem egyszer már válaszreakciók, hanem az õszinte önkritika. A társadalom adva van, s nem az „egyén válságának” hirdetése az igazi cél, hanem a beilleszkedés, úgy, hogy kicsit a magunk képére és hasonlatosságára formáljuk át ezt a társadalmat – így summázza ezt a cselekvõ programot *A zavar* egyik szereplõje. S az õszinte önkritika példázatára hadd idézzük ugyanennek a novellának a naplóíróját: „Nem, nem kívül esõ változat – színész voltam, a legigazibb komédiás,

csaló, tréfamester; a legemberibb bűnös, aki önzőn a világ összes bűneire vágyott, hogy megismerje és hirdethesse, megalkot-hassa a vezeklést." S ha kissé önsajnálató módon az öngyilkosságot választja is ennek a novellának a főszereplője, a fontos az, hogy Munkácsi alakjai felismerik az *értelmes élet egyedüli értelmét*.

Kritikusi közhely arra hivatkozni, hogy a későbbi könyvek eldöntik, mit tud az író. Nem az ítékezés előli menekvés íratja le velem, amikor mégis azt mondom, hogy kíváncsian várom az író következő kötetét. Abból derül ki ugyanis, hogyan választottak, mire jutottak e novellák kallódó, önmagukat kereső hősei.

Munkácsi Miklós nemcsak tud, hanem mer is írni. Ennek köszönheti, hogy már most jól elkülöníthető stílusa van. Bátran merít az irodalom alatti rétegekből: az író és hősei merészen „szövegelnék”, a jassz-nyelv, a rejtőjenős szellemesség, az olvasóval való összekacsintás, az álbonyolult fogalmazás szatirikus éllel – mind megtalálható írásaiban. Egységessé az teszi mind- ezt, hogy Munkácsi Miklós bátran adja önmagát, gördülékenyen cseveg – egyszóval, igazi mesélő. Akinek még a füllentéseit is elhisszük, míg önmaga le nem leplezi őket.

MARAFKÓ LÁSZLÓ

Mocsár Gábor:

KI VÁGTA FEJBE HUDÁK ELVTÁRSAT?

Hudák elvtársat – amint ez a detektivre-gények íratlan szabályai szerint az utolsó lapon kiderül – a gereblye vágta fejbe, ám a bajt okozó kerti szerszám Mocsár Gábor művében Baktatófalva erkölcsi értékítéleté-nek hordozója és közvetítője.

Az önmaga fölé magasztosuló gereblyé-nek egyébként is kulcsszerepe van a bűn-ügyi rejtély megoldásában, mivel a nyomozati eljárás során egyre inkább nyilvánvá-lóvá lesz, hogy a klasszikus *c u i p r o d e s t* elvét a Hudák elvtárs sérelmére elkövetett súlyos testi sértés szálainak bogozése köz-ben aligha lehet alkalmazni, hiszen ő f é - r e g s é g e ezt a fejbevágást már régóta és sokak részéről megszolgált.

Úgy is mondhatnánk, hogy Hudák elv-társnak kijárt ez a fejbevágás, és nem csupán azért, mert a település összes tö-megszervezeteinek mindenkori elnökeként kisebb-nagyobb kedvezések fejében el-el-csábítgatja az asszonyok javarészét, ka-kukkfiókat csempésze be a tisztos vagy kevésbé tisztos családokba, hanem – mert más ügyekben is körmönfont szerző-ember és alattomos keserítője polgártársai életé-nek.

„Ritkaság, hogy valaki ekkora nagy csi-bész legyen, mint ez a Hudák elvtárs!” – állapítja meg róla már a regény derekán Mónus, a kissé korlátolt, ám az etikai el-mélyedésektől sem idegenkedő nyomozó, noha ő igazán látott már egyet-mást eddigi életútján, amíg odáig jutott, hogy a „ké-nyesebb” ügyeket rábizzák.

Mindezekből nyilvánvaló, hogy a bűn-ügyi regény formai vívmányaival élő író ezúttal csupán könnyed szatírával kívánt olvasóinak kedveskedni, amihez bizonyára minden joga megvan s az ábrázolás felü-letességében való elmarasztalás veszélye nélkül teheti, hiszen más műveiben többszörösen igazolta, hogy a mai magyar falu életének alapos ismerője, jó szeme van a mélyebb összefüggések felismeréséhez s ereje is a többdimenziós ábrázoláshoz.

Nehéz volna elvitatni a könyvtől a sike-res szórakoztató olvasmányok erenyeit, hosszabb utazásra, unalmas értekezletre aligha kívánhat bárki üdítőbb olvasmányt.

Ezzel a mértékkel mérve külön dicséret illeti az író egyik-másik ötletét és szatirikus szándékait.

A kutyaméreggel seftelő községi állat-orvos például: telitalálat, s hogy a témá-nál maradjunk, a könyv címe se k u t y a ! Sajnos, a halványabb anekdota-ötletek van-nak többségben: a kutyamérgező kutyake-reskedő, a gazdáját italra szoktató szódás-szamar és társai. Máskor meg az a hiba, hogy az egyébként eredeti ötleteket az író túlságosan megkopasztja. Éppen ezért Mo-csár Gábor könyve csak helyi-közzel ér-demli meg igazán a s z a t í r a rangját.

Mindezt megbocsátható gyengeségeknek is mondhatnánk és vágnánk sutba ezúttal az író megillető magas mércét, s nevetnénk felszabadultan a baktatóházi bárgyúságo- kon, ha nem zavarna meg minduntalan az a gondolat, hogy Hudák elvtárs fejbevérese körül kínálkozott és elmulasztódott valami: egy igazi „nagy szatíra” lehetősége.

Pedig az író felvázolta a kiinduló helyzetet s megtalálta az alkalmas alakokat is: Mónus nyomozó személyében például, aki most ártalmatlan hivatalnokként lábatlan-kodja végig a regényt, ám nem is olyan rég, a „nyomozói szempontból álomidőkben”, ha „húzódozva” is, aránylag könnyedén ráállt, hogy „... kezébe vegyen egy ósdi, üres pisztolyt, elmenjen a megadott címre és vagy a padláson, vagy a szénaboglyában eldugja. Amikor ő a dolgát elvégezte, jött egy másik kolléga, aki a fegyvert megtalálta és előállította a terheltet. Volt úgy is, hogy más dugta el s neki kellett megtalálnia.”

Ambár lehet, hogy mindez csak olvasói okvetetlenkedés és az írónak van igazal!

Játékos kedvében papirgalacsinokat gyártott, s célba vette Hudák elvtársat, aki nagyjából ilyen municiót érdemel. Meg egy elhanyagolt gereblyét, hogy fejbeverje.

Művei ismeretében talán joggal feltételezzük, hogy Mocsár Gábornak a Mónus-féle nagyobb vadakra is vannak írói fegyverei!

(Magvető, 1971)

CSULÁK MIHÁLY

Bárdos Pál:

NÉGYSZÁZ FORINT

A közelmúltban jelent meg az ötödik kötet Bárados Pálnak, a Szegeden élő írónak. A *Négyszáz forint* két, egymástól formailag elkülönített részre oszlik. A kötet első felében kedvesen pimasz, gunyoros alaphangú, nagyon jó és feltűnően egyéni alapötletekből induló szatirikus írásokat olvashatunk. Nagyjából grotteszk ötletek ezek, a szó pontos értelmében. Azaz a nevetség és az ijesztő keveredik bennük. Bárados ugyanis ijesztő pontossággal szól ezekben az elbeszélésekben mai életünk jellegzetes, gondot okozó eseteiről, problémáiról. Társadalmunk égető, változtatásra megérett kérdéseinek megoldását sürgeti bennük felelős türelmetlenséggel. Mindezt azonban

humorosan, szatirikusan, oldott stílusban.

Az első rész rövid, tömör, feszesre húzott novellái sikerültek jobban. Például a *Fagy-pont alatt* és a *Sci-fi*. Mindegyik telitalálat, néhány mondatban – gyakran néhány szóban – nagyon sokat tud elmondani az író. A jó elbeszélések közé sorolhatjuk a *Rövid-zárlat* és a *Miért jár Gergely az eszpresszóba lcukával?* címűeket is. Kevésbé sikerültek azonban, mert túlírtak, túlmagyaráztak, a hosszabb lélegzetű írások. Ilyen például a *Dr. Fux találmánya* és a *Dr. Fux tudathasadása*. Ugyancsak fölöslegesen túlírt, indokolatlanul részletezett *Az ajtó* című elbeszélés.

A kötet második felében közölt hét elbeszélés már nem szatirikus, a mondatok már nem csipnek. Ezekre az elbeszélésekre a lírai hangvétel a jellemző. Különösen jól sikerült a *Fidi* és a *Könnýű kis kaland*. Ezek vallanak, „árulkodnak” leginkább Bárados Pál prózáiról, közelebből novelláiról tehetségéről. Egyáltalán nem véletlen, hogy mind a kettő tömör, rövid, főként tömondatokból felépített írás. Úgy látszik, Bárados Pálnak a rövid novella „a műfaja”.

A második ciklus írásainak a fő alakjai az emberibb életért küzdő emberek. A szereplők jobbára fiatalok. Az említetteken kívül elismeréssel kell szólni a kötet címet adó *Négyszáz forint* című elbeszélésről is, amelyben az író ötletesen, kitűnően ábrázolja a fiatalok felelősségre ébredésének, felnőtté válásának folyamatát. Elismerésre méltó, ahogyan ezt az általános folyamatot egy fiatalember életének egyetlen eseményén keresztül mutatja be, anélkül, hogy bármit is belemagyarázna.

A kötet egészenek általános jellemzője a logikus gondolatfűzés, az elbeszélések dinamizmusa, amelyek a mondatok gyorsan pergő ritmusából adódik, valamint a lényegre szorítózkodó, mégsem száraz párbeszédek. A könyv az említett kevésbé sikerült írásokkal együtt is beérett prózáiról tanúskodik.

Bárados Pál még csak 35 éves. Sokat – a többi között sok jó rövid-novellát – várhatunk és várunk még tőle.

MÁTYÁS ISTVÁN